

SOSIAALITYÖTÄ VAI TOIMEENTULOTUKEA?

Sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde sosiaalitoimiston
aikuissosiaalityössä

Jaana Taina
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Tuija Kotiranta
Toukokuu 2013

TIIVISTELMÄ

SOSIAALITYÖTÄ VAI TOIMEENTULOTUKEA? SOSIAALITYÖN JA TOIMEENTULOTUKITYÖN SUHDE SOSIAALITOIMISTON AIKUISSOSIAALITYÖSSÄ.

Jaana Taina
Sosiaalityö
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Tuija Kotiranta
94 sivua, 4 liitettä
Toukokuu 2013

Tutkielmassa tarkastellaan sosiaalitoimistoissa tehtävää aikuissosiaalityötä. Tutkielman tavoitteena on selvittää, millainen on sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde käytännön aikuissosiaalityössä. Toisena tavoitteena on selvittää, millaisia merkityksiä sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhteen muodostumisella on aikuissosiaalityön yhteiskunnallisen tavoitteiden ja tehtävien näkökulmasta. Tavoitteena on tuottaa uutta tietoa sekä tavoista toteuttaa aikuissosiaalityötä että näiden käytäntöjen erilaisista vaikutuksista aikuissosiaalityön yhteiskunnallisiin tehtäviin.

Tämän laadullisen tutkielman aineisto on kerätty teemahaastattelun avulla ja toteutettu haastattelemalla kuutta laissa määritellyn kelpoisuuden omaavaa sosiaalityöntekijää. Sosiaalityöntekijät ovat tässä tutkielmassa erityistä tietoa omaavia sosiaalityön asiantuntijoita. Aineiston analysointimetodina on aineistolähtöinen sisällönanalyysi ja tutkielman viitekehystenä on kriittinen realismi.

Sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta voidaan aineiston analyysin perusteella kuvata neljänä suhdetyyppinä, joita ovat: *toimeentulotukityö sosiaalityön määrittäjänä*, *toimeentulotukityö sosiaalityön työvälineenä*, *toimeentulotukityön ja sosiaalityön erillisyyss* sekä *toimeentulotukityö sosiaalityöntekijän työtehtävänä*. Suhdetyypit saavat aikuissosiaalityön paikallisissa konteksteissa erilaisia painotuksia ja näiden kautta sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta voidaan lähestyä ilmiönä.

Tutkielman tulosten mukaan toimeentulotukityö on sosiaalityöstä erillistä työtä, yksi sosiaalityöntekijän työtehtävistä ja tärkeä sosiaalityön huolenpitotehtävälle. Toimeentulotukityö voi määrittää aikuissosiaalityötä ja työn sisältöä kokonaisvaltaisesti. Toimeentulotukityön määrittäessä työtä aikuissosiaalityön mahdollisuudet muutossosiaalityön toteuttamiselle kaventuvat ja työ määrittyy etäisesti huolenpitotehtävää toteuttavaksi byrokratiatyöksi. Toimeentulotukea on mahdollista käyttää sosiaalityön ja etenkin suunnitelmallisen muutossosiaalityön välineenä. Muutossosiaalityön toteuttaminen edellyttää kuitenkin sosiaalityön määrittymistä omista lähtökohdistaan toimeentulotukityön sijaan.

Avainsanat: Aikuissosiaalityö, sosiaalitoimisto, toimeentulotuki, aineistolähtöinen sisällönanalyysi

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	2
2 AIEMPAA TUTKIMUSTA.....	6
3 AIKUISSOSIAALITYÖN TOIMINTA JA TEHTÄVÄT	9
3.1 AIKUISSOSIAALITYÖ KÄSITTEENÄ.....	10
3.2 AIKUISSOSIAALITYÖN HUOLLOLLISESTA PERINTEESTÄ AKTIVOINTIIN	14
3.3 AIKUISSOSIAALITYÖ YHTEISKUNNALLISENA TEHTÄVÄNÄ	18
3.4 AIKUISSOSIAALITYÖN JA TOIMEENTULOTUEN VAHVA LIITTO	24
4 TUTKIMUSTEHTÄVÄT JA TUTKIELMAN LÄHTÖKOHDAT	31
4.1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	32
4.2 TIETEENFILOSOFISET LÄHTÖKOHDAT	33
4.3 LÄHTÖOLETUKSENI SOSIAALITOIMISTOSSA TEHTÄVÄLLE AIKUISSOSIAALITYÖLLE	36
5 TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN	40
5.1 AINEISTO JA AINEISTONKERUU	40
5.1.1 Tutkimusluvasta haastatteluihin.....	41
5.1.2 Haastattelujen toteuttaminen.....	43
5.1.3 Sosiaalityöntekijät asiantuntijoina	45
5.2 ANALYYSIMENETELMÄNÄ AINEISTOLÄHTÖINEN SISÄLLÖNANALYYSI	46
5.2.1 Analyysin vaatimat pohjatyt	47
5.2.2 Aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheet	49
5.3 LUOTETTAVUUDEN ARVIOINTIA.....	50
6 TOIMEENTULOTUKITYÖN JA SOSIAALITYÖN SUHDE	56
6.1 TOIMEENTULOTUKITYÖ SOSIAALITYÖN MÄÄRITTÄJÄNÄ	58
6.1.1 Toimeentulotukityö sosiaalityöntekijöiden työtehtävien määrittäjänä ja työn hallitsijana.....	58
6.1.2 Toimeentulotukilähtöinen organisaation toiminta	64
6.1.3 Toimeentulotukityö sosiaalityön sisällöllisenä määrittäjänä.....	67
6.2 TOIMEENTULOTUKITYÖ SOSIAALITYÖN TYÖVÄLINEENÄ	68
6.3 SOSIAALITYÖN JA TOIMEENTULOTUKITYÖN ERILLISYYS.....	70
6.4 TOIMEENTULOTUKITYÖ OSANA SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TEHTÄVÄÄ	72
7 YHTEISKUNNALLISET TEHTÄVÄT AIKUISSOSIAALITYÖN KÄYTÄNNÖISSÄ.....	74
7.1 HUOLLOLLISEN SOSIAALITYÖN NÄKÖKULMA	74
7.2 MUUTOSSOSIAALITYÖN NÄKÖKULMA	77
7.3 RAKENTEELLISTA SOSIAALITYÖTÄ UNOHTAMATTA	80
7.4 HIEMAN AIKUISSOSIAALITYÖN ONNISTUMISISTA	81
8 SOSIAALITYÖTÄ JA TOIMEENTULOTUKEA	82
KIRJALLISUUS.....	86
LIITTEET	92

TAULUKOT

Taulukko 1: Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät Kankaista (2012, 13) mukailleen..... 24

Taulukko 2: Sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde 57

1 Johdanto

"Aikuissosiaalityö ja toimeentulotuki" osoitetaan tehtäväkseni sosiaalityöntekijän viranhoitomääräyksessä. Mitä näiden sosiaalityöntekijän virkatehtävien hoitaminen tarkoittaa? Toimeentulotuella tarkoitetaan pelkistetysti viimesijaisesta etuudesta päättämistä siitä säädetyn toimeentulotukilain, muiden erityislakien ja kunnan menettelytapohjeiden mukaisesti. Käytännössä toimeentulotukityö muotoutuu hakemusten, mahdollisten lisäselvitysten ja laskelmien tekemisen kautta lopulta päätösten tekemiseksi tähän tarkoitukseen kehitetyssä tietojärjestelmässä. Entä mitä sitten aikuissosiaalityö tämän toimeentulotukityön ohella tarkoittaa?

Kiinnostukseni aikuissosiaalityöhön ja sen tarkasteluun on syntynyt työkokemukseni tuomasta ihmettelystä. Olen työskennellyt neljä vuotta sosiaalityöntekijänä aikuissosiaalityössä, mutta en ole vielä päässyt yksiselitteiseen varmuuteen siitä, mitä sosiaalityöntekijä tuon "aikuissosiaalityön" osalta tekee. Olen yrittänyt muotoilla lyhykäistä ja oikeaoppista kuvausta työstäni, tässä kuitenkin kiitettävällä tavalla onnistumatta. Aiheeseen perehtymättömälle on helpointa nyökätä "myöntävänsä rahaa" ja lisätä kertomus vaikeissa elämäntilanteissa elävien ihmisten tapaamisesta. Kuvaus tuntuu kuitenkin kovin riittämättömältä. Kuinka on mahdollista, että en ole löytää kysymykseen tyydyttävää vastausta?

Aikuissosiaalityö on käsitteenä verrattain uusi ja alkanut pitkästä historiastaan huolimatta saada erityistä muotoaan vasta 2000-luvun saatossa (Jokinen & Juhila 2008, 7). Aikuissosiaalityöstä onkin kuluneen kymmenen vuoden aikana tullut erityinen kehittämisen kohde (Väisänen & Hämäläinen 2008, 6) ja aikuissosiaalityön sisältöä sekä roolia on pyritty jäsentämään esimerkiksi valtakunnallisten aikuissosiaalityön hankkeiden avulla. Vaikka aikuissosiaalityötä määritellään monin tavoin ja monelta taholta, yleistä ja yhtenäistä määritelmää työn sisällöistä tai asiakasryhmistä ei ole. Aikuissosiaalityön käytännöt, toimintamallit ja tehtävä rakenne elävät paikallisesti kirjavina ja jäsentymättöminä. (Blomgren & Kivipelto 2012, 4, 15; Kärki, Tossavainen & Väyrynen 2009, 32.) Ei ole ihme, että aikuissosiaalityön on todettu hakevan työnkuvaansa myös sisäisesti (Heinonen & Mustonen 2006, 120). Kaikkineen aikuissosiaalityö näyttäisi vielä hakevan eheää identiteettiään. Tutkimusaiheena aikuissosiaalityö onkin paitsi

henkilökohtaisesti kiinnostava, myös jännitteinen ja ajankohtainen. Ajankohtaisuutta lisää uuden sosiaalihuoltolain valmistelu sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutos.

Aikuissosiaalityössä on viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana tapahtunut merkittäviä muutoksia. Yhteiskunnalliset muutokset ja 1990-luvun lama ovat vaatineet sosiaalitoimistoilta käytäntöjen uudelleen muotoilua asiakkaiden kasvaneisiin tarpeisiin vastaamiseksi. Sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde on ollut keskeinen arvioinnin ja kehittämisen kohde. Toimeentulotukikokeilu vuosien 1995–1996 aikana on osoittanut, että sosiaalityön erottaminen toimeentulotukityöstä on muuttanut työn luonnetta ja luonut tilaa sosiaalityön uudelleen kehittämiselle (Sosiaali- ja terveysministeriö 1997, 36, 42, 48–49). Toimeentulotukipainotteisesta työskentelystä on pyritty asiakkaan luo pysähtyvään, kokonaistilanteen kuulevaan, suunnitelmalliseen työhön (Eräsaari 1990; Mäntysaari 1991 vrt. Blomgren & Kivipelto 2012).

Aikuissosiaalityön laaja-alaisuus, hajanaisuus ja käsitteen epämääräisyys vaikuttavat siihen, ettei julkisesti tiedetä, mitä aikuissosiaalityössä tehdään. Työn tarkoitus ja palvelun sisältö tunnetaan usein heikosti sekä julkisesti että palvelujärjestelmän sisällä. Aikuissosiaalityö mielletään monessa yhteydessä toimeentulotuen myöntämiseksi, vaikka tämä työ ei enää keskeisesti kuvaa aikuisten parissa tehtävää sosiaalityötä (Jokinen & Juhila 2008, 7). Sosiaalitoimiston sosiaalityö painuu helposti tehtävän toimeentulotukityön taakse ja sosiaalityön osuus näyttäytykin usein toissijaisena tai ainakin kovin mystisenä tehtävänä (Kankainen 2012, 53).

Sosiaalityötä on vaikea tehdä näkyväksi, kun työn vaikutuksista ei ole näyttöä. Sosiaalityö ja ehkä erityisesti aikuissosiaalityö kaipaavat kipeästi vaikuttavuuden osoittimia. Työn eettisesti hyvät ja perustellut lähtökohdat eivät enää New Public Managementin eli uuden julkisjohtamisen ohjailemassa arvomaailmassa riitä. On saatava todisteita siitä, mitä tehdään, miksi ja millä tuloksilla. (Juhila 2006, 65–78; Kivipelto 2008, 19–20; Korteniemi & Borg 2008, 11–13; Raunio 2010.) Koska sosiaalityö on työtä yhteiskunnan heikompiosaisien parissa, tälle vaateelle on aivan erityinen tarpeensa. Sosiaalityölle ja yhteiskunnan heikompiosaisille ei kovenevien arvojen maailmassa riitä tilaa ja ymmärrystä, jollei heidän kanssaan tehtävän työn hyödyistä ole antaa selkeää näyttöä. Aikuissosiaalityö näyttäisikin kytkeytyvän tämän päivän yhteiskunnan kriittisiin

kipupisteisiin. Millainen sija tällaiselle työlle jää ja kuinka työ oikeutetaan, jos vaikuttavuutta ei kyetä tuomaan toteen? Nähdäänkö työlle merkitystä, jollei sitä saada istutettua uuden julkisjohtamisen ideologiaan? Kannattaako aikuissosiaalityöhön panostaa?

Sosiaalityön vaikutusten osoittaminen on haasteellinen tehtävä, enkä tässä pro gradu -tutkielmassa pyri tähän vastaamaan. Tämän ratkaisun olen tehnyt tietoisesti, sillä koen, että ollakseen mielekästä ja todellista sosiaalityön vaikuttavuustutkimus vaatii tämän tutkimussuunnan syvällistä ymmärtämistä ja merkityksellinen toteutus tutkimuksellista kokemusta ja taitoa. Mainittakoon, että Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksella aikuissosiaalityön vaikuttavuutta tutkii ja kehittää erillinen FinSoc -työryhmä. Sosiaalityöntekijöitä on kritisoitu juuri tämän kaltaisten ratkaisuiden tekemisestä ja kausaalisuuden pelosta (Töttö 2004, 86–89). Kun näyttöä on vaikea antaa, todetaan sosiaalityönteiden kuuluvan sellaiselle tiedon ymmärtämisen alueelle, jossa luonnontieteelliseksi mielletyt kausaalisuudet eivät päde (mt., 86–89). Tämä kritiikki olisi otettava vakavasti erityisesti hyvinvointiyhteiskunnan palveluiden oikeutuksen perustessa yhä määrätietoisemmin näyttöön tuotetusta palvelusta.

Perustelen ratkaisuni kriittisistä huomioista huolimatta holistiseen ihmiskäsitykseen nojaavasta lähtökohdastani. Työtä, jota tehdään ihmisen elämäntilanteen ja elämäntaidollisten ongelmien kanssa, ei ole mielekästä asettaa kausaalisuuden mukaisiin syy-seuraussuhteisiin, joita vaikuttavuustutkimuksellakin osaltaan pyritään luomaan (Rauhala 2005, 56–57). Työskenneltäessä ihmisen kokonaisuuden kanssa, on usein mahdotonta sanoa, mikä elämän kokonaisuudessa vaikuttava asia on seurausta toiseen. Tällainen pohdinta ei ole usein ihmisen kokonaiselämäntilanteeseen perustuvassa inhimillisessä auttamistyössä edes mielekästä. Tutkielmassani nojaan ihmistyölle ominaisesti juuri näille ajatuksille pohjautuvaan holistiseen ihmiskäsitykseen, jonka mukaan ihminen on tajunnallisuuden, kehollisuuden ja situationaalisuuden perusolemuksien kautta rakentuva kokonaisuus (mt., 32). Nämä olemispuolet konstituivat toisensa, kunkin puolen olemassaolo edellyttää toista ja ihmisyyden näiden kaikkien samanaikaista läsnäoloa (mt., 54–62). Tällaisen kokonaisuuden tarkasteluun ei yksiselitteisesti sovi kausaalisuuden tutkiminen. Kyse on enemmän merkityssuhteista ja niiden rakentumisesta, sekä näiden perusolemusten keskinäisestä resonoinnista yksiselitteisen kausaalisuuden sijaan.

Tutkielman aiheena on sosiaalitoimiston aikuissosiaalityö ja tämän työn suhde toimeentulotuen käytäntöihin. Koin tutkielmaa suunnitellessani tarvetta selvittää, mistä aikuissosiaalityön herättämässä ihmettelystä on kysymys. Lähdin tavoittelemaan vastauksia paikantamalla sosiaalityöntekijöiden kokemuksista esimerkkejä onnistuneista asiakasprosesseista. Tavoitteenani oli selvittää, millaiseksi tämä toimeentulotukityön ohella toteutettava sosiaalityö onnistuessaan määrittyy. Työn edetessä mielenkiintoni kohdistui yhä enemmän nimenomaisesti sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhteeseen, jonka tarkasteluun päätin lopulta analyysissä pureutua.

Tavoitteenani on tuottaa tietoa käytännön aikuissosiaalityöstä ja näen tutkielman aiheen käytännön työlle merkityksellisenä. Käytäntöjen kyseenalaistaminen ja uudelleen pohtiminen ovat aina kehittymisen edellytys, vallitsevien oloilojen kehittämiseksi niistä on oltava ensin tietoa. Omakohtaiset kokemukseni aikuissosiaalityöstä ovat olleet tärkein tutkielman aiheen valintaa ohjaava tekijä. Raunion (2011, 22) mukaan työkokemus on tutkimukselle hyvä lähtökohta. On kuitenkin muistettava, etteivät työkokemuksen luomat käsitykset riitä, vaan käytännölliseltä tasolta on pystyttävä siirtymään tutkimuksellisesti peruteltuihin käsityksiin (mt., 22). Näen tämän tutkimusprosessini antoisimpana haasteena.

Tutkielman toisessa luvussa käsittelen aiempaa sosiaalitoimiston aikuissosiaalityötä koskevaa tutkimusta. Luvussa kolme asetan tutkielmalle sen teoreettisen näkökulman tarkastelemalla aikuissosiaalityötä käsitteenä sekä yhteiskunnallisessa kontekstissaan. Luvussa neljä määritän tutkimuskysymykset sekä tutkielman lähtökohdat, jotka tieteenfilosofisten määrittelyjen lisäksi koostuvat omien ennako-oletusteni tarkastelusta. Tutkielman toteuttamisen vaiheet kuvaan luvussa viisi käyden läpi aineiston keruun sekä käyttämäni sisällönanalyysin vaiheet. Arvioin myös tutkielmani luotettavuutta. Kuudennessa luvussa esittelen tutkimustulokset sisällönanalyysillä tuottamani käsitejärjestelmän kautta. Johtopäätöksissä luvussa seitsemän yhdistän tutkielman tulokset yleisemmälle tasolle tarkastelemalla näitä aikuissosiaalityön yhteiskunnallisten tehtävien näkökulmasta. Viimeisessä kahdeksannessa luvussa teen tuloksista yhteenvedon näitä pohtien.

2 Aiempaa tutkimusta

Sosiaalitoimistot ovat monisärmäisyydessään mielenkiintoisia tutkimuskohteita ja aiempaa tutkimusta aiheesta on ollut löydettävissä aina kahdenkymmenen vuoden takaa. Viime vuosien aikana sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön tutkimus näyttäisi sosiaalityössä nousseen uudelleen tutkimusten kiinnostusten kohteeksi ja kiinnostusta tähän tutkimuskohteeseen on ollut muidenkin alojen osalta (mm. Väänänen 2010).

Tutkielmassani lähestyn aikuissosiaalityötä sosiaalitoimistojen kontekstissa ja tarkastelen aikuissosiaalityötä toimeentulotukityön yhteydessä toteutettavana, yksilöllisistä elämäntilanteista toimivana yhteiskunnallisena hyvinvointitehtävänä. Näiden näkökulmien ymmärtämiseksi tutkielmassani on ollut keskeistä tutustua sosiaalitoimistojen aikuissosiaalityön sekä toimeentulotukityön tutkimukseen. Tuoreimman tutkimuksen ohella teoreettista taustaa olen rakentanut myös 1990-luvun sosiaalitoimiston ja toimeentulotukityön tutkimuksen avulla.

Mikko Mäntysaari (1991) tarkastelee väitöstutkimuksessaan sosiaalitoimistoa byrokratiana sekä byrokratian, kontrollin ja sosiaalityön suhdetta. Sosiaalitoimiston sosiaalityö ei ole aito byrokratia, sillä se ei täytä tiukan byrokratian ehtoja. Viimesijaisesta toimeentulotuesta päättävät sosiaalityöntekijät käyttävät kuitenkin työssään asiakkaan lähelle asettuvaa valtaa. Työssä ovat läsnä kontrollin elementit. Sosiaalityöntekijät eivät pidä toimeentulotukeen perustuvaa byrokratiatyötä sosiaalityönä, sen sijaan puhutaan oikeasta sosiaalityöstä, jota ei vielä päästä toteuttamaan.

Leena Eräsaari (1990) tuo sosiaalitoimiston sosiaalityön elementtejä esiin omakohtaisiin kokemuksiin perustuvassa sosiaaliraportissaan. Eräsaari kuvaa työn arkea sosiaalityöntekijän positiosta pohtien työn mielettömyyksiä niin työntekijän kuin asiakkaan kannalta. Löysin aloittelevana sosiaalitoimiston tai toimeentulotuen sosiaalityöntekijänä Eräsaaren kuvauksesta tuttuja tuntemuksia. Sosiaalityön näkökulmasta toimeentulotukityön värittämässä sosiaalityössä on jotain järjettömyyttä ja jotain tästä työn luonteesta näyttäisi tuntemuksieni perusteella säilyneen. Tutkimukset kahdenkymmenen vuoden takaa auttavat näkemään sosiaalitoimiston sosiaalityön kehitystä ja ymmärtämään niitä lähtökohtia, joista nykyinen työ nousee.

Ilmari Rostila (1997) tutkii väitöstutkimuksessaan sosiaalitoimistoissa käytäviä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisiä keskusteluita ja kuinka toimeentulotukeen eli rahaan liittyviä asioita näissä keskusteluissa käsitellään. Tutkimuksen tuloksena Rostila jakaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutustilanteen neljään kommunikointimalliin sen mukaan, kuinka raha-asia on otettu keskustelussa esille. Nämä neljä mallia sijoittuvat kahteen eri ryhmään: samanvireisiin ja erivireisiin keskusteluihin. Tutkimuksen tulosten mukaan sujuvan keskustelun takaamiseksi raha-asian tai toimeentulotukiasian esille nostamisen tulee tapahtua sosiaalityöntekijän toimesta. Rostila toteaa asiakkaan elämän aiheella alkavien ja päättyvien keskusteluiden sopivan psykososiaaliseen sosiaalityöhön. Sen sijaan raha-asialla alkavat ja päättyvät kommunikaatiotilanteet kuvaavat Rostilan mukaan sosiaalityöntekijän työtä toimeentulotukityönä. Sosiaalitoimiston sosiaalityössä on siis psykososiaalisen, kenties "oikeammaksi" katsotun sosiaalityön ohella toimeentulotukityön määrittämä sosiaalityön ulottuvuus. Toimeentulotukityö luo sosiaalityöhön erityisiä sisältöjä.

Niko Väänänen (2010) syventyy etnografisessa yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielmassaan sosiaalitoimistossa ilmeneviin hallinnoinnin periaatteisiin sekä vallan rakentumiseen. Tutkimuksen tulokset osoittavat vallan ilmenevän sosiaalitoimistoiden arjessa erilaisissa muodoissaan, joista näkyvämpiä ovat päätöksenteon laskennallisuus ja normalisoiva vallankäyttö. Väänänen osoittaa tutkimuksessaan, että sosiaalitoimiston sosiaalityö on mielekästä nähdä laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa sen ajan yhteiskunnallisen tilan kuvaajana. Sosiaalitoimiston poikkeukselliset käytännöt eivät kerro vain sosiaalityön sisällöistä.

Leila Kankainen (2012) tutkii lisenssiaatin tutkimuksessaan sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön toteutumista ja kehityssuuntia sekä siihen vaikuttavia yhteiskunnallisia tekijöitä. Kankainen selvittää aikuissosiaalityön hankeraporttien perusteella, minkälaista aikuissosiaalityön toiminta on käytännössä sekä kuinka instituutiot vaikuttavat aikuissosiaalityön rakenteeseen ja toimintalogiikkaan. Tutkimuksen mukaan aikuissosiaalityö toteutuu eri kunnissa eritavoin, vaikka työn elementit ovat samantyyppisiä. Koska toiminta ei ole vahvasti institutionaalisesti ohjattua, työn yhteiskunnalliset tavoitteet jäävät osin avoimiksi. Näin myös aikuissosiaalityön toimintamallit elävät moninaisina. Aikuissosiaalityössä keskeiseksi nähdään yhteiskunnallisen tehtävän kirkastaminen, ammatillisen paikan määrittely sekä

ammattillisten käytäntöjen kehittäminen. Kankaisen mukaan nämä teemat kytkeytyvät käytännön työssä keskusteluihin aikuissosiaalityön viimesijaisuudesta sekä aktivointipolitiikan, toimeentulotuen ja rakenteellisen sosiaalityön rooleista aikuissosiaalityössä. Koska tutkielmani kytkeytyy tiiviisti näihin ilmiöihin sekä aikuissosiaalityön käytäntöihin, Kankaisen tutkimuksella on tutkielmalleni tärkeä merkitys.

Piia Wallenius (2012) tarkastelee pro gradu -tutkielmassaan organisaatiomuutoksen vaikutuksia aikuissosiaalityöhön sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Aikuissosiaalityössä sisällöllisesti vaikuttavin muutos on tapahtunut toimeentulotukityön siirtyessä kokonaan etuuskäsittelyyn erilliseen toimeentulotukiyksikköön. Tämän muutoksen katsottiin mahdollistavan sekä sosiaalityön toteuttamisen että työn kehittämisen. Ennen tätä muutosta aikuissosiaalityöntekijät kokivat tekemänsä työn painokkaasti toimeentulotukityönä, jopa pelkästään etuuskäsittelynä. Toimeentulotuen siirtäminen on tuonut myönteisiä muutoksia sosiaalityöhön sisällöllisesti ja imagollisesti sekä lisännyt sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia. Ongelmia sen sijaan on syntynyt etuuskäsittelyn ja aikuissosiaalityön yhteistyön päättymisestä tai puutteellisuudesta. Kun asiakkaiden tilanteista ei ollut mahdollisuutta neuvotella, sosiaalityöntekijät kokivat asiakkuuden siirtämisen toimeentulotukiyksikköön joidenkin asiakkaiden kohdalla vaikeana ja päätyivät käsittelemään toimeentulotuen edelleen itse.

Juho Suortti (2012) tutkii pro gradu -tutkielmassaan aktivoitumista ja voimaantumisprosessia aikuissosiaalityön ja aktiivisen sosiaalipolitiikan kontekstissa. Aktivoitumista hän tarkastelee ensisijaisesti yksilön subjektiivisena päätöksentekoprosessina tutkimalla, miten inhimillinen päätöksentekoprosessi aikuissosiaalityön ja aktiivisen sosiaalipolitiikan viitekehyksissä rakentuu. Tutkimuksen mukaan työhallinnon aktivointitraditio on syrjäyttänyt sosiaalityön perinteistä ymmärrystä aktivoinnista voimaantumisenä ja elämönhallinnan parantamisena. Työhallinnon aktivointitavoitteet ovat asettuneet osaksi sosiaalityön tavoitteenasettelua. Aktivointipolitiikka arvottaa sanktioiden kautta yksilöille asetettuja vaihtoehtoja ja uhkaa heikentää kohteena olevan aktivoitavan omaa sisäistä motivaatiota. Aktivoitavat asiakkaat eivät ole todellisen vapaan valinnan tilanteessa, jolloin voimaantumista ei aidosti voi tapahtua. Aktivoituminen henkilökohtaisena voimaantumisprosessina voi näin jäädä toteutumatta.

3 Aikuissosiaalityön toiminta ja tehtävät

”Sillä huoltotoimen ala, kuten niin moni muukin ala, vaatii vissejä luonteenominaisuuksia tekijöiltään. Se vaatii ennen kaikkea tervehermoista, rauhallista ja oikeamielistä persoonaa sekä huollettavien asialle myötätuntoista henkilöä. Mutta näiden ominaisuuksien lisäksi tämä työ vaatii lujaa päättäväisyyttä ja tarmokkuutta sellaisiin huollettaviin nähden, jotka väärin tietojen antamisella tai annettua apua väärinkäyttämällä pyrkivät laittomin keinoin yhteiskunnallista huoltoa hyväksensä saamaan ja käyttämään. Yhteiskunnallisen huollon tarkoituksena on ja tulee olla vain todellisessa huollontarpeessa olevien auttaminen, mutta samalla väärinkäyttäjien ja paheellista elämää viettävien asianmukainen ohjauttaminen.”

Nimimerkki E.V. Huoltotyöntekijäin menestyksellisen työn edellytyksistä, kokoelmateoksessa Huoltaja 1938, 229–230.

Sosiaalityö on aina työtä tietyssä yhteiskunnallisessa ajassa ja kontekstissa. Sanotaan, että sosiaalityö on vastaus vallitsevan yhteiskunnan haasteisiin. (Kemppainen ym. 1998, 12; Juhila 2006, 12.) Sekä globaalit että yhteiskunnalliset muutokset nousevat työssä näkyviksi ja konkretisoituvat sosiaalityössä (Mäntysaari 2006, 115) ja etenkin viimesijaisen palvelun äärellä, sosiaalitoimiston sosiaalityössä. Aikuissosiaalityön rooli on tässä mielessä erityinen. Työ määrittyy paitsi mikrotason työskentelyssä sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa, myös makro- ja mesotasolla yhteiskunnan sekä sosiaalitoimiston organisaation konteksteista käsin (Niemelä 2011, 18; Blomgren & Kivipelto 2012, 17). Työ on kompleksisessa suhteessa näihin positioihin. Aikuissosiaalityön ymmärtämiseksi on työ ymmärrettävä vuorovaikutuksessa tapahtuvien nyanssien lisäksi tästä laajemmasta kontekstista käsin. Jotta voidaan tarkastella käytännössä toteutettavaa työtä, on ymmärrettävä, millaisia tavoitteita ja reunaehtoja työlle asettuu; millaisten voimien vuorovaikutuksessa sosiaalitoimiston aikuissosiaalityötä toteutetaan.

Tässä luvussa tarkastelen aikuissosiaalityön määritelmiä, toimintaorientaatioita sekä näiden kautta sosiaalityölle paikantuvia yhteiskunnallisia tehtäviä. Koska toimeentulokikyö toimii vahvasti osana aikuissosiaalityötä sekä näitä ilmiöitä, tarkastelen sitä omana lukunaan. Käsitteiden avulla määrittelen tutkielman ajatuksellisen taustan ja keskeiset näkökulmat. Näiden näkökulmien avulla tutkielman tulokset kytkeytyvät laajempiin yhteyksiin tutkielman viimeisissä luvuissa.

3.1 Aikuissosiaalityö käsitteenä

Sosiaalityötä on tehty aikuisten parissa aina, mutta vasta kuluvan vuosituhannen saatossa aikuissosiaalityö on alkanut saada itsenäistä käsitteellistä muotoaan (Jokinen & Juhila 2008, 7). Aikuissosiaalityötä määritellään monin tavoin, kuten työn kohteen ja yhteiskunnallisten tehtävien kautta. Yhteisesti hyväksyttyä määritelmää aikuissosiaalityön sisällöstä ei kuitenkaan ole, aikuissosiaalityö on käsitteenä epämääräinen. Työn toteuttamisen muodot ovat heterogeenisia ja rakentuvat paikallisesti. Aikuissosiaalityön moninaiset määrittelyt jäävät käytännön työlle riittämättömiksi. Käsitteen ja työn jäsentymättömyys näyttäytyvätkin paikallisesti kamppailuina kovin selkiytymättömän tehtävärakenteen kanssa. (Blomgren & Kivipelto 2012, 4, 15; Kankainen 2012, 99, 108.)

Aikuissosiaalityön moninaisuus ja toisaalta epämääräisyys (Raunio 2009, 50) sai käsitteen määrittelytehtävän edessä toviksi hämmennyksen. Aikuissosiaalityötä koskevat teokset ja tutkimukset esittelevät aikuissosiaalityön käsitteestä moninaisia kuvauskoosteita tai vaihtoehtoisesti tarkastelevat tämän käsitteen olemusta jostakin erityisestä näkökulmasta. Käsitettä olisi mahdollista tarkastella monilla tasoilla. Yleisesti hyväksytyjen ja käytännönläheisten kuvausten lisäksi poimin seuraavaan tämän tutkielman kannalta olennaisimpia aikuissosiaalityön ilmiöitä.

Yhä useammin aikuissosiaalityöllä Suomessa tarkoitetaan kunnan sosiaalitoimistossa tehtävää, toimeentulotukeen liittyvää sosiaalityötä (Juhila 2008, 26; Väisänen & Hämäläinen 2008, 10). Vaikeissa elämäntilanteissa elävien ihmisten kanssa tehtävä työ kytkeytyy usein viimesijaisen toimeentuloturvan tarpeeseen ja sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöhön (Blomgren & Kivipelto 2012, 17). Sosiaalitoimistojen lisäksi aikuissosiaalityötä voidaan ajatella toteutettavan muuallakin, kuten mielenterveys- ja päihdetyössä, työvoiman palvelukeskuksissa sekä kolmannella sektorilla (Juhila 2008, 14–47). Tässä tutkielmassa aikuissosiaalityö määritellään kunnallisissa sosiaalitoimistoissa tehtäväksi toimeentulotukityöhön kytkeytyväksi sosiaalityöksi, eikä aikuissosiaalityön käsitettä käytettäessä tarkoiteta vammais-, vanhus-, päihde- tai mielenterveyspalveluita, työvoiman palvelukeskuksen tai kolmannen sektorin palveluita. Käytän käsitettä tässä mielessä kapeasti tutkimustehtävästäni johdettujen rajausten mukaisesti. Lisäksi sosiaalityöllä tässä tutkielmassa tarkoitetaan "sosiaalityöntekijän yliopistokoulutuksen

saaneen ammattihenkilön toimintaa, joka perustuu tieteellisesti tutkittuun tietoon, ammatillis-tieteelliseen osaamiseen ja sosiaalityön eettisiin periaatteisiin" (Sosnet 2003).

Kunnallinen sosiaalityö saa oikeutuksensa hyvinvointivaltion ja sen lakien myötä (Raunio 2009, 197; Sipilä 1996, 61, 77). Sosiaalitoimiston aikuissosiaalityö on sosiaalihuoltolain (710/1982) mukainen palvelu, jota ohjeistaa laaja sosiaalialan erityislainsäädäntö, kuten päihdehuoltolaki (41/1986), laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä (497/2003) ja toimeentulotukilaki (1412/1997). Sosiaalihuoltolain (710/1982, 18 §) mukaan: "Sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta." Kunnilla on palveluiden järjestämisvelvollisuus, josta säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveydenhuollon erityislaeissa. (Kärki, Tossavainen & Väyrynen 2009, 31–32.)

Aikuissosiaalityö on muotoutunut elämäntilanteiden mukaisesti, palveluita tarjotaan ikäryhmittäin erilaisten elämänvaiheiden ilmiöiden mukaan (Jokinen & Juhila 2008, 7). Aikuissosiaalityö näyttäisi kehittyneen muiden palveluiden, kuten lastensuojelun ja vanhustenpalveluiden eriytyessä omiksi kunnallisen sosiaalityön alueikseen. Aikuissosiaalityötä on määritelty ikään kuin poissulkemismenetelmällä, aikuissosiaalityö on sitä, mitä muut palvelut eivät ole. (Mäntysaari 2006, 117.) Aikuissosiaalityö määrittyy näin muiden palveluiden ehdoilla, mikä tarkoittaa aikuissosiaalityössä myös tiettyä viimesijaisuutta. Asiakkaiksi päätyvät ne, jotka eivät ole muualle palvelujärjestelmään sopineet tai ovat sieltä jo poistuneet. (Kankainen 2012, 63–64.) Tästä huolimatta aikuissosiaalityö monesti mielletään esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöhön nähden vähempiarvoiseksi ja vähemmän vaativaksi jäännösosaksi. (Mäntysaari 2006, 117; Thompson 2002, 307.)

Juhilan (2008, 15–26) mukaan aikuisten palvelut eivät moninaisuutensa vuoksi näyttäytyä selvänä kokonaisuutena. Aikuisuuden voidaan ajatella sisältävän muita elämänvaiheita laajemman skaalan vaihtoehtoisia elämäntilanteita ja ikään kuuluvia tehtäviä ja tämä laaja-alaisuus haastaa käsitteen määrittelyä. Sosiaalitoimistoissa tehtävä aikuissosiaalityö näyttäytyykin niin sanottuna yleissosiaalityönä ja siitä puhutaan myös perussosiaalityönä (Väisänen & Hämäläinen 2008, 10; Liukko 2006, 13; Blomgren & Kivipelto 2012, 17).

Juhila (2008, 14–47) on tutkinut kunnallisen aikuissosiaalityön määrittelyjä kaupunkien verkkosivujen kautta. Tässä yhteydessä aikuissosiaalityön määrittelyt rakentuvat kolmen elementin varaan: ongelman, tavoitteen ja välineiden. Ongelmilla tarkoitetaan esimerkiksi taloudelliseen tilanteeseen, työttömyyteen tai elämänhallintaan liittyviä pulmatilanteita ja tavoitteiksi puolestaan asetetaan näiden pulmatilanteiden parantaminen. Välineinä tavoitteiden saavuttamiseksi ovat muun muassa tuki, neuvonta ja ohjaus. (mt., 16.) Verkkosivujen kautta tarkasteltuna kyse on suunnitelmallisesta otteesta, joka perustuu huolelliseen tilanteen arviointiin, sen pohjalta asetettuihin muutostavoitteisiin ja välineiden valintaan näiden saavuttamiseksi (mt., 17). Kärki ym. (2009, 32) kuvaavat aikuissosiaalityötä taloudellisen ja sosiaalisen tuen tarpeessa olevan asiakkaan kanssa tehtäväksi suunnitelmalliseksi, tavoitteelliseksi, pitkäjänteiseksi ja moniammatilliseksi työksi elämäntilanteen kokonaisvaltaiseksi edistämiseksi. Näiden elementtien lisäksi työhön kytkeytyvät myös sellaiset termit kuin yksilölähtöisyys, ratkaisukeskeisyys sekä uusi asiantuntijuus, jolla tarkoitetaan asiakkaan asiantuntijuutta omassa elämässään (Juhila 2008, 17).

Aikuissosiaalityö on kunnissa tarveharkintainen palvelu, eikä sitä tarjota universaalisti kaikille kuten esimerkiksi päivähoitoa. Aikuissosiaalityön asiakkuuden kunnat määrittelevät itse. Kuten aikuissosiaalityön määritelmät, eivät asiakaskriteeritkään ole valtakunnallisesti yhtenäiset (Juhila 2008, 17; Blomgren & Kivipelto 2012, 4). Aina ei ole yksiselitteistä määrittellä, kenen tulisi saada sosiaalityön palvelua ja usein kohdetta joudutaan hakemaan (Yliruka 2006, 8). Käytännössä sosiaalityön tarpeen määrittelevät sosiaalityöntekijät resurssien ja organisaation käytännöissä muodostuneiden kriteereiden perusteella. Haastavaa asiakaskriteereiden määrittelystä tekee aikuissosiaalityön määrittelemättömyys, työn sisällön jäsentymättömyys sekä työn tavoitteiden tarkentamattomuus kulloisessakin kontekstissa. Kohteen määrittely kytkeytyykin mielestäni vahvasti työn tavoitteeseen.

Sosiaalitoimistossa tehtävä työ on toimeentulotuen ja sen tuoman heikon taloudellisen aseman vuoksi aina tietyllä tapaa työtä yhteiskunnan köyhimpien ja huonompiosaisimpien parissa (Mäntysaari 2006, 117–118). Köyhyys ja pienituloisuus sysäävät liikkeelle syrjäytymisprosessin kasautuvan huono-osaisuuden (Juhila 2006, 55). Aikuissosiaalityön asiakkaina on niin lapsiperheitä, pariskuntia kuin yksin asuvia. Useimmin aikuissosiaalityö kohdistuu yli 18-vuotiaisiin asiakkaisiin ja työskentelyn kohteena on sosiaalityön case

work -perinteen mukaisesti usein yksilö, vaikka yhteiskunnallisten rakenteiden vaikutukset yksilön elämäntilanteen vaikeuksiin tunnustetaan (Juhila 2008, 19, 61; Blomgren & Kivipelto 2012, 17). Työn voidaankin todeta käytännössä konkretisoituvan mikrotasolla sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamisessa. Tässä vuorovaikutuksessa yhteiskuntatieteelliset ja -teoreettiset ulottuvuudet elävät arjen todellisuudesta kaukana ja ovat siinä vain vähäisesti läsnä (Blomgren & Kivipelto 2012, 17). Yksilön ja hänen ongelmansa välillä työskentelystä on tunnistettavissa uusliberalistisen ajatusmallin mukainen yksilökohtainen vastuu.

Aikuissosiaalityön palvelua pyritään määrittelemään usein yksilöllä esiintyvien mahdollisten ongelmien, kuten työttömyyden ja päihderiippuvuuden kautta (Blomgren & Kivipelto 2012, 17). Käsitettä kuvataan sen vaikuttamisen kohdeilmiöiden kautta, joiksi katsotaan elämänhallinta, ihmissuhteet, asuminen, toimeentulo, työ ja sitä vastaava toiminta, koulunkäynti ja opiskelu, vapaa-ajan toiminta, terveys tai vamma, päihteiden käyttö ja riippuvuudet, väkivalta, lapsen tarpeet ja toiminta sekä oikeusturva (Kärki 2007, 88–113). Tällainen tarkastelu osoittaa lähinnä, kuinka laaja-alaisesti aikuissosiaalityössä työskennellään erilaisten ihmiselämään kuuluvien ilmiöiden kanssa.

Jorma Sipilän (1996, 213–239) kuvaus sosiaalityöstä byrokratiatyönä, palvelutyönä sekä psykososiaalisena työnä jaottelee aikuissosiaalityötä sisällöllisesti. Byrokratiatyölle leimallista on, että ajattelun lähtökohdانا ovat asiakkaan sijaan viraston normit. Työn pääpaino on asiakirjojen kanssa työskentelyssä asiakastapaamisten sijaan. Byrokratiatyö legitimoit itsensä, jolloin muunlainen työskentely tulee perustella. Byrokratiatyön tehtävänä on tuottaa päteviä päätöksiä, jotka eivät kuitenkaan riitä takaamaan arkielämän jatkuvuutta. Materiaalisten resurssien tarjoaminen ei takaa ongelmien poistumista eikä tällainen työ ei riitä sosiaalityöksi. (Mt., 214–215, 224; Mäntysaari 2006, 126.) Palvelutyöllä Sipilä (mt., 218) kuvaa sosiaalityössä annettavaa ohjausta ja neuvontaa, jonka tarkoituksena on ongelmatilanteeseen sopivien palveluiden löytäminen. Psykososiaalisen työn keskiössä on ihmisen psyykinen selviytyminen sekä toiminta- ja ajattelutavoissa aikaan saatavat muutokset. Psykososiaalinen työote huomioi ihmisen realistisessa kontekstissaan ottaen kantaa ihmisen konkreettiseen elämäntilanteeseen materiaalisine tarpeineen. (mt. 224–226.)

Aikuissosiaalityötä määritellään ja ohjeistetaan monen eri tahon toimesta, valtakunnalliseen ohjeistamiseen, selvittely- ja kehittämistyöhön osallistuvat muun muassa Sosiaali- ja terveysministeriö sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Leila Kankaisen (2012, 98–99) mukaan aikuissosiaalityö ei kuitenkaan ole vahvasti lainsäädännöllisesti legitimoitua eikä institutionaalisesti ohjattua toimintaa, jolloin työn yhteiskunnallinen tehtävä ja paikka jäävät epäselviksi. Määritelmät aikuissosiaalityöstä ja työtavoista ovat puutteellisia ja jäävät ideaalitasolle, eikä työ käytännössä toteudu määritelmien mukaisesti. (mt., 23, 99, 108.) Aikuissosiaalityötä määritellään ja ohjeistetaan monin tavoin, mutta käytännössä työ muotoutuu paikallisesti ja näistä määritelmistä poikkeavasti. Sosiaalipalvelut konkretisoituvat todelliseksi palveluiksi paikallisesti (Mäntysaari 2006, 116).

3.2 Aikuissosiaalityön huollollisesta perinteestä aktivointiin

Aikuissosiaalityötä pyritään määrittelemään muun muassa asiakkuuksien ja aikuiselämässä kohdattujen ongelmien määrittelyillä. Aikuissosiaalityön käsitettä voidaan lähestyä myös toiminnassa esiintyvien orientaatioiden ja tavoitteiden kautta (Liukko 2006, 13–17). Tämän tutkielman kannalta on tärkeää avata niin sanotun muutossosiaalityön ja huollollisen sosiaalityön työorientaatioita, sillä ne määrittävät sosiaalityön kohteen, tavoitteen ja arvot kahteen erilaiseen perinteeseen. Näiden orientaatioiden mukaan aikuissosiaalityön voidaan ajatella määrittyvän joko muutoksen tähtääväksi sosiaalityöksi tai inhimillisen elämän ylläpitämistä tavoittelevaksi huollolliseksi sosiaalityöksi. Nämä kaksi perinnettä voidaan nähdä lähestymistapojen kattokäsitteinä ja niiden kokonaisvaltaisuuden vuoksi niitä voidaan nimittää sosiaalityön ammattikäytännöiksi. (mt., 16.)

Sosiaalityön huollollisessa perinteessä asiakasta autetaan ja tuetaan vastikkeettomasti ilman edellytystä kuntoutumisesta tai aktivoitumisesta. Asiakkaalla ei ole itsessään mahdollisuuksia selviytyä omaehtoisesti tai kohentaa tilannettaan, jolloin sosiaalityön tavoitteeksi asettuu ihmisarvoisen elämän ylläpitäminen. (Särkelä 2004, 40; Liukko 2006, 13.) Juhilan (2006, 197–198) kuvauksia käyttäen voidaan puhua huolenpitosuhteen mukaisesta työstä. Yhteiskunta ja sosiaalityö sitoutuvat huollollisen tehtävän myötä humanistiseen ihmiskäsitykseen, jonka mukaan kaikilla ihmisillä on ihmisarvo ja oikeus

ihmisarvoiseen elämään. Sitoutumisen myötä kaikille kansalaisille turvataan perustoimeentulo sekä oikeus tulla kuulluksi ja autetuiksi. Ihmisellä on oikeus näihin silloinkin, kun hän ei kuntoudu tai suoriudu yhteiskunnassa toimimisesta normaaleina pidetyillä tavoilla. (Särkelä 2004, 40.) Toimeentulotukilain (1412/1997) ensimmäisessä pykälässä tuen tarkoituksiksi asetetaan vähintään ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömän toimeentulon turvaaminen. Toimeentulotuen tavoitteet yhtenevät huollollisen sosiaalityön tavoitteisiin konkreettisten materiaalistien resurssien turvaamisena. Huollollinen sosiaalityö kytkeytyykin juuri tähän viimesijaiseen toimeentuloturvaan ja sen myöntämiseen (Karjalainen & Raivio 2010, 123).

Sosiaalityötä kuvataan suunnitelmalliseksi ja tavoitteelliseksi ongelmanratkaisutyöksi (Rostila 2001, 35), mikä kuvaa muutossosiaalityön ammattikäytäntöä. Muutossosiaalityöllä asiakasta tuetaan parantamaan tilannettaan suunnitelmallisen ja tavoitteellisen työn keinoin (Liukko 2006, 13). Tavoitteena on saada asiakkaan tilanteeseen parannusta ja muutosta ottamalla käyttöön ihmisestä itsestään löytyviä voimavaroja. Tässä tutkielmassa muutossosiaalityö ymmärretään juuri suunnitelmallisuuteen kytkeytyvänä, asiakkaan tilanteeseen paneutuvana voimaannuttamistyönä, johon liittyvät keskeisesti myös arvioinnin ja seurannan käsitteet. Tällainen työote nähdään aikuissosiaalityöhön keskeisesti kuuluvaksi menetelmäksi (Kankainen 2012, 69–70; Thompson 2002, 292).

Suunnitelmallisuus tuo kaaosmaiseen työhön hallittavuutta ja sen katsotaan olevan yksi onnistuneen työn ja vaikuttavuuden edellytyksistä (Thompson 2002, 292–293; Kotro 2008, 77). Velvoite sosiaalityön suunnitelmallisuuteen tulee laista (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, 7 §), jossa määrätään, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen muutoin ole ilmeisen tarpeetonta. Samoin toimeentulotukilaki (1412/1997, 10 §) velvoittaa perusosan alennuksen yhteydessä tekemään suunnitelman asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi. (Kankainen 2012, 20, 69–70.) Suunnitelmallisuus on aikuissosiaalityön asemalle ja legitimaatiolle tärkeää, sillä suunnitelmallisuutta vaativat lait vahvistavat aikuissosiaalityön asemaa, jota asiakkaiden palveluita koskevat lait eivät tee (Kankainen 2012, 72).

Suunnitelmallisen sosiaalityön yhteydessä puhutaan systemaattisesta käytännöstä (systematic practice), joka voidaan nähdä sosiaalityön hyvien käytäntöjen edellytyksenä. Systemaattinen käytäntö sosiaalityössä tarkoittaa selkeää suunnittelua, tavoitteiden asettelua ja työskentelyn kokonaisvaltaista arviointia. Työskentely tapahtuu selkeässä ja tunnistettavassa prosessissa, jossa jatkuvasti huomioidaan, mitä tapahtuu ja miksi. Lastensuojelun sosiaalityössä tällainen tavoitteellinen prosessin hallinta ja arviointi ovat työn lähtökohtia, mutta yhtäläillä tällainen työskentely on sosiaalityön hyvien käytäntöjen edellytys myös aikuissosiaalityössä. (Thompson 2002, 292.)

Tutkimusten (mm. Mäntysaari 1991, 169; Kankainen 2012, 82) mukaan aikuissosiaalityössä asiakastilanteeseen paneutuvaa, suunnitelmallista työtä pidetään oikeampana sosiaalityönä, kuin toimeentulotukipäätöksiin keskittyvää työskentelyä. Materiaaliseen huolenpitoon tyytyminen voidaan nähdä laajemmin osana sosiaalityön yhteiskunnallista tavoitetta koskevia linjauksia (Raunio 2006, 153). Pohjoismaissa on perinteisesti nähty tärkeänä syrjäytyneiden vahvistaminen osaksi normaalia yhteiskunnallista toimintaa ja osallisuutta. Huolenpidon ja vallitsevan tilanteen ylläpito sopii tähän ajatukseen huonosti. Tällaisella sosiaalityön tavoitteen asettelulla tunnustetaan ongelmien olevan ihmisen voimavaroja vahvempia ja sosiaalityön keinotonta. Samoin hyväksytään ajatus siitä, että syrjäytyneiden pitäminen yhteiskunnan reunoilla, mutta elossa, on riittävää. Raunio mukaan tästä ei ole pitkä matka siihen, että syrjäytymisen todetaan johtuvan rakenteellisten tekijöiden sijaan yksilön ominaisuuksista, kuten huonosta moraalista. Kaikkineen tällainen "yhteiskunnan laidalla pitävä" huolenpito vahvistaa syrjäytymistä entisestään. (Mt., 152–154.) Muutossosiaalityö voidaankin tiettyssä mielessä mieltää moraalisesti ylemmäksi tavoitteeksi kuin huollollinen, tilanteeseen tyytyvä sosiaalityö.

Muutokseen tähtäävän, suunnitelmallisen työn voidaan kuitenkin nähdä sopivan huonosti vaikeasti syrjäytyneiden kanssa tehtävään työhön, kun käytännössä tosiasialliseksi tavoitteeksi asettuu elämän perustarpeiden turvaaminen. Sosiaalitoimistoissa sosiaalityöntekijöiden voi olla vaikea motivoitua työskentelemään vaikeasti syrjäytyneiden asiakkaiden kanssa, kun muutosmahdollisuudet ja muutoshalut näyttävät kovin olemattomilta. Sosiaalityön eettisten periaatteiden mukaan sosiaalityössä tulisi kuitenkin kaikissa tilanteissa, myös vaikeimmin syrjäytyneiden kohdalla pyrkiä tunnistamaan ja

ottamaan käyttöön muutoksen mahdollistavia voimavaroja. (Raunio 2006, 151–153; Talentia 2009.)

Aikuissosiaalityö kuvataan kuntien verkkosivuilla useimmiten juuri suunnitelmallisena ja tavoitteellisena muutossosiaalityönä (Juhila 2006, 16–17). Huollollista sosiaalityötä ei sen sijaan tuoda aktiivisesti esiin sosiaalitoimistojen palvelukuvauksissa. Aikuissosiaalityöllä on julkisessa kuvassa siis aktiivinen tavoite, tavoitteena on yksilön elämänhallinnan parantaminen. Tähän sosiaalityön perinteiseen, vahvasti yksilöllisistä elämäntilanteista määräytyvään työhön on tullut yhä määrätietoisemmin järjestelmälähtöisiä tavoitteita ja muutossosiaalityölle näyttäisi olevan vahvempi yhteiskuntapoliittinen tilaus. Vallitseva poliittis-ideologinen ilmapiiri korostaa yksilön vastuuta ja tehokkuutta, aikuissosiaalityössä tämä on konkretisoitunut aktivointipolitiikan kautta. Aktivoiva sosiaalityö on huollollista työtä paremmin perusteltavissa (Juhila 2006, 165–166; Kankainen 2012, 99).

Juho Suortin (2012) mukaan lisääntynyt yhteistyö sosiaali- ja työvoimahallinnon välillä on luonut asiakastyö päämäärien välille ristiriitaa. Sosiaalityön traditiossa aktivoituminen ymmärretään henkilön itsenäisen elämänhallinnan paranemisena, voimaantumisenä. Sen sijaan työhallinnon tavoitteissa aktivoiminen tarkoittaa työttömien saattamista avoimille työmarkkinoille. Suortin tutkimustulosten mukaan sosiaalityön aktivointitavoitteet ovat jääneet työhallinnolle alisteisiksi ja sosiaalityöhön on tuotu tavoitteita, jotka eivät ole sen traditiolle ominaisia. Näiden aikuissosiaalityöhön ulkoa tuotujen tehtävien myötä ihmisten saattamisesta aktivointitoimenpiteisiin muodostuu päämäärä itsessään. Aikuissosiaalityön voimaantuminen on muuttunut työhallinnon tavoitteiden mukaiseksi työhön aktivoinniksi, kun samaan aikaan yhteiskunnan rakenteet ovat muuttuneet epävarmemmiksi ja työtä on tarjolla yhä harvemmin. (Mt., 22–23, 67–70, 72.)

Työhallinnon aktivointitradition mukaisten tavoitteiden omaksuminen tuo sekä muutossosiaalityöhön että huollolliseen sosiaalityöhön periaatteellisia muutoksia. Huollollisen sosiaalityön moraalinen arvo vastikkeettomana ihmisarvon tunnustavana työnä heikkenee. Vastikkeettomuus on kyseenalaistettava toimentulotukeen tuotujen sanktioiden ja aktivointipolitiikan tavoitteen asetteluiden myötä. Muutossosiaalityön yksilökohtaiset ja monimuotoiset tavoitteet uhkaavat yksipuolistua työllistäviksi toimenpiteiksi. Sosiaalityön tapauskohtainen työote, yksilökohtaisuus ja tilannekohtaisuus ovat vaarassa heikentyä (Kotiranta 2008, 169). Huollollisen sosiaalityön sisältämä ajatus

muutoksen mahdollistamisesta voi käydä turhaksi epärealististen aktivoitumismahdollisuuksien edessä. Vastikkeettomuuden ja ihmisarvoisen elämän ylläpitämisen sijaan sosiaalityön tavoitteena on tuottaa aktiivista kansalaisuutta (Juhila 2006, 57–60).

Aikuissosiaalityötä ja sen tavoitteita voidaan määritellä monin tavoin, mutta oleellista on, millaisten määritelmien alla ja millaisena työ käytännössä toteutuu. Vaikka määritelmillä luodaan työn ideologinen, moraalinen ja ammatillinen perusta, vain todellisuudessa toteutettavalla työllä on mahdollisuus tukea asiakkaitaan. Sosiaalityön tavoitteiden ja näiden suhteuttaminen käytännössä toteutettavaan sosiaalityöhön ei siten ole merkityksetöntä. Määritelmien ohella tarvitaan tietoa, millaisena työ todellisuudessa toteutuu aikuissosiaalityön reflektoiduksi ja kehittämiseksi. Sosiaalihuollon paikallinen tutkiminen on tärkeää (Mäntysaari 2006, 116).

3.3 Aikuissosiaalityö yhteiskunnallisena tehtävänä

Sosiaalityö voidaan nähdä yhteiskunnallisena instituutiona, sillä työ määrittyy aina suhteessa vallitsevaan historialliseen kontekstiin. Sosiaalityön sisäisen arvomaailman ja ideologian lisäksi yhteiskunta osallistuu sosiaalityön toiminnan ja tavoitteiden määrittelyyn. Sosiaalityö on yksilökohtaisista elämäntilanteista määrittyvän työn ohella hyvinvointipolitiikan väline. (Kananaja 2004, 24; Juhila 2006, 12; Kankainen 2012, 99). Suomalainen sosiaalityö kytkeytyykin vahvasti yhteiskunnalliseen tehtävänantoon (Raunio 2009, 6; Kankainen 2012, 9), jonka kautta sosiaalityö saa myös julkisen oikeutuksensa. Ongelmia sosiaalityössä syntyy, kun järjestelmälähtöinen sosiaalityö ja sosiaalityön eettisten arvojen mukainen työ ovat keskenään ristiriidassa. (Kananaja 2004, 24–25; Kananaja ym. 2011, 26.) Tällainen kahtalainen suunta näkyy myös aikuissosiaalityössä, jota hyvinvointipolitiikka ja sen aktivointivelvoite ohjeistavat muun muassa toimeentulotukijärjestelmän sekä siihen kytkeytyvien sanktioiden myötä (Kankainen 2012, 24).

Hyvinvointipoliittisen oikeutuksen ohella aikuissosiaalityöllä ei ole lakiin perustuvaa legitimitettä, joka antaisi toiminnalle selkeät ja hyväksyttävät puitteet. Toisin kuin lastensuojelussa tai vammaispalveluissa, sosiaalihuoltolaissa (710/1982) ei ole

aikuissosiaalityötä koskevaa puitelainsäädäntöä, joka toisi toiminnalle vahvan institutionaalisen legitimitetin. Lainsäädäntö ei määrää mitään toimintoja nimenomaan aikuissosiaalityöntekijöiden tehtäviksi. (Kankainen 2012, 68–69, 98–99.) Aikuissosiaalityön toiminnan tavoitteet määrittyvät tässä mielessä poikkeuksellisesti esimerkiksi juuri lastensuojeluun verrattuna.

Sosiaalityön perustehtävänä on yhteiskunnallisen osallisuuden lisääminen, mutta tähän tehtävään liittyy myös kontrollitehtäviä (Kankainen 2012, 24). Leila Kankaisen (mt., 24) mukaan aikuissosiaalityö kuuluu tehtävänantonsa mukaan normatiivisiin ja osin myös julkista pakkovaltaa käyttäviin organisaatioihin. Toimeentulotuen myöntämisen myötä sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöhön liittyvät byrokraattisuus ja kontrolli. Koska työssä käytetään julkista valtaa ja päätökset tehdään lähellä asiakkaita, työtä kuvataan katutason byrokratiaksi. Byrokratiatyön lähtökohdat ovat normeissa ja laeissa asiakkaan elämäntilanteen sijaan ja sosiaalitoimiston aikuissosiaalityössä ristiriitaisuus ilmenee erityisesti byrokratiatyön sekä palvelun ja psykososiaalisen työn yhteensovittamisessa. Sosiaalityön toimintaympäristö määrittää sosiaalityöntekijän ammatillisen toiminnan sisältöä. (Sipilä 1996, 213–226; Raunio 2009, 29, 171–172.)

Sosiaalitoimisto instituutina määrittää myös asiakkuutta rajaten sen tietynlaiseksi ja määrittäen näin myös toteutettavan työn lähtökohtia. Juhila (2006, 218) kirjoittaa, että kyse on ongelmatyönjaosta, instituutiot hyväksyvät asiakkuuteensa tietynlaisista ongelmista kärsiviä ihmisiä ja rajaavat muut muun palvelujärjestelmän hoidettaviksi. Instituutiot ovat näin olemassa ennen asiakkaita ja instituutiassa odottaa tietynlainen tulkintakehys, johon asiakas sovitellaan (mt., 223). Aikuissosiaalityön tulkintakehyksessä asiakkuus määrittyy ensisijaisesti pienituloisuudeksi, jonka myötä asiakkuuteen tulee muitakin ominaisuuksia. Asiakkaat eivät ole ensisijaisesti itsenäisiä ja omillaan toimeentulevia, jolloin pienituloisuuteen kytkeytyy myös kyvyttömyyttä ja poikkeavuutta.

Leila Kankaisen (2012, 63–64) mukaan aikuissosiaalityö ei voi rajata asiakkuuksiaan muiden palveluiden tapaan, sillä sosiaalitoimiston asiakaskuvaan kuuluu se, että asiakkaat ovat jo poistuneet tai eivät ole sopineet muun palvelujärjestelmän piiriin. Kankainen (mt., 63–64) toteaa aikuissosiaalityön ja toimeentulotuen olevan viimeiset pysäkit palvelujärjestelmässä. Sosiaalitoimiston aikuissosiaalityö on viimesijainen tuen toteuttaja, sillä työ on aina rakentunut yhteiskunnan viimesijaisen etuuden, toimeentulotuen

myöntämisen ympärille. Onkin merkityksellistä pohtia, millaiset mekanismit työn lähtökohtia luovat sekä sitä, mikä on tämän viimesijaisen työn tarkoitus ja yhteiskunnallinen tehtävä.

Malcolm Paynen (2002, 123) mukaan sosiaalityön, sosiaalityön kontekstin sekä näiden takana vaikuttavien ideologioiden ymmärtäminen ei anna helppoja vastauksia käytännön sosiaalityöntekijöille työn toteuttamiseksi. Käytännön teoriat ovat aina suhteessa siihen, kuinka sosiaalityö ja sen yhteiskunnallinen rooli ymmärretään. Ollakseen vaikuttavaa ja hyödyntääkseen teorioita sosiaalityön on tiedettävä, mitä työllä tavoitellaan. Sosiaalityön luonne, rooli ja tehtävät voidaan ymmärtää erilaisten lähestymistapojen kautta. Seuraavassa tarkastelen sosiaalityölle avautuvia tehtäviä sekä niiden takana vaikuttavia ideologioita lähinnä Malcolm Paynen (2002, 128–132) sekä Kirsi Juhilan (2006) asettamista lähestymistavoista käsin.

Malcolm Paynen (2002, 128–132) mukaan sosiaalityön luonne ja rooli voidaan ymmärtää kolmen lähestymistavan kautta. Individualistis-reformistinen perspektiivi, refleksiivis-terapeuttinen perspektiivi sekä sosiaalis-kollektivistinen perspektiivi jakavat sosiaalityön toiminnan kohteen ja tavoitteen erilaisiin periaatteisiin. (Mt., 128–132.) Kirsi Juhila (2006) tarkastelee näiden yhteiskunnallisten tehtävien ja paikkojen rakentumista sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden suhteiden kautta. Nämä suhteet jakautuvat neljään tyyppiin: liittämisen- ja kontrollisuhteeseen, kumppanuussuhteeseen, huolenpitosuhteeseen ja vuorovaikutuksessa rakentuvaan suhteeseen (mt., 13–14).

Individualistis-reformistisesta perspektiivistä (Payne 2002, 129) toimiva sosiaalityö pyrkii tarjoamaan palveluita yksilöiden ongelmiin ja sopeuttamaan yksilöitä yhteiskuntaan. Sosiaalityön lähtökohtana ovat yksilölliset tarpeet. Sosiaalityöntekijöiden tehtävät määrittyvät kuitenkin järjestelmälle osoitetun roolin mukaisiksi ja sosiaalityö määrittyy palvelujärjestelmän ehdoista käsin. Yhteiskuntaan kohdistuvan vaikuttamistyön sijaan sosiaalityö toimii järjestelmää ylläpitäen. Lena Dominellia (2002, 3-4) lainaten voidaan puhua "ylläpitävästä" ("maintenance") lähestymistavasta. Erityisesti suomalaisella sosiaalityöllä on hyvinvointipolitiikan välineenä vahva lainsäädännön toteuttamistehtävä ja työ toteutuu usein tästä järjestelmälähtöisestä viitekehyksestä (Kananoja 2004, 26).

Juhilan (2006, 13–14, 49–53) liittämisen- ja kontrollisuhteessa on samoin kyse syrjäytyneiden sopeuttamisesta ympäröivään yhteiskuntaan. Yksilö on tässä suhteessa sosiaalityön kohde, jota on tarvittaessa kontrolloitava. Tämä sosiaalityön keskeinen syrjäytymisen katkaisutehtävä kuitenkin problematisoituu sen taustalla vaikuttavien ideologioiden ekonomismin, individualismin ja uusliberalismin myötä (mt., 65–78). Juhila (mt., 65–78) osoittaa, että New Public Managementin mukainen ajattelutapa on murentanut hyvinvointivaltion ja sen universaalit periaatteet. Nämä uudet, voitokkaat ajattelutavat ovat tuotu myös osaksi hyvinvointipolitiikkaa ja sosiaalityötä. Sosiaalityöltä vaaditaan tehokkuusvaatimusten mukaisesti tuloksia, sillä hyöty- ja tehokkuusajattelun vaatimuksena on kaiken toiminnan taloudellinen kannattavuus. (mt., 66.) Sosiaalityön omat, inhimilliset arvoperustelut uhkaavat jäädä näille vaatimuksille alisteisiksi. Työn oikeutus kyseenalaistuu ja sosiaalityö näyttäytyy helposti rationaalisen tehokkuustoiminnan vastaisena. Tällaisen yhteiskunnallisen ilmapiirin vaikutuksessa myös syrjäytymiskeskustelu sekä sosiaalityön tehtävä ja paikka muuttuvat (mt., 65–78).

Yrittäjyyttä, pärjäämistä ja yksilöllisyyttä arvostava yhteiskunta näkee syrjäytyneet, sosiaalietuuksilla elävät ihmiset vastuuttomina yhteiskunnasta riippuvaisina ongelmakansalaisina. Vastikkeettomat etuudet ovat omiaan ruokkimaan riippuvuuden syntymistä ja kääntyvät näin uusliberalistisessa puheessa hyvinvoinnin tavoitteita vastaan. Syrjäytymistä osuvammaksi määritelmäksi asettuu riippuvuus ja samalla sosiaalityön tehtävän luonne syrjäytymisen katkaisijana ja yhteiskuntaan liittäjänä muuttuu. Riippuvuudesta on pyrittävä eroon tarvittaessa kontrollin keinoin. Sosiaalityön tulee vartioida ja pitää huoli siitä, että yksilö ottaa yksilöllisesti vastuuta elämästään ja siinä tekemistään ratkaisuista pyrkien aktiivisesti toimimaan aktivointivelvoitteen täyttämiseksi. Welfare-politiikka vaihtuu workfare-politiikkaan. (Juhila 2006, 57, 69–78.) Tällainen puhe saa konkreettisen kohteensa toimeentulotuen ja aikuissosiaalityön asiakkaista. Vastuullisuutta odotetaan erityisesti työkykyisiltä aikuisilta, joilla on toimeentulotukilakia (1412/1997, 2 §) lainaten velvollisuus pitää kykynsä mukaan huolta itsestään ja omasta elatuksestaan.

Refleksiivis-terapeuttisessa perspektiivissä (Payne 2002, 129–130) sosiaalityö auttaa yksilöitä vahvistamalla ja vapauttamalla heidän sisäisiä voimavarojaan. Tavoitteena on inhimillisten toiveiden ja tavoitteiden paikantaminen sekä saavuttaminen. Sosiaalityöntekijä pyrkii yhdessä asiakkaan kanssa ymmärtämään elämän kompleksista

kontekstia sekä luomaan vaihtoehtoisia tapoja kohdata haasteita (mt., 129). Tällaisessa terapeutisessa lähestymistavassa (Dominelli 2002, 3) on kyse psykososiaalisesta, muutokseen tähtäävästä työstä (Sipilä 1996, 224–226). Yhtäläisiä piirteitä on myös Juhilan (2006, 14, 103) kuvaamassa kumppanuussuhteessa, jossa jäsennetään asiakkaiden tavoitteita ja muutostarpeita yhdessä, tasavertaisessa suhteessa. Sosiaalityön tehtävä määrittäyty ulkoisten tekijöiden sijaan sen sisäisistä arvoista ja ymmärryksestä käsin. Tietyissä mielessä kyse on liittämisen- ja kontrollisuhteelle vastakkaisesta, sosiaalityön ideaalia heijastelevasta suhteesta. (Mt., 103.)

Paynen (2002, 130–131) mukaan kolmas tapa ymmärtää sosiaalityön roolia on sosialistis-kollektivistinen näkökulma, jonka mukaan yksilön yhteiskuntaan tai ongelmiinsa sopeuttamisen sijaan sosiaalityön tulisi kohdistua ongelmia tuottaviin yhteiskunnan rakenteisiin. Kyösti Raunio (2009, 191–194) käyttääkin tästä Paynen (mt., 130–131) lähestymistavasta nimitystä yhteiskuntakriittinen perspektiivi. Tämän lähestymistavan mukaisessa työssä tavoitteena on yksilöiden tietoisuuden lisääminen epäoikeudenmukaisuutta tuottavien mekanismien vaikutuksista. Sosiaalityö tukee yksilöitä saamaan tietoisuuden kautta valtaa ja tämän avulla hallintaa omassa elämässään, tällainen prosessi voi olla hyvinkin voimaannuttava (empowering). Dominelli (2002, 3-4) puhuu "vapauttavasta" ("emancipatory") lähestymistavasta. Yksilöt vapautuvat individualisoitujen ongelmien (Niemi 2011, 183) tuomasta syyllisyydestä. Käsitysteni mukaan tässä yhteydessä on perusteltua puhua myös rakenteellisesta sosiaalityöstä, jonka tavoitteena on vaikuttaa yhteiskunnan rakenteisiin asiakkaiden näkökulmasta muun muassa luotettavalla tiedon tuottamisella ja vaikuttavuuden arvioinnilla (Kanaoja ym. 2010, 149–151).

Sosiaalityön tehtävän rakentumista voidaan tarkastella edelleen Juhilan (2006, 151–171) huolenpitosuhteen kautta. Huolenpitosuhteessa sosiaalityön tehtävänä on pitää avun tarvitsijoista huolta sekä asettua heikompien puolustajaksi. Avun tarpeelle ja saamiselle ei aseteta ehtoja, sillä jokaisella on oikeus huolenpitoon. Huolenpito on vastikkeetonta, eikä edellytä avun tarvitsijan kuntoutumista. (Mt., 151–171.) Huolenpitosuhteessa on kysymys ensisijaisesti huollollisesta sosiaalityöstä (Särkelä 2004, 40).

Huolenpidon katsotaan kuuluvan luontaiseksi osaksi elämää. Tämä tarve koskee kaikkia ihmisiä ja elämänvaiheita, sillä tilannetta, jossa kukaan ei tarvitsisi kenenkään huolenpitoa, ei ole. Toisin sanoen juuri liittämisen- ja kontrollisuhteessa tuomittu riippuvuus hyväksytään

huolenpitosuhteessa kaikkia koskevaksi ominaisuudeksi. Kaikki ovat riippuvaisia yhteiskunnasta ja samoin vastuu huolenpidosta on yhteinen. Tämä yhteinen vastuu sekä vastaavasti oikeus huolenpitoon legitimoidaan perustuslain 19 §:ssä, jossa taataan oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon jokaiselle, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa. (Juhila 2006, 155–169.) Juhila (2006, 165) kuitenkin huomioi, että hyvinvointivaltion vastikkeeton yhteisen vastuun ideologia on jäämässä yksilön vastuuta korostavalle uusliberalistiselle ajatusmallille alisteiseksi. Huolenpidolliselta työltä vaaditaan liittämisen- ja kontrollisuhdetta vahvemmin perusteluita samalla kun yhteiskunnallisen eriarvoistumisen myötä huollolliselle työlle on tullut uudelleen tarvetta. (Kankainen 2012, 102.)

Kankainen (2012, 13) tiivistää Paynen (2002, 128–132) ja Juhilan (2006) näkökulmista avautuvat sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät neljään lähestymistapaan (taulukko 1), jotka määrittävät sosiaalityön kohteen ja tavoitteen eritavoin. Olen täydentänyt Kankaisen (mt., 13) taulukkoa lisäämällä siihen käsittelemieni byrokraatiatyön, psykososiaalisen työn, huollollisen sosiaalityön, ylläpitävän työn, muutossosiaalityön sekä rakenteellisen sosiaalityön käsitteet. Byrokraatiatyön lisäyksestä on huomioitava, etteivät individualistis-reformistinen lähestymistapa tai liittämisen- ja kontrollisuhde ole tämän työn kanssa yhteneviä, mutta saavat järjestelmäkeskeisyyden vuoksi sosiaalitoimiston aikuissosiaalityössä byrokraatiatyön piirteitä.

Taulukko 1. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät Kankaista (2012, 13) mukaillen

Lähestymistavat	Työnkohde ja tavoite	Sosiaalityöntekijän rooli
Individualistis-reformistinen perspektiivi (Payne 2002) Liittämisen- ja kontrollisuhde (Juhila 2006) Ylläpitävä työ (Dominelli 2002) Byrokraatiatyö (Sipilä 1996)	Kohteena yksilö. Tavoitteena yksilön integroiminen yhteiskuntaan.	Yhteiskunnallisesta tehtäväksiannosta lähtevä asiakasta omasta tilanteestaan vastuuttava työ.
Refleksiivis-terapeuttinen perspektiivi (Payne 2002) Kumppanuussuhde (Juhila 2006) Muutossosiaalityö (mm. Liukko 2006)	Kohteena yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen tulkinta yksilön kannalta. Tavoitteena asiakkaan vahvistaminen ongelmiansa voittamiseksi. Juhilalla myös yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuksiin vaikuttaminen.	Tasa-arvoiseen auttamissuhteeseen perustuva asiakkaan avuntarpeesta lähtevä työ.
Sosialistis-kollektivistinen perspektiivi (Payne 2002) Muutossosiaalityö (mm. Liukko 2006) Rakenteellinen sosiaalityö	Kohteena yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuutta aiheuttavat rakenteet. Tavoitteena asiakkaiden saavuttama valta muuttaa tilannetta ja sosiaalityön avoin kriittisyys vallitseviin epäoikeudenmukaisuuksiin.	Yhteiskunnallisen tilanteen asiakasvaikutusten analyysi ja kritiikki. Sosiaalityön tehtävänä kriittinen arviointi osana yhteiskunnallisia rakenteita.
Huolenpitosuhde (Juhila 2006) Huollollinen sosiaalityö (Särkelä 2004)	Kohteena yksilö. Tavoitteena ylläpitää elämän perustarpeita.	Kaikkien kansalaisten avun turvaaminen.

3.4 Aikuissosiaalityön ja toimeentulotuen vahva liitto

Suomessa sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden työhön sisältyy psykososiaalisen asiakastyön lisäksi toimeentulotuesta päättämistä. Materiaalisten vaivais- ja köyhäinhoidon perinteet (Toikko 2008, 153) ovat jättäneet toimeentulotukityön ja sosiaalitarakaajien roolin merkittäväksi osaksi sosiaalitoimistojen sosiaalityötä (Blomgren & Kivipelto 2012, 52). Toimeentulotuella tarkoitetaan pelkistetysti viimesijaisesta etuudesta päättämistä siitä

säädetyt toimeentulotukilain mukaisesti. Tuen myöntämistä ohjaavat myös muut erityislait sekä kuntien menettelytapaohjeet.

Yhteiskunnan viimesijaisen etuuden tarkoituksena on edistää itsenäistä selviytymistä sekä turvata ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo. Laskennallisen, tarveharkintaisen perustoimeentulotuen ohella laki ohjeistaa käyttämään harkinnanvaraista toimeentulotukea täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen muodossa. (Toimeentulotukilaki 1 §, 7 §, 13 §). Käytännössä toimeentulotukityö muotoutuu hakemusten, mahdollisten lisäselvitysten ja laskelmien tekemisen kautta lopulta päätösten tekemiseksi tähän tarkoitukseen kehitetyssä tietojärjestelmässä. Päätökset tehdään lähellä asiakasta ja sosiaalityöntekijät toimivat katutasoisen byrokratiassa ruohonjuuritason byrokraatteina. (Mäntysaari 1991, 23; Sipilä 1996, 214, 218; Rostila 1997, 30.)

Sosiaalitoimistot ovat 1990-luvun laman myötä ajautuneet kriisiin. Toimeentulotuen asiakasmäärät ovat vuonna 1992 kaksinkertaistuneet, toimeentulotukijärjestelmä on ruuhkautunut ja sosiaalitoimiston sosiaalityö kriisiytynyt näiden muutosten myötä. Muutokset ovat olleet välttämättömiä ja toimeentulotuen normitetun osan siirtämistä Kansaneläkelaitoksen käsiteltäväksi on kokeiltu vuosien 1995–1996 aikana toimineessa toimeentulotukikokeilussa. (Haapola & Mäntysaari 1997, 78–79; Mäntysaari 2006, 118.)

Toimeentulotukikokeilun tulokset osoittivat, että toimeentulotuen laskennallinen tekeminen soveltuu Kansaneläkelaitokselle. Myös asiakkaat olivat kokeilun aikana tyytyväisiä palveluun ja kokivat asioinnin vaivattommaksi ja nopeammaksi. Myös sosiaalityöntekijät olivat paremmin tavoitettavissa. Kokeilulla todettiin olleen myönteisiä vaikutuksia sosiaalityölle, jota pystyttiin nyt toteuttamaan uudella tavalla muun muassa pitkäjänteiseen asiakastyöhön panostaen. Sosiaalityön kehittäminen mahdollistui ja uusia työtapoja voitiin luoda vanhojen vahvistamisen ohella. Tällaiselle kehittämiselle nähtiin myös tarvetta sosiaalityön tarpeen noustessa uudella tavalla esiin. Uudenlaisen, ongelmiin syvällisemmin pureutuvan sosiaalityön edessä esiin tuli myös sosiaalityöntekijöiden koulutuksen merkitys. (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 1997, 36–37, 42, 45, 48–49.)

Kokeilun myönteisistä vaikutuksista huolimatta toimeentulotuki jäi sosiaalitoimistoihin. Kriisi ratkaistiin tuomalla sosiaalitoimistoihin tuen käsittelijöiksi sosiaalityöntekijöiden ohella muita ammattiryhmiä, etuuskäsittelijöitä ja myöhemmin sosiaaliohjaajia. Näin

pyrittiin turvaamaan sosiaalityöntekijöiden mahdollisuus keskittyä työskentelyssä asiakastyöhön ja sosiaalsiin ongelmiin. Toimeentulotukityötä on edelleen siirretty suurimmissa kunnissa sosiaalityöntekijöiltä etuuskäsittelijöille ja joissakin kunnissa toimeentulotuen käsittelyä on organisoitu kokonaan erillisille toimeentulotukiyksiköille. Kriisistä aiheutuneet muutokset näyttävät jääneen osaksi sosiaalitoimiston sosiaalityötä. (Mäntysaari 2006, 118; Kankainen 2012, 5; Wallenius 2012.)

Muutoksista huolimatta toimeentulotukityö on vielä vahvasti osana sosiaalityöntekijöiden työnkuvaa (Hinkka, Koivisto & Haverinen 2006, 9; Blomgren & Kivipelto 2012, 52). Valtakunnallisen aikuissosiaalityön kartoituksen (Blomgren & Kivipelto 2012) mukaan sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden työajasta keskimäärin 38 % kuluu toimeentulotukityöhön. Vajaa neljäsosa (22 %) sosiaalityöntekijöistä käyttää toimeentulotukityöhön yli 60 % työajastaan. Vain 9 % sosiaalityöntekijöistä ei tee toimeentulotukityötä lainkaan. Sosiaalityöntekijöiden tekemässä toimeentulotukityössä painottuu harkinnallinen toimeentulotuki. (Mt., 29–30.) Kuitenkin sosiaalista arviointia vaativan harkinnallisen toimeentulotuen myöntämisen lisäksi sosiaalityöntekijät käsittelevät arjen käytännöissä laskennallista perustoimeentulotukea. Kansainvälisesti on poikkeuksellista, että koulutetut sosiaalityöntekijät toimivat toimeentulotuen käsittelijöinä (Rostila 1997, 25). Tällä järjestelmällä on vaikutusta sosiaalitoimistoissa toteutettavaan sosiaalityöhön ja työn lähtökohtiin.

Blomgren ja Kivipelto (2012, 52) toteavat kehitystä tapahtuneen ja joidenkin sosiaalialan työntekijöiden kohdalla toimeentulotukityön voidaan todeta vähentyneen. He (mt., 52) arvelevat tämän kertovan siitä, että joiltakin osin aikuissosiaalityössä on voitu tehdä painavampaa asiakastyötä. Ylipäätään toimistotyöntekijöiden ottaessa toimeentulotukea käsiteltäväkseen sosiaalityön sisällölliselle kehittämiselle on jäänyt tilaa. Kysymykseksi on entistä vahvemmin noussut, mistä "oikeassa" sosiaalityössä on kysymys. (Kananoja & Lähteinen & Marjamäki 2011, 212.)

Toimeentulotukityö osana sosiaalityötä on ristiriitainen kokonaisuus ja sosiaalityön toteuttamismahdollisuuksista osana toimeentulotukityötä voidaan olla monta mieltä. Usein sosiaalityöntekijät kokevat, ettei toimeentulotukityö ole oikeaa sosiaalityötä, vaan estää tämän työn toteuttamista (mm. Mäntysaari 1991, 169). Toimeentulotukityötä ei kuitenkaan pitäisi mieltää pelkäksi rahan jakamiseksi, sillä siihen kytkeytyvät tehtävät, kuten

syрjäytymisen ehkäiseminen ja pitkäaikaisen toimeentulotukitarpeen katkaiseminen ovat sosiaalityössä oleellisia. (Mäntysaari 2006, 126–127; Raunio 2009, 51.) Ennen 1990-luvun laman tuomia toimeentulotuen asiakaskunnan muutoksia toimeentulotuen tarve on usein kertonut syрjäytymisestä. Hakeutuminen viimesijaisen etuuden äärelle on merkinnyt aina sosiaalityön tarpeen arviointia. Toimeentulotuen ja sosiaalityön välillä on ollut suora yhteys. Tällainen kytkös on kuitenkin murentunut ja toimeentulotuen tarve johtuu usein syрjäytymisen sijaan ensisijaisten etuuksien riittämättömyydestä. (Ritakallio 1991, 155; Haapola & Mäntysaari 1997, 79; Raunio 2009, 266.)

Toimeentulotukityö katsotaan kuitenkin edelleen tärkeäksi portiksi sosiaalityön ja sosiaalityön asiakkaiden välille. Toimeentulotuen tarve tuo esiin tuen hakijan kohtaamat muut ongelmat ja toimeentulotukeen liittyvän kontrollin myötä sosiaalityöntekijät viimesijaisen etuuden äärellä saavat avuntarvitsijoista kopin (Haapola & Mäntysaari 1997, 94; Blomgren & Kivipelto 2012, 52; Kankainen 2012, 52, 102.) Kontrolli on tässä mielessä asiakkaiden etu, vaikka sosiaalityöntekijän aikaa ei varsinaisesti toivottaisikaan. Vaikka toimeentulotuki mielletäisiin sosiaalityölle toissijaiseksi, ovat taloudelliset ongelmat pääsyy sille, miksi asiakkaat tulevat sosiaalityöntekijän vastaanotolle (Niskala 2008, 100–117). Jos sosiaalityön ja toimeentulotuen kytkös katoaa, kuinka moni jää ilman tarvitsemaansa tukea ja apua (Ritakallio 1991, 155). Tässä mielessä toimeentulotuki on sosiaalityölle tärkeä ja se mielletään myös käytännön työssä yhdeksi sosiaalityön työmenetelmäksi (Wallenius 2012, 47; Vuorenmaa 2012, 78).

Toimeentulotuen ja sosiaalityön yhteydestä puhuttaessa on kuitenkin painotettava, ettei pelkkä rahan jakaminen riitä vaikeiden sosiaalisten ongelmien ratkaisuisissa. Tuella turvataan toki tarpeista välttämättömimmät, mutta tämä ei ratkaise monimutkaisesti yksilön elämään kietoutuvia ongelmia. (Ritakallio 1991, 155; Sipilä 1996, 215; Mäntysaari 2006, 126.) Toisin sanoen pelkkä toimeentulotuen myöntäminen ei ole vaikeimmin syрjäytyneiden kanssa tehtävässä työssä riittävää, vaikka tavoitteena olisi yksinkertaisesti arjen jatkuvuuden ylläpitäminen.

Toimeentulotukea on pyritty edelleen määrätietoisesti irrottamaan sosiaalityöntekijöiden työstä. Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelmassa (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 13) yhdeksi sosiaalityön neljästä haasteesta katsotaan sosiaalityön rakenteiden ja organisoinnin muuttaminen asiakkaiden tarpeita ja sosiaalityön

osaamista vastaavaksi. Ensimmäisenä toimenpiteenä ehdotetaan: "Toimeentulotuen rutiininomainen ja laskennallinen osuus siirretään pois sosiaalityöstä joko Kelan tai kunnan etuuskäsittelijöiden hoidettavaksi ja vapautuvat sosiaalityön voimavarat suunnataan lähipalveluna toteutettavaan palvelutarpeen arviointiin, lasten, nuorten, työkäisten ja ikääntyneiden kuntouttavaan sosiaalityöhön sekä yhteisö- ja rakenteelliseen työhön." (mt., 13). Tämä onkin ollut voimakas kehityssuunta. Toimeentulotukityön on nähty vaikuttavan sosiaalityöntekijöiden työn sisältöön muun muassa liian suurien asiakasmäärien kautta (Sosiaalityön neuvottelukunta 2003, 14; Raunio 2009, 267).

Toimeentulotukityö näyttäisi tuovan sosiaalityöhön monenlaisia merkityksiä. Toimeentulotukea voidaan edelleen tarkastella avaamalla tuen takana vaikuttavia yhteiskunnallisia ideologioita. Toimeentulotuki kytkeytyy sanktioidensa kautta aktiiviseen sosiaalipolitiikkaan ja toimeentulotuen funktiossa on nähtävissä voimakas siirtymä "passiivituesta" "aktiivitueksi" (Karjalainen & Raivio 2010, 115–120, 134). Sanktioiden seurauksena aktivointitoimenpiteistä kieltäytyminen johtaa sekä työttömyysetuuksien karenssiin että edelleen toimeentulotuen perusosan alentamiseen 20–40 %:lla (Suortti 2012, 70). Suortin (mt., 70) mukaan aktivoitumisesta tulee näiden sanktioiden myötä pakollista. Aktivoimisen sijaan pakko vie aktivoitavalta mahdollisuuden toimia vapaan valinnan tilanteessa. Aktivoituminen edellyttää voimaantumista, jota ei pääse tapahtumaan ilman vapautta valita ja asettaa itse omia tavoitteitaan. (Mt., 70.) Toimeentulotuki toimii osana aktivointipolitiikkaa. Toimeentulotuen harkinta kuitenkin mahdollistaa tuen käyttämistä näistä sanktioista poiketen.

Toimeentulotuki tuo myös asiakassuhteeseen erityisiä merkityksiä. Ilmari Rostila (1997, 39–41) kuvaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutussuhdetta erityisenä mikrovuorovaikutuksellisena, tunteiden sääntelyn tunnetyönä, jonka keskiössä on *vilpittömyysluottamus*. Tämä luonnollisuuteen ja vilpittömyyteen pyrkivä viranomaisen ja asiakkaan henkilökohtainen luottamussuhde saa Rostilan (mt., 40) mukaan taloudellisen tuen myöntämisen myötä oman ulottuvuutensa. Rostila (mt., 40) kirjoittaa: ”Juuri tähän henkilökohtaisuuden ja henkilökohtaisten etujen jännitekenttään liittyy rahan ja sosiaalityön vaikea liitto sosiaalitoimiston sosiaalityössä”.

Tutkimuksen tuloksena Rostila (1997, 55–67) jakaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutustilanteen neljään kommunikointimalliin sen mukaan, kuinka raha-asia on

otettu keskustelussa esille. Nämä neljä mallia sijoittuvat kahteen eri ryhmään: samanvireisiin ja erivireisiin keskusteluihin (mt., 55–57). Tutkimuksen tulosten mukaan keskustelun samanvireinen eteneminen edellyttää työntekijän aloitteellisuutta. Sujuvan keskustelun takaamiseksi raha-asian tai toimeentulotukiasian esille nostaminen tulee tapahtua sosiaalityöntekijän toimesta. (mt., 79, 85, 98.)

Rostila (1997, 84–88) pohtii sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta sekä luottamustyön kytkeytymistä tähän kompleksiseen kokonaisuuteen. Hän (mt., 86) toteaa asiakkaan elämän aiheella alkavien ja päättyvien keskusteluiden sopivan psykososiaaliseen sosiaalityöhön. Sen sijaan raha-asialla alkavat ja päättyvät kommunikaatiotilanteet kuvaavat sosiaalityöntekijän työtä toimeentulotukityönä (mt., 23, 86). Sosiaalitoimiston sosiaalityössä on siis psykososiaalisen, kenties "oikeammaksi" katsotun sosiaalityön ohella toimeentulotukityön määrittämä sosiaalityön ulottuvuus.

Tapaamisten ja keskusteluiden samanvireisessä sujumisessa ei ole yksiselitteisesti kysymys vuorovaikutus- ja kommunikaatiotaidoista. Keskustelukaavat sosiaalitoimiston erityisessä instituutiossa kytkeytyvät paljon monimutkaisemmalle pohjalle. Rostila (1997, 87–88) toteaa, että epävireisen keskustelun kulku ja siihen osallistuvien valitsemat roolit voivat niin ikään olla tarkoituksen mukaisia tälle sosiaalitoimiston erityiselle, institutionaalille funktiolle. Keskusteluiden samanvireinen eteneminen ei siis ole yksiselitteisesti sosiaalitoimiston tapaamisten päämäärä, vaan näiden tapaamisten tavoitteet ja sisällöt ovat paljon monimutkaisempia ja määrittävät, kuinka keskustelun on tähdellistä kulloisessakin tilanteessa edetä.

Toimeentulotukityö näyttää olevan sosiaalityössä moniulotteinen ilmiö. Sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta on etenkin 1990-luvun laman ja sosiaalitoimistojen kriisin myötä jouduttu uudella tavalla tarkastelemaan. Työ tuo sosiaalityöhön moninaisia vaikutuksia ja vaikuttaa sosiaalityöhön niin ajankäytöllisesti, sisällöllisesti kuin asettamalla asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteeseen erityisiä elementtejä. Sosiaalityö nähdään tärkeänä osana toimeentulotukijärjestelmää, sillä ilman sosiaalityön osuutta toimeentulotuen tarpeeseen kytkeytyvät ongelmat voisivat jäädä huomioimatta ja asiakkaat auttamatta (Haapola & Mäntysaari 1997, 94; Kankainen 2012, 102). Toisaalta rutiininomaista toimeentulotukityötä on siirretty ja pyritty edelleen siirtämään pois sosiaalityöntekijöiden työtehtävistä, jotta suunnitelmalliseen ja paneutuvaan asiakastyöhön

keskittyminen oli mahdollista. Toimeentulokityö on nähty asiakastilanteisiin syventymisen esteenä ja sosiaalityöntekijöiden työpanoksen väärin kohdistamisena (Sosiaalityön neuvottelukunta 2003, 14–15).

Näyttäisi siis, että sosiaalityön ja toimeentulokityön suhde elää ja hakee tasapainoaan. Toimeentulotuen myöntämiskäytännöt ovatkin edelleen aikuissosiaalityölle tärkeä kysymys (Kankainen 2012, 101). Yksiselitteisesti ei voida sanoa, mitkä käytännöistä ovat parhaita, sillä näiden perustelemiseksi on päteviä argumentteja (Karisto 1997, 199). En pyri ottamaan kantaa näiden argumenttien välillä, vaan liittämään tutkielmani tämän tarkastelun jatkoksi selvittämällä, millaisia muotoja sosiaalityön ja sosiaalityöntekijöiltä osin eriytetyn toimeentulokityön suhde saa käytännön sosiaalityössä tänä päivänä.

4 Tutkimustehtävät ja tutkielman lähtökohdat

Tutkielman alkuperäisenä tavoitteena oli selvittää, millaiseksi onnistunut ja tätä kautta vaikuttava aikuissosiaalityö määrittyy sosiaalityöntekijöiden asiantuntijatiedon perusteella. Lähdin tavoittelemaan sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia työnsä onnistumisista. Näiden sosiaalityön onnistumisten analysointi oli osana tutkielmani tavoitteita pitkään. Tutkimusprosessin ja aineistolähtöisen analyysin myötä kiinnostukseni kytkeytyi yhä vahvemmin toimeentulotuen merkitykseen aikuissosiaalityön kontekstissa.

Toimeentulotukityö oli yksi perimmäinen ihmettelyideni aihe ja tästä myös onnistumisten tarkasteluissa oli osaltaan kyse. Onnistuneita asiakasprosesseja tarkastelemalla halusin ymmärtää, mitä onnistuminen aikuissosiaalityössä osana tätä vahvaa toimeentulotukijärjestelmää tarkoittaa ja mistä muusta sosiaalityössä on kysymys. Aineistoa lukiessani tein mielenkiintoisia havaintoja toimeentulotukityön ja sosiaalityön suhteesta sekä toimeentulotukityön merkitsevyydestä aikuissosiaalityössä. En voinut olla viemättä tätä tarkastelua syvemmälle. Onnistumisten sijaan koin mielekkääksi lähestyä sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta suoremmin ja ymmärtää, miten tämä suhde aikuissosiaalityössä ilmenee ja millaiseksi käytännössä toteutettava sosiaalityö tästä näkökulmasta muotoutuu.

Tutkimuskysymykset tarkentuivat ja saivat erityisen näkökulmansa toimeentulotuesta. Voidakseni syventyä valitsemaani näkökulmaan, jouduin rajaamaan onnistumisten analysoinnin lopulta tämän tutkielman ulkopuolelle. Tämä on harmillista, aineisto olisi antanut mahdollisuuden myös monien muiden mielenkiintoisten rajausten tekemiseen. Aiheen rajaus on yksi tutkimuksen tekemisen merkittävä vaihe. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2002, 94) toteavat aloittelevan tutkijan joutuvan usein hämilleen aineiston monien mielenkiintoisten aiheiden edessä. Tutkijan on kuitenkin tehtävä rajaus, valittava tarkkaan rajattu aihe ja jätettävä muut mahdolliset tutkimusaiheet tarkastelun ulkopuolelle. Tarkoin tehty rajaus on tutkimuksen onnistumisen edellytys. (Mt., 94.)

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Ajattelen toimeentulotukityön tuovan aikuissosiaalityöhön monenlaisia merkityksiä. Toimeentulotuen myötä sosiaalitoimiston sosiaalityö saa aivan omanlaisensa luonteen sekä muokkaa työn käytäntöjä ja tehtäviä (ks. Eräsaari 1990; Mäntysaari 1991; Rostila 1997; Kankainen 2012). Tutkielman tavoitteena on selvittää, millaisena nämä merkitykset käytännön sosiaalityössä ilmenevät ja millaisia merkityksiä toimeentulotukityöllä voi sosiaalityön toteutumisen tavoille olla. Tavoitteenani on käsitteellistää sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta ja lisätä näin aikuissosiaalityön ymmärtämisen tapoja. Pyrin myös tämän suhdetarkastelun avulla pohtimaan aikuissosiaalityötä sen yhteiskunnallisten tehtävien toteuttamisen näkökulmista. Tästä rajatusta näkökulmasta pyrin kuvaamaan, miten aikuissosiaalityö käytännössä toteutuu ja mitä tältä työltä voidaan odottaa.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Millainen on sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde käytännön aikuissosiaalityössä?
2. Millaisia yhteiskunnallisia tehtäviä aikuissosiaalityössä tämän suhdetarkastelun perusteella toteutetaan?

Aikuissosiaalityöstä käydään paljon ideaalitason keskusteluja, joissa pohditaan, millaista työn tulisi olla ja miten sitä tulisi tehdä (Kankainen 2012, 76). Osaltaan tutkimustehtäväni johdattelee ottamaan osaa tähän keskusteluun "oikeasta sosiaalityöstä". Tämä ei kuitenkaan ole tämän tutkielman ensisijainen tavoite. Sen sijaan tavoitteena on tarkastella todellisuudessa tehtävää työtä ja siinä näkyviä yhteiskunnallisia tavoitteita.

Viimeaikaisissa tutkimuksissa aikuissosiaalityön on todettu toteutuvan määritelmistään poikkeavasti ja valtakunnallisesti vaihdellen (mm. Kankainen 2012, 76). Ilmari Rostila (1997, 16) toteaa sosiaalityön arjen ja oppikirjoissa esitettyjen käsitysten työn toteuttamisen tavoista olevan ylipäätään eri asioita. Kompleksisen työn käytäntöjä ei mielestäni sovi pitää itsestään selvyyksinä ja ajattelen käytännön työn tutkimuksen olevan tärkeää. Näen myös käytännön tarkastelun sosiaalityön eettisenä velvollisuutena, sillä vain

tämän työn kautta asiakkaiden auttaminen mahdollistuu. Käytännössä tehtävällä työllä on suora kosketus asiakkaiden elämään niin mahdollisessa hyvässä kuin huonossa.

Yhteiskuntatieteellisen tutkimusperinteen tapaan lähestymistapani on kriittinen. Ajattelen kriittisyyttä erityisesti oletettavan tutkimukselta sosiaalityössä, jossa koko ideologia perustuu vahvalle arvomaailmalle: inhimillisyyteen, oikeudenmukaisuuteen ja eettisyyteen (Talentia 2009). Kriittisestä käytännön tarkastelusta huolimatta kyse ei ole aikuissosiaalityön palvelun objektiivisesta arvioinnista tai kausaliteetin, syy-seuraussuhteen tutkimisesta. Tavoitteenani on tarkastella toimeentulotukityön myötä aikuissosiaalityössä vaikuttavia ilmiöitä ja tuottaa aikuissosiaalityöhön kriittisiä näkökulmia käytäntöjen edelleen kehittämiseksi.

4.2 Tieteenfilosofiset lähtökohdat

Tutkimusmenetelmien valinnan lisäksi tutkimus edellyttää aina enemmän tai vähemmän tietoista valintaa siitä, miten tiedon ja totuuden luonne tutkimuksessa ymmärretään. Seuraavassa määrittelen, miten tietoa ja totuuden tavoittelua tässä tutkielmassa lähestytään.

Tieteenfilosofia voidaan jaotella kolmeen pääsuuntaukseen: positivismiin, relativismiin ja realismiin. Ihmistieteet ymmärretään näiden suuntausten mukaan eritavoin. Relativistisen tieteenfilosofisen näkemyksen alle asettuva sosiaalinen konstruktionismi on sosiaalityölle tuttu ja kenties totuuden suhteellisen ymmärtämisen vuoksi myös luontainen tapa lähestyä tietoa. Tämän relativistisen käsityksen mukaan tieto on aina jossain määrin sosiaalisissa rakenteissa muodostuvaa. Jyrkimmillään relativistiset näkemykset kieltävät objektiivisen tiedon olemassaolon maltillisemmän relativismin lähentyessä realistista tiedon käsitystä. (Raatikainen 2004, 15, 42, 60.)

Tässä tutkielmassa tieto ja todellisuus ymmärretään kriittisen realismin mukaan. Realismi olettaa todeksi ei ihmisaistein havaittavissa olevat oliot, kuten käsitteet, ominaisuudet ja arvot. Näitä voi tieteen keinoin tutkia, sillä nämä ovat olemassa sosiaalisesta maailmasta riippumatta. (Raatikainen 2004, 70–72.) Kriittinen realismi tulee erottaa naiivista realismista, jonka mukaan tiede kertoo maailmasta jonkinlaisen lopullisen totuuden. Kriittinen realismi hylkää tällaisen varman tiedon olemassaolon ja toteaa tieteen olevan

erehtyväistä. Parhaimmillaankin teorioiden oletetaan olevan vain lähellä totuutta ja aina enemmän tai vähemmän epätosia. Tämä ei kuitenkaan mitätöi tiedon tai teorioiden merkitystä. Kriittinen realismi ottaa tieteen todesta ja pitää tieteellisiä teorioita merkityksellisinä yrityksinä kuvata todellisuutta. Teoriat voivat enemmän tai vähemmän onnistua tai epäonnistua kuvauksissaan. Ne ovat ikään kuin mahdollisia totuuksia ja mahdollisesti tosia, mutta aina kumottavissa parempien perusteluiden löydyttyä. (Raatikainen 2004, 70–72.)

Maltillinen kriittinen realismi olettaa erehtyväisyyden lisäksi, että tiede voi kehittyä ja korjata virheitään, jolloin se lähenee totuutta. Tämän perinteen mukaan kypsien tieteiden vakiintuneiden teorioiden oletukset ovat tosia. Realismista ei seuraa mitään erityistä käsitystä kausaatioon tai selittämiseen, jolloin hypoteettinen päättely tai päättely parhaaseen selitykseen sopivat realismin käsitykseen tiedon luonteesta ja tavoittamisesta. (Raatikainen 2004, 74–77.)

Realismi onkin salliva kanta ja tämän vuoksi käyttökelpoinen ihmistieteissä, kuten yhteiskuntatieteissä. Realismin mukaan esimerkiksi tunteille tai yhteiskuntarakenteiden olemassa ololle ei ole mitään filosofista estettä. Kysymys on ennemminkin niiden perusteluiden uskottavuudesta, joita näiden havaitsemattomien olioiden olemisesta esitetään. (Raatikainen 2004, 82.)

Kyse ei siis ole naiivista realismista, vaan olen tietoinen siitä kompleksisuudesta, jonka ensisijaisesti kieli ja kulttuuri todellisen, faktuaalisen tiedon hankinnalle aiheuttavat. Näin on erityisesti ihmistieteissä. Tässä tutkielmassa todellisuuden oletetaan kuitenkin olevan olemassa näistä rakenteista riippumatta. Ajattelen, että jotakin on voitava asioiden ilmenemisestä sanoa. Eri asia on, kuinka onnistunutta tällainen tiedon kuvaus on. Tiedon luotettavuutta arvioitaessa on huomioitava, että tutkijan ja tutkittavan ilmiön vuorovaikutus on mahdollinen niin ihmistieteissä kuin luonnontieteissäkin. Realistisen käsityksen mukaan, tutkija ei kuitenkaan luo todellisuutta, sillä se on ihmismielestä riippumatonta. (Raatikainen 2004, 83.)

Tiedon luonteen tarkastelun lisäksi tutkimuksessa on ymmärrettävä niitä tapoja, joilla tätä tietoa tavoitellaan. Tutkimuksen tekeminen edellyttääkin tieteellistä päättelykykyä. Tieteellinen päättely etenee pmissistä konklusioon eli oletuksista johtopäätökseen.

Tutkijan premisseinä ovat usein hypoteesit, oletukset jostakin ilmiöstä. Tieteellisen päättelyn muotoja on erilaisia ja ne ovat erotettavissa toisistaan käytetyn logiikan, mm. oletusten, johtopäätösten ja näiden suhteiden perusteella. (Haaparanta & Niiniluoto 1993, 54–60.) Laadullisessa analyysissä päättelyn tavat jaetaan kolmeen erilaiseen logiikkaan. Induktiivisen ja deduktiivisen päättelylogiikan lisäksi puhutaan abduktiivisesta päättelyn logiikasta. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95–97.)

Deduktion katsotaan olevan päättelyä yleisestä väittämästä yksityiseen ja induktion yksityisestä yleiseen. Tämä käsitys kuvaa päättelyiden yleistä eroa, mutta ei päde kaikkiin deduktion ja induktion tyyppeihin. Deduktion ja induktion eroa onkin oikeellisempaa käsitteellistää oletusten ja johtopäätösten suhteella. Päättely on deduktiivista, kun se säilyttää totuuden, eli johtopäätös seuraa loogisesti oletuksia. Induktiivista päättelyä ei sen sijaan voida sanoa todeksi, sillä johtopäätökset eivät varmuudella seuraa loogisesti oletuksista. Päätelmät ovat näin vain mahdollisia totuuksia. Tätä induktiivisen päättelyn ongelmaa kutsutaan Humen ongelmaksi. (Haaparanta & Niiniluoto 1993, 54–60.)

Induktiossa on heikkoutensa. Väittämät eivät tieteellisen päättelyn mukaan ole loogisesti tosia, vaan ainoastaan mahdollisia. Tämän vuoksi suora yleistäminen ei ole mielekäästä. On tärkeää ymmärtää, että induktiiviselle päättelylle asetuvat näin selkeät tieteenfilosofiset rajoitukset suhteessa totuuden tavoittamiseen. (Haaparanta & Niiniluoto 1993, 56.) Mahdollistaessaan totuutta induktiivinen päättely on kuitenkin ymmärrystä laajentavaa. Deduktiivinen johtopäätös ei sen sijaan sisällä varsinaisesti uutta tietoa. (Uusitalo 1991, 20.)

Abduktiivinen päättely noudattelee tieteenfilosofiselta logiikaltaan induktiivista päättelyä. Sinällään tämä päättelyn muoto ei ole ehdottoman tosi vaan mahdollinen. Toisin kuin induktiivista, abduktiivista päättelyä johdattelee jokin tutkijan ajatus, jonka avulla havaintoja ja tulkintoja tehdään. Oletuksia käytetään osana tutkimuksen dynamiikkaa. Abduktiivinen päättely tavoittelee uskottavaa ja parasta mahdollista selitystä ilmiölle. Se voidaan myös mieltää keinoksi hypoteesien ja oletusten tavoittamiselle, ikään kuin keksimisen logiikaksi. (Paavola 2009, 1.) Abduktiivisessa päättelyssä johtoajatukset toimivat siis sytykkeinä uusien yhteyksien ja havaintojen tekemiseksi. Kyse ei ole tutkijan käsitysten ja hypoteesien todistamisesta, vaan oletusten "keksimisestä", asettamisesta ja käyttämisestä tietoisesti osana tutkimusprosessia.

Kokonaisuudessaan tässä tutkielmassa päättely noudattelee abduktion logiikkaa. Tutkimustehtävän asettelua, tutkielman toteutusta sekä tulkintaa ovat ohjanneet oletukseni ja käsitykseni tutkimusaiheesta. Nämä ovat toimineet abduktiivisen ajattelun mukaisesti havaintojen johtoajatuksina. Käsitykseni ja ajatukseni ovat kuitenkin olleet jatkuvassa liikkeessä ja eläneet tutkimusprosessin mukana. Kyse ei ole ollut hypoteesien asettamisesta ja lukkoon lyötyjen ennakko-oletusten ottamisesta (Eskola & Suoranta 2008, 19–20). Tutkielman etenemistä on johdatellut vuoroin käsitykseni ja teoreettinen ymmärrys, vuoroin empiria.

Aineistoa analysoidessani käytin aineistolähtöisen sisällönanalyysin menetelmää ja pyrin induktiiviseen, aineistolähtöiseen tarkasteluun. Pyrkimys aineiston lukemiseen ilman käsitysten vahvaa läsnäoloa antoi mahdollisuuden oppia uutta, lisätä ymmärrystä ja saada edelleen lisää ajattelun aineista. Puhun pyrkimyksestä, sillä kuten analyysin luotettavuutta tarkasteltaessa totean, puhtaiden havaintojen ja tulkintojen tekeminen ei liene täysin mahdollista eikä tutkijan tulkintoihin vaikuttaneiden abduktiivisten ajatusten merkitystä ole mielekästä kieltää.

Tässä tutkielmassa oletusten, teorian ja empirian vuorovaikutus kytkeytyy tiiviiksi prosessiksi, jonka erittelemisen tai yksiselitteinen kuvaaminen muodostuu haasteelliseksi tehtäväksi. Ajatukset työskentelevät myös tutkijalta piilossa, eikä havaintojen alkuperää tai syy-suhteita ole aina helppo paikantaa. Pyrinkin kuljettamaan ajatuksiani raportin mukana kuvatakseni dynamiikkaa tutkimusprosessin ja ajatusten välillä. Seuraavassa kuvaan lähtöoletukset, jotka ovat toimineet tutkielmani sytyttiminä ja joiden pohdintaan olen palannut prosessin monessa eri vaiheessa. Huomautettakoon, että nämä oletukset olen kirjoittanut ylös tutkimusprosessin alkuvaiheessa ja ne ovat eläneet prosessin mukana. Koen onnekseni ymmärrykseni monin tavoin lisääntyneen. Näistä ajatuksista lähdin kuitenkin liikkeelle.

4.3 Lähtöoletukseni sosiaalitoimistossa tehtävälle aikuissosiaalityölle

Empiirinen tutkimus ei voi luoda kohdettaan tyhjästä, vaan ainoastaan kuvata ilmiötä, joka on jo ennen tutkimusta edellytetty jonkinlaiseksi olemassa olevaksi. Tutkimusasetelmaa ei voida luoda, ellei kohdetta edellytetä jonkinlaiseksi. Tutkimuskohteilla on siis olemassa

olonsa ennen empiiristä tutkimusta ja siitä riippumatta. On siis väistämättä todettava, että empiirinen tutkimus kietoutuu aina johonkin tutkimuskohteesta muodostettuun ennakkoletukseen. (Rauhala 2005, 12.) Tämän toteaminen ei kuitenkaan tee tutkimusta tyhjäksi ja merkityksettömäksi. Oleellista on, miten tämä esiymmärrys suhteutuu tutkimuksen tekemiseen sen kaikissa vaiheissa.

Työskentelen sosiaalitoimistossa aikuissosiaalityöntekijänä, kokemusta työstä olen saanut noin neljän vuoden ajalta. Työkokemukseni myötä minulle on muodostunut käsityksiä aikuissosiaalityöstä, työn luonteesta, tarkoituksesta ja mahdollisuuksista, jotka pyrin ottamaan huomioon sekä tekemään tutkielman osana näkyviksi. Tutkijan tulee tunnistaa päättelyn ja havaintojen johdattamina abduktiivisesti toimineet oletukset, käsitykset ja teoreettinen ymmärrys ja tuoda nämä tutkimusta raportoidessaan esiin (Eskola & Suoranta 2008, 19). Näin tutkimusprosessia tehdään läpinäkyväksi ja analyysin objektiivisuus tuodaan lukijan arvioitavaksi. Tämä ei kuitenkaan poista aineistolähtöisyyteen liittyvää objektiivisuuden ongelmaa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98).

Sosiaalitoimistossa tehtävällä aikuissosiaalityöllä on paikkansa, työ toteuttaa inhimillisiä arvoja ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Työtä tehdään siis hyvistä tarkoitusperistä ja työ itsessään on periaatteellisesti arvokasta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei sosiaalityötä tulisi tarkastella kriittisesti tai pyrkiä työn kehittämiseen. Sosiaalityö elää yhteiskunnan muutosten mukana ja muutosvalmius sekä kehityspyrkimykset ovat työlle oleellisia. Jo sosiaalityön ammattietiikkaan kuuluu työn jatkuva reflektointi, eikä sosiaalityö varmasti koskaan tule valmiiksi. Auttaminen ei ole yksiselitteistä ja hyvät tarkoitukset voivat jopa kääntyä toiminnan myötä vahingollisiksi. Sosiaalityö tarvitseekin hyvistä tarkoituksistaan huolimatta jatkuvaa työn reflektointia, kehittämistä ja arviointia.

Ajattelen sosiaalityön olevan liian epämääräistä. Työtä on vaikea, jollei mahdoton määritellä. Tähän epämääräisyyteen ja määritysten mahdottomuuteen turhaudutaan myös käytännön työssä. Erilaisten käsitysten myötä työtä toteutetaan hyvin eritavoin. Yhteistä ymmärrystä sosiaalitoimiston sosiaalityöstä ja palveluprosessista ei ole pystytty luomaan. Tämä tekee työstä jokseenkin kummallista. Lopulta vain asiakas ja työntekijä tietävät, mitä tapaamisilla tapahtuu. Asiantuntija-ammattissa korostuvat työntekijän yksilöllisyys ja autonomia. Sisällön epämääräisyys ja toisaalta asiantuntijoiden autonomia antavat toki vapauden toteuttaa työtä joustavasti asiakkaan tarpeista lähtien, mutta toimivat osaltaan

myös puskureina työn sisällön selkeyttämiseksi, tavoitteiden täsmentämiselle, arvioinnille ja vaikuttavuuden näkyväksi tekemiselle. Yhteinen näkemys työstä on edellytys työn kehittämiseksi (Kankainen 2012, 106). Jokin yhteinen ymmärrys on oltava, jotta voidaan liikkua eteenpäin.

Sosiaalitoimiston aikuissosiaalityö on vaativaa ja tärkeää työtä, jolla pystytään vastaamaan avun tarpeisiin ja vaikuttamaan ihmisten elämään. Ajattelen kuitenkin, että työn vaikuttavuus on jossain määrin satunnaista. Tämä ajatus liittyy sosiaalityön epämääräisyyteen sekä käytännön työn ja teorian epäselvään suhteeseen. Aikuissosiaalityön käytännöistä uupuvat menetelmät sekä tutkimukselliset käytännöt. Tieto, jota sosiaalitoimistossa vaalitaan, liittyy lähinnä sovellettaviin lakeihin, palvelujärjestelmään ja sen toimintatapoihin. Käytäntöihin ei pyritä määrätietoisesti tuomaan menetelmiä työn vaikuttavuuden varmistamiseksi, eikä tätä ehkä edes nähdä sosiaalityön erityisyyden vuoksi mahdolliseksi. Lopulta työtä tehdäänkin merkittävässä määrin persoonalla ja sosiaalityön käytännöissä vallitsee ”musta tuntuu” -kulttuuri. Tällaiseen intuitiivisuuteen liittyy liikaa sattumanvaraisuutta, jotta voisin uskoa työn vaikuttavan aina parhaimmalla mahdollisella tavalla. Professiona sosiaalityön tulisi mielestäni pystyä kertomaan, mitä tehdään, millä menetelmillä ja millaisin tuloksin.

Sattumanvaraisuudesta huolimatta oletan sosiaalitoimiston sosiaalityön vaikuttavan ihmisten elämään ja työn toteuttavan monin tavoin hyviä tavoitteita. Sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön erityisyys ja vahvuus liittyvät mielestäni asiakkaan kokonaistilanteen huomioimiseen, ihminen kohdataan Jorma Sipilän (1996, 225) sanoin konkreettissa elämäntilanteessaan. Kokonaistilanteen ymmärryksen kautta sosiaalityö voi auttaa asiakasta löytämään tilanteeseen uudenlaisen ajattelutavan, uusia toimintamahdollisuuksia ja vaihtoehtoja. Miellän sosiaalityön ensisijaisesti muutostyöksi. Harmikseni olen kuitenkin joutunut toteamaan, ettei tähän muutostyön mahdollisuuteen jakseta aina uskoa. Aikuissosiaalityö nähdään helpommin palveluohjauksena ja palveluiden koordinoijana, jolloin todelliset työmenetelmät ja muutostyön mahdollisuudet siirretään muualle palvelujärjestelmään.

Aikuissosiaalityö on rajallista eikä mahdottomiin pystytä. Monet syyt yksilöiden ongelmiin ovat yhteiskunnan rakenteissa ja ratkaisut sosiaalityön ulottumattomissa. Aikuissosiaalityössä muutostyö keskitetään yksilöihin, vaikka lopulta ongelmien ydin sekä

ratkaisut ovat toisaalla. Yksilökohtainen työ väheksyy yhteiskunnan rakenteellisia ongelmia, yksilön näkökulmasta ne mitätöidään, sillä työ keskittyy vain yksilön ja hänen ongelmiansa väliseen suhteeseen. Ongelmat individualisoituvat ja psykologisoituvat. (Kotiranta 2008, 169; Niemi 2011, 183.) Sosiaalitoimiston aikuissosiaalityö voi tuntua turhautavalta, pintapuoliselta paikkaukselta. Pakottamalla ihmiset sopeutumaan tilanteeseen ja etsimään ratkaisuja yksilöllisesti työ ikään kuin hyväksyy vallitsevat olosuhteet. (Raunio 2006, 151–153.) Kaikissa tilanteissa on kuitenkin tilaa toisin toimimiselle ja mahdollisuuksien avaamiselle ja näin myös sosiaalityölle voidaan nähdä paikkansa.

Kokemukseni sosiaalitoimiston sosiaalityöstä vaikuttavat ja näkyvät tutkielmassa, ne ovat kiinteä osa tätä tutkielmaa ja sen syntyprosessia. Tämä ei nähdäkseni ole yksiselitteisesti tutkimukselle hyväksi tai huonoksi. Oleellista on ymmärtää olettamuksensa, näiden vaikutus tutkimukseen sekä tehdä nämä näkyviksi. Olenkin pyrkinyt ottamaan oletukseni huomioon tutkielman kaikissa vaiheissa toisaalta hyödyntäen ja toisaalta kyseenalaistaen nämä. Sosiaalitoimiston sosiaalityön hahmottaminen käsitteellisellä, teoreettisella tasolla sekä empiirisen aineiston kerääminen ja sosiaalityöntekijöiden kuuleminen ilman omien kokemusten vahvaa läsnäoloa ovat haastaneet minut opiskelijana, tutkijana ja sosiaalityöntekijänä mielenkiintoiseen prosessiin.

5 Tutkielman toteuttaminen

Tavoitteenani on tutkia sosiaalitoimiston aikuissosiaalityötä, työn toteutumista ja suhdetta siinä vaikuttaviin ilmiöihin sekä yhteiskunnallisiin tehtäviin. Kyse on näin Pertti Alasuutarin (2011, 83) sanoin merkitysrakenteiden tutkimisesta, jolloin tutkimuksen ongelma määrittäytyi laadulliseksi. Laadullisen lähestymistavan avulla tässä tutkielmassa pyritään ymmärtämään, kuvaamaan ja tulkitsemaan sosiaalisen todellisuuden ilmiöitä ja niiden merkityksiä.

Alasuutari (2011, 38–44) kuvaa laadullista tutkimusta arvoituksen ratkaisemiseksi. Arvoituksen ratkaiseminen tarkoittaa merkitystulkinnan tekemistä aineistosta etsittyjen havaintojen ja johtolankojen avulla. Johtolangoiksi eivät sovi tilastolliset todennäköisyydet eikä argumentaatiota voi perustaa tilastollisille muuttujille. Sen sijaan aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena tietyistä näkökulmasta ja siitä etsitään tietyn menetelmän ja kriteerin mukaisesti johtolankoja, jotka punotaan analyysissä loogiseksi ongelmaa kuvaavaksi rakenteeksi. (Mt., 38–44.)

Tutkielman aineiston keräsin teemahaastattelun menetelmin. Aineiston analyysimenetelmä käytti aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Seuraavassa kuvaan tutkielman toteutusvaiheita, perustelen tekemäni metodologiset valinnat sekä tarkastelen tutkielman toteutusta luotettavuuden näkökulmasta.

5.1 Aineisto ja aineistonkeruu

Aikuissosiaalityön ja sen käytännöissä vaikuttavien ilmiöiden tutkimiseksi tuli saada tietoa sosiaalityöstä käytännössä. Oletan, että tätä tietoa on erityisesti käytännöissä toimivilla aikuissosiaalityöntekijöillä. Merkityssuhteita tutkittaessa tutkittavien on voitava puhua asioista omin sanoin tutkijan määrittämien vastausvaihtoehtojen sijaan (Alasuutari 2011, 83). Olikin luontevaa ja perusteltua kerätä tutkimusaineisto perinteisen laadullisen tutkimuksen menetelmin haastatteleamalla aikuissosiaalityöntekijöitä. Tietoa aikuissosiaalityön käytännöistä olisi ollut mahdollista kerätä myös etnografisin menetelmin työtä havainnoiden. Tällä menetelmällä en olisi sen sijaan tavoittanut tietoa onnistuneista aikuissosiaalityön prosesseista, joita lähdin tutkielmassani alun perin tavoittelemaan.

5.1.1 Tutkimusluvasta haastatteluihin

Sosiaalitoimisto, josta pyrin aineiston ensisijaisesti keräämään, oli minulle työni kautta tuttu ja sosiaalityöntekijät lupautuivat haasteltaviksi vaivatta. Haastattelulupausten lisäksi sain aikuissosiaalityön esimiehiltä luvan tutkielman toteuttamiseen. Organisaatiolta tuli myös saada tutkimuslupa, johon liittyvät selvitystyöt aloitin marraskuussa 2011.

Tutkimuslupaprosessi oli monivaiheinen. Tutkielman eettisyyden arvioimiseksi ja varmistamiseksi suunnitelmalle tuli hakea puoltolausuntoa erilliseltä tutkimuseettisyyttä arvioivalta työryhmältä. Tutkimusluvasta päättävä toimija arvioi tämän tarpeelliseksi, sillä prosessin tässä vaiheessa olin suunnitellut haastattelevani sekä sosiaalityöntekijöitä että asiakkaita. Jätin tutkimuslupahakemuksen organisaatiolle sekä lausuntopyynnön eettiselle työryhmälle tammikuun 2012 alussa. Työryhmän kokouksessa tammikuun 2012 lopussa suunnitelmaani ei hyväksytty, vaan siihen pyydettiin tarkennuksia muun muassa tutkimustehtävään, teoreettiseen viitekehykseen ja aineiston kokoon liittyen. Helmi–maaliskuussa arvioin ja työstin tutkimussuunnitelmaani uudelleen tavoitteenani saada puoltava lausunto seuraavassa kokouksessa maaliskuun 2012 lopussa.

Tutkielman aiheen rajaamiseksi sekä tutkimuslupaprosessin helpottamiseksi päätin luopua asiakashaastatteluista. Tämän ratkaisun myötä tutkimusluvan saamiseen ei vaadittu eettisen työryhmän puolta. Saatuani tästä varmistuksen jätin uuden tutkimussuunnitelman suoraan organisaation tutkimusluvasta päättävälle toimijalle maaliskuun 2012 lopussa. Jatkoin yhteistyötä tutkimusluvasta päättävän toimijan pyynnöstä tarkentamalla tutkimussuunnitelmani yksityiskohtia sekä sähköpostitse että puhelimitse muutaman viikon ajan. Tutkimusluvan sain huhtikuun 2012 alkupuolella.

Tutkimusluvan saatuani aloitin haastatteluihin valmistautumisen tekemällä haastattelurungolle koehaastatteluita. Esihaastatteluiden tekeminen on suositeltavaa haastattelukäytänteiden ja nauhurin käytön harjoitteluksi (Eskola & Suoranta 2008, 88–89). Koehaastatteluissa haastattelin työntekijöitä, jotka eivät olleet varsinaiseen tutkimusjoukkoon lukeutuvia haastateltavia. Tähän ratkaisuun vaikuttivat ensisijaisesti käytännölliset syyt; sosiaalityöntekijät ovat hyvin kiireisiä ja koin kohtuuttomana vaatia heiltä aikaa varsinaisten haastatteluiden lisäksi koehaastatteluihin. Ajattelin koehaastatteluiden myös vaikuttavan varsinaisten haastattelutilanteiden ainutkertaisuuteen.

Tämän rajauksen myötä minun oli myös mahdollista analysoida haastattelurunkoa koehaastateltavien kanssa vapaasti esimerkiksi omien oletusteni esiintuomista pelkäämättä.

Jo ensimmäinen koehaastattelu osoitti, ettei haastattelurungolla ollut käytännössä mahdollista saavuttaa tavoiteltua tietoa. Vaikka teemat ja kysymykset olivat mietittyjä, niihin vastaaminen osoittautui vaikeaksi, eikä merkityksellisen, yksityiskohtaisen asiantuntijatiedon antaminen ollut haastateltavalle mahdollista. Yleisellä tasolla kulkevan tiedon luonne on huomattavasti hatarampaa kuin yksityiskohtainen, konkreettiseen työhön kytkeytyvä tieto. Lopulta haastattelutilanteesta muodostui kiusallinen sekä haastateltavalle että haastattelijalle.

Haastattelurunkoa oli väistämättä työstettävä edelleen. Oli mietittävä, kuinka sosiaalityöntekijöiden olisi mahdollista tuoda esiin asiantuntijatietoaan konkreettisella ja yksityiskohtaisella tasolla. Päädyin käytännönläheiseen ja konkreettiseen ratkaisuun etsimällä tätä tietoa asiakasprosessien kautta pyytämällä sosiaalityöntekijöitä miettimään kokemuksistaan yhden esimerkkiasiakasprosessin, jossa he katsoivat sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön olleen jollakin tavoin onnistunutta. Seuraavat koehaastattelut osoittivat, että tämän esimerkin kautta työstä oli mahdollista paikantaa tosiasiallista, riittävän tarkkaa tietoa todellisen käytännön työn tasolla. Haastattelurunko muokkaantui tämän ratkaisun myötä uudelleen.

Ratkaisua oli tärkeää pohtia myös tutkimuseettiseltä kannalta. Eettisen pohdinnan jälkeen tulin siihen tulokseen, että asiakasproesseista esimerkinomaisesti keskusteleminen ei vaarantaisi asiakkaiden yksityisyyttä ja työntekijöiden vaitiolovelvollisuutta, sillä kyse oli yksilöitävissä olevan tiedon keräämisen sijaan sosiaalityöntekijöiden käytännön työn havainnollistamisesta ja prosessikuvausten rakentamisesta.

Tutkimuslupaprosessin ohella etsin haastateltavia myös muista sosiaalitoimistoista. Haastattelupyyntöihin sain vastauksen kahden sosiaalitoimiston esimiehiltä. Toisen sosiaalitoimiston jouduin hylkäämään aineistonkeruukohteena, sillä niin sanotussa aluesosiaalityössä ei työskennellyt yhtään työntekijää, jolla olisi ollut sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain (272/2005) mukainen pätevyys. Toisen sosiaalitoimiston esimiehellä sain luvan haastatteluiden tekemiseen, eikä

erillistä tutkimuslupaa tarvittu, kun haastatteluissa ei kerätty yksilöitävissä olevaa asiakastietoa.

Aikuissosiaalityön asiantuntijatiedon tavoittamiseksi oli tärkeää, että haastateltavat olivat lain kelpoisuusehdot täyttäviä sosiaalityöntekijöitä ja tekivät aikuissosiaalityötä eriytetysti. Pätevien sosiaalityöntekijöiden saaminen sosiaalitoimistoihin näyttää olevan jossakin määrin ongelmallista ja haastateltavia oli vaikeahko löytää tutkielmaa varten. Näyttäisi myös, että tätä puutetta paikataan ainakin osittain sosiaaliohjaajien (sosionomi AMK) palkkaamisella määräaikaisiin työsuhteisiin.

Tutkimustaloudellisista syistä pitäydyin tietyssä Suomen osassa, mikä rajasi vaihtoehtoisia sosiaalitoimistoja tutkimuskohteina. Laajemman tutkimusaineiston saamiseksi olisi tullut etsiä haastateltavia laajemmalti Suomesta. Puhelinhaastatteluihin en halunnut tyytyä, koin tärkeäksi päästä tekemään haastattelut kasvokkain, vuorovaikutuksellisessa tilanteessa. Näin ajattelin olevan mahdollista luoda edellytykset syvemmälle pohdinnalle ja keskustelulle. Tietoa puhelinhaastatteluiden luotettavuudesta ei ole vielä riittävästi (Eskola & Suoranta 2008, 91).

Yritykseni useampien haastateltavien saamiseksi jäivät lopulta riittämättömiksi. Oletettavasti myös sosiaalitoimistojen työpaineet ja kiire vaikuttivat vastaamis- ja osallistumisinnostukseen. Merkittäviin suostutteluyrityksiin en lähtenyt. Eskola ja Suoranta (2008, 92) painottavat haastateltavan vapaaehtoisuutta ja kyseenalaistavat suostuttelun eettisyyden. Suostutteluihin perustuvia haastattelulupauksia ei myöskään pidetä kovin hyvänä lähtökohtana haastattelulle (mt. 92). Lopulta haastateltavien etsimisessä tuli vastaan tutkielman aikataulu ja lähestyvä kesä työntekijöiden kesälomineen.

5.1.2 Haastattelujen toteuttaminen

Keräsin varsinaisen haastatteluaineiston touko- ja kesäkuussa 2012. Haastattelin kuutta pätevää sosiaalityöntekijää kahdesta eri kunnasta ja kolmesta sosiaalitoimistosta, joissa tehdään aikuissosiaalityötä muista palveluista, kuten lastensuojelusta ja vammaispalvelusta eriytetysti. Sosiaalitoimistot, joista aineiston keräsin, luokittelisin kooltaan keskisuuren ja keskisuurta pienemmän kunnan sosiaalitoimistoiksi. Haastattelut toteutin

sosiaalitoimistoissa sosiaalityöntekijöiden työhuoneissa. Ennen haastatteluita pyysin sosiaalityöntekijöiltä suostumuksen erillisellä lomakkeella (liite 3). Haastattelunauhaa kertyi yhteensä 8 tuntia ja 36 minuuttia.

Haastattelut toteutin puolistrukturoidusti asiantuntija- ja teemahaastatteluiden periaattein (Eskola & Suoranta 2008, 86; Alastalo & Åkerman 2010, 372–392). Haastatteluiden pohjaksi olin jäsennellyt teemahaastattelurungon (liite 1), johon olin miettinyt kysymykset ja niiden muodot valmiiksi. Haastattelurunkoa käytin kaikissa haastatteluissa ohjaavassa roolissa joustavasti kunkin haastattelutilanteen mukaan. Jari Eskolan ja Juha Suorannan (2008, 85–88) mukaan teemahaastattelu mahdollistaa avoimen keskustelun antaen tilaa haastateltavien erityisyydelle kuitenkin niin, että tutkimuskysymyksille relevantit teemat tulevat käsitellyiksi. Sosiaalityöntekijät osallistuivat aktiivisesti haastatteluiden kulkuun ja puhuivat teemoista avoimesti. Haastateltavan kertoessa ilmiöstä omin sanoin, voidaan aineiston katsoa edustavan vastaajien puhetta (mt., 87).

Pohdin ennen haastatteluiden tekemistä tutkijarooliin asettumista, sillä koin tämän tutussa työyhteisössä haasteelliseksi. On vaikea irrottautua sosiaalityöntekijän ja työtoverin roolista vieraaseen tutkijan rooliin. Pyrin ennen haastatteluita tuomaan esiin vilpittömän kiinnostukseni sosiaalityöntekijöiden näkemysten kuulemiseen sekä osoittamaan, ettei tarkoitukseni ollut arvioida tehtyä työtä. Koin, että tutkijaroolin muodostamista helpotti nuori ikäni, opiskelijastatukseni sekä verrattain lyhyt työkokemukseni sosiaalityöstä yleensä. Lopulta tutkijarooliin asettuminen ei tuntunut luonnottomalta, sillä tarvitsin aidosti sosiaalityöntekijöiden tietoa ja näkemyksiä. Koska hämmennys ja tietämättömyys ovat tutkielmani aiheen todellisia lähtökohtia, oli vapauttavaa asettua kuulijaksi ja neutraaliksi tutkijaksi.

Luottamus on onnistuneiden tutkimushaastatteluiden edellytys (Eskola & Suoranta 2008, 93). Uskon työkokemukseni sekä aikuissosiaalityöntekijän roolini myös auttaneen luottamuksen luomisessa. Työkokemukseni toimi todisteena siitä, etten odottanut käytännön työltä sosiaalityön altruistiselle auttamiselle perustuvaa kaunista ideologista kertomusta. Pystyin osoittamaan, että tunnen ja ymmärrän työn reunaehdot sekä aikuissosiaalityöntekijän haastavan roolin sosiaalityön ideologian, ulkoapäin tulevien ehtojen ja todellisten auttamismahdollisuuksien välissä.

5.1.3 Sosiaalityöntekijät asiantuntijoina

Sosiaalityöntekijät haastateltavina asemoituvat tässä tutkielmassa käytännön työtä toteuttaviksi asiantuntijoiksi. Näen, että heillä on tutkimusaiheesta, sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöstä ja sen käytännöistä sellaista tietoa, jota ei ole muualta mahdollista tavoittaa. Tämän spesifin tiedon myötä sosiaalityöntekijät ovat asiantuntija-asemassa olevia erityisiä tiedonkantajia. Tutkielman ja haastatteluiden tavoitteena oli tuoda tätä tietoa puhutuksi ja esiin sosiaalitoimiston aikuissosiaalityössä esiintyvien ilmiöiden kuvaamiseksi. En siis haastatellut sosiaalityöntekijöitä asiantuntijoina sinänsä, vaan ensisijaisesti heillä olevan tiedon vuoksi luodakseni tosiasiallista kuvaa sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöstä valitsemastani näkökulmasta. Näin haastatteluissa voidaan katsoa olleen kysymys *asiantuntijahaastatteluista*. (Alastalo & Åkerman 2010, 373.)

Asiantuntijahaastatteluissa on Alastalon ja Åkermanin (2010, 378–379) mukaan tärkeää huolellinen haastattelutilanteisiin valmistautuminen. Jotta asiantuntijoiden kantamaa tietoa tavoitettaisiin mahdollisimman luotettavasti, tutkijan tulee olla perillä aiheesta ja sen teoreettisista lähtökohdista. Näin tietoa on mahdollista tuoda haastattelutilanteessa yleiseltä tasolta yksityiskohtaiselle. Tärkeää on myös, että haastattelija pystyy haastattelutilanteessa osoittamaan olevansa aiheeseen perehtynyt, sillä asiantuntijahaastattelussa kyse on yhteisen ymmärryksen rakentamisesta halutun asiantuntijatiedon saavuttamiseksi (mt., 379; Tienari & Vaara & Meriläinen 2005, 104). Haastateltavan on vaikeaa ja työlästä jakaa spesifiä tietoaan sellaisen haastateltavan kanssa, jolle aihe ja sen problematiikka on entuudestaan täysin tuntematon. Tässä mielessä työkokemukseni sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöstä toimi haastatteluiden ja tutkielman toteuttamista tukevana elementtinä.

Asiantuntijahaastatteluissa on mahdollista, että haastateltaville annetaan haastatteluille relevanttia aineistoa etukäteen ennen haastattelua, koska kyse on ensisijaisesti haastateltavilla olevan tiedon tavoittamisesta heidän kokemustensa sijaan. Tiedon tavoittamisen yhtenä ongelmana on ihmisen muistin rajallisuus ja tämän ongelman minimoimiseksi päädyin jakamaan haastattelurungon (liite 1) sekä saatekirjeen (liite 2) haastateltaville etukäteen. Näin sosiaalityöntekijöiden oli mahdollista palauttaa mieleensä haastattelutilanteessa tarvittavaa tietoa sekä valmistautua jo etukäteen pohtimaan näkemyksiään haastattelun teemoista.

5.2 Analyysimenetelmänä aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Sisällönanalyysi nähdään laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmänä. Se voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin ja useimmat laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät myötäilevät jollakin tavoin sisällönanalyysin logiikkaa. Sisällönanalyysia onkin käytetty laajasti laadullisen tutkimuksen perinteissä ja yksittäisen metodin ohella sisällönanalyysi voidaan ymmärtää laajemmin tutkimusta ohjaavana metodologiana. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93.) Moninaisten käyttömahdollisuuksien vuoksi sisällönanalyysia on mahdollista sovittaa erilaisiin tieteenfilosofisiin lähtökohtiin, eikä se sinällään sido tutkijaa tiettyyn tieteenfilosofiseen perinteeseen.

Sisällönanalyysissa dokumentoitua aineistoa luetaan ja analysoidaan systemaattisesti ja objektiivisesti. Perusajatus on, että oivaltavan luokittelun, järjestämisen ja käsitteellistämisen myötä aineiston informaatioarvoa lisätään. Aineisto puretaan osiin ja osat kootaan käsitteellistämisen ja loogisen päättelyn avulla ilmiötä tiiviimmässä sekä yleisessä muodossa kuvaavaksi malliksi tai käsitejärjestelmäksi. Analyysin lopputuloksena tuotetaan tutkittavaa ilmiötä kuvaavia käsitteitä sekä uudenlaista ymmärrystä näiden suhteista. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 4; Tuomi & Sarajärvi 2002, 110; Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 24.) Sisällönanalyysi tekstin merkityksiä tavoittelevana, systemaattisuuteen pyrkivänä aineistonkäsittelymenetelmänä soveltui tämän tutkielman analysointimetodiksi.

Sisällönanalyysi voidaan esittää vaiheittaisena analyysiprosessina, jolloin se ymmärretään yksittäisenä analyysimetodina. Metodilla tarkoitetaan niitä käytänteitä, joiden avulla tutkija tuottaa havaintoja sekä niitä sääntöjä joiden mukaan havaintoja voi muokata ja tulkita johtopäätösten tekemiseksi (Alasuutari 2011, 82). Sisällönanalyysi on ikään kuin näiden käytäntöjen perusrunko, mutta yksityiskohtaiset säännöt tutkija joutuu tämän rungon ympärille rakentamaan itse. Laadullinen aineisto ei ainutkertaisuudessaan taivu yleispäteviin mekanismeihin eikä yksityiskohtaisia sääntöjä analyysin tekemiseksi siis sisällönanalyysikaan tarjoa (Kyngäs & Vanhanen 1999, 5). Menetelmänä sisällönanalyysi ei ole yhtenäinen, vaan tutkijan tulee tehdä metodologisia valintoja vielä sisällönanalyysin sisällä.

5.2.1 Analyysin vaatimat pohjatyt

Aineistoon tutustumiseksi ja analysointiprosessiin etenemiseksi puhuttu haastatteluaineisto tuli saattaa kirjalliseen muotoon. Litteroin aineiston ilman virallisia litterointimerkintöjä (Ruusuvuori ym. 2010, 460–461), sillä en ollut tarkastelemassa aineiston tekstirakennetta vaan sen asiasisältöjä. Pyrin kuitenkin litteroimaan kaiken kuulemani sanoista äänneisiin ja taukoihin. Käytin systemaattisesti kaikissa haastatteluissa samanlaista itselleni kuulua selventävää merkkajärjestelmää. Litteroidessa en muuttanut puheessa esiintyviä virheitä, jotta saatoin varmistua kirjallisen aineistoni autenttisuudesta. Litteroituna aineistoa on yhteensä 220 sivua Times New Roman -fontilla, fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1.

Litteroinnin jälkeen jatkoin menetelmäoppaiden opastamana aineistoon tutustumista lukemalla sen aktiivisesti läpi useita kertoja (mm. Ruusuvuori ym. 2010, 9-23). Samalla paikansin karkeasti aineiston sisältämät keskusteluteemat. Vaiheen tarkoituksena on luoda pohja analyysille. Päästäkseen dialogiin aineiston kanssa tutkijan on opittava tuntemaan se. Tutkijalle tutuksi tullut aineisto lopulta kertoo, mitä siltä voidaan kysyä ja auttaa analyysin eteenpäin viemisessä sekä analyyttisten kysymysten muodostamisessa. (Mt., 10–13.)

Selvitettyäni, mitä aiheita tekstimassa sisältää oli aineistoa rajattava. Kaikkien aineiston sisältämien aiheiden syvällisempi analysointi ei ollut mielekästä eikä mahdollista. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 94) kehottavat keskittämään analyysin tarkkaan rajattuun ilmiöön ja jättämään muut aiheet tutkimuksen ulkopuolelle niiden kiinnostavuudesta huolimatta. Ruusuvuori ym. (2010, 14–15) ohjeistavat aineistoa rajatessa pohtimaan, mitkä elementit auttavat vastaamaan tutkimuskysymyksiin sekä mitä aineistolta on mahdollista kysyä. Päätin näiden kysymysten johdantelemana syventää analyysin sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhteeseen. Samalla tarkentuivat edelleen myös tutkimuskysymykset.

Ennen analyysin aloittamista on päätettävä etsitäänkö aineiston ilmisisältöjä, piilomerkityksiä vai molempia. Tutkimustehtävä ohjaa tutkijaa ratkaisemaan, mitä sisältöjä hän analysoi. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 5.) Piilomerkityksiä analysoidessa on vaarana, että tulokset muotoutuvat todellisuudessa tutkijan näkemysten mukaisiksi. Piilomerkitysten pelkistäminen ja kategorisoiminen vaativat tutkijan tulkintaa, jolloin objektiivisuuden säilyttäminen viimeistään kyseenalaistuu. Toisaalta Helvi Kyngäs ja Liisa Vanhanen (mt., 10) toteavat, että ilmisisältöjä analysoimalla voidaan analysoida vain esimerkiksi siitä,

monenko tutkittavan sanomisia dokumentti koskee. Muunlainen analyysi, esimerkiksi jo ilmaisujen pelkistäminen edellyttävät aina tulkintaa. (Mt., 5, 10–11.)

Tutkimuskysymysten luonteen vuoksi koostuvat analysoimani ilmaisut sekä piilomerkityksistä että ilmissällöistä. Piilomerkitysten analysoimiselta ja tulkintojen tekemiseltä ei tutkimustehtävän ja aineiston luonteen kanssa ollut mahdollista välttyä eikä tähän pyrkiminen olisi ollut tutkielman tarkoituksen kannalta mielekästä. Tarkastelen tästä aiheutuvaa luotettavuuden problematiikkaa luvussa 4.1.3.

Induktiivisen ja deduktiivisen analyysin aloittamiseksi on määritettävä aineistosta etsittävä analyysiyksikkö (Kynäs & Vanhanen 1999, 5). Analyysiyksikkö voi olla esimerkiksi kirjain, sana, lause, ajatus tai ajatuskokonaisuus – jokin tutkimustehtävälle olennainen ennalta sovittu yksikkö. (Mt., 5; Tuomi & Sarajärvi, 2002, 112; Ruusuvuori ym. 2010, 20.) Analyysiyksikkö toimii ilmausten paikantajana aineistomassasta.

Aineistosta etsin ilmaisuja, jotka kuvasivat jollakin tavalla sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta. Analyysiyksiköt koostuivat ajatuksista tai ajatuskokonaisuuksista, joissa haastateltavat kuvasivat tätä ilmiötä. Aineiston pohtivasta, keskusteleavasta ja reflektioivasta luonteesta johtuen analyysiyksiköiksi eivät yksittäiset sanat tai usein lauseetkaan riittäneet. Aineiston puhe ei ollut varsinaisten lauseiden muotoista. Ajatuskokonaisuuksissa ilmaistaan yhtäaikaaisesti samasta ilmiöstä usea, toisiaan täydentävä ja selittävä merkitys. Ilmaisujen erottaminen ei olisi ollut mielekästä eikä mahdollista ilman ajatuksen jonkin merkityksen kadottamista. Ajatusten osittainen poimiminen aineistosta olisi vääristänyt haastateltavien ajatusta tai jättänyt ne vain osittaisiksi. Itsessään tarkasteltava ilmiö on luonteeltaan sellainen, etteivät siihen listamaiset kuvaukset sopineet. Moniulotteisuutensa vuoksi ajatuskatkelmat liikkuvat myös monella eri tasolla, ne eivät kuvaa ilmiötä esimerkiksi ainoastaan työtehtävänä.

Pohjatöiden jälkeen saatoin edetä analyysissa toiselle asteelle. Analyysin etenemistä säätelee tässä vaiheessa analyysin suhde teoriaan (Kynäs & Vanhanen 1999, 5). Alkuun oletin analysoivani aineistoa jollakin tavoin teorialähtöisesti tai ainakin teoriasidonnaisesti. En kuitenkaan onnistunut löytämään sellaista aineistoani avaavaa teoriaa, jonka avulla tutkimustehtävään vastaaminen olisi mahdollistunut. Aineistoni oli siis analysoitava aineistolähtöisesti ja tämän oivalluksen jälkeen analyysiprosessi nytkähti eteenpäin.

5.2.2 Aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheet

Aineistolähtöisen analyysin tavoitteena on muodostaa aineistosta teoriakokonaisuus, joka vastaa asetettuun tutkimustehtävään. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 110–115) mallintavat Milesin ja Hubermanin (1984) kolmivaiheisen sisällönanalyysiprosessin. Ensimmäistä aineiston pelkistämistä vaihetta kutsutaan *redusoinniksi*. Seuraavassa vaiheessa aineisto *klusteroidaan* eli ryhmitellään ja kolmannessa luodaan teoreettiset käsitteet, *abstrahoidaan* aineisto (mt., 110–115). Ruusuvuori, Nikander ja Hyvärinen (2010, 11–12) huomioivat saman sisältöisessä kuvauksessaan, että eroavaisuuksistaan huolimatta analyysivaiheet käytännössä limittyvät toisiinsa päällekkäisiksi tapahtumiksi. Prosessin vaiheet voidaan kuitenkin kuvata erillisinä suoritteina, jolloin ne tuovat sisällönanalyysiin paljon kaivattua konkreettisuutta.

Aineiston pelkistämisessä eli redusoinnissa tekstimassassa karsitaan tutkimukselle tarpeeton aines pois, aineistoa rajataan ja tiivistetään. Pelkistäminen toteutetaan koodaamalla aineistosta valitun analyysiyksikön mukaiset ilmaukset. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 5; Tuomi & Sarajärvi, 2002, 111; Ruusuvuori ym. 2010, 20.) Poimin aineistosta ajatukset ja ajatuskokonaisuudet, jotka kuvasivat toimeentulotuen ja sosiaalityön suhdetta ja kokosin ne listaksi taulukkoon. Jatkoanalyysiin valikoitui 205 sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta kuvaavaa ilmaisua.

Pelkistämisessä tärkeää on sen systemaattinen toteuttaminen; tutkijan tulee menetellä koko aineistomassan kanssa samoin kriteerein. Tutkijan ei tule valita aineistosta vain mieleisiään tai omia käsityksiään tukevia lausahduksia (Ruusuvuori ym. 2010, 15, 21). Systemaattisuuden toteuttamista helpotti aineiston karkea luokittelu sekä aineiston tunteminen. Varmistin kaikkien analyysiyksiköiden poiminnan käymällä aineiston kohta kohdin läpi sekä etsimällä Word-ohjelmiston sanahauulla toimeentulotukeen kytkeytyvät sanat, kuten *toimeentulotuki*, *raha*, *hakemus*, *kirjallinen* ja *etuuskäsittely*.

Aineistosta jatkoon valikoitunut aines pelkistetään edelleen ymmärrettävämmäksi (Kyngäs ja Vanhanen 1999, 5; Tuomi & Sarajärvi 2002, 111). Yksinkertaistin alkuperäiset ilmaukset pelkistäen niiden sisältämän oleellisen informaation haastateltavien omia termejä mahdollisimman tarkasti käyttäen. Lopputuloksena sain taulukon, jossa olivat rinnakkain sekä alkuperäiset ilmaukset että niiden pelkistetty muoto.

Analyysin seuraavassa vaiheessa, klusteroinnissa pelkistetystä aineistosta etsitään samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia. Ryhmittelin samansisältöisiä ilmauksia yhteen ja nimesin muodostuneen alaluokan ilmauksia kuvaavalla käsitteellä. Näin aineisto jo tiivistyi yksittäisistä ilmauksista ylemmälle käsitetasolle. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 6; Tuomi & Sarajärvi 2002, 112–113.)

Aineiston abstrahointi jatkaa klusteroinnissa aloitettua alustavaa ilmausten käsitteellistämistä. Jatkoain luokkien yhdistämistä ja kategorisointia edelleen. Analyysi eteni edelleen alaluokista yläluokkiin ja lopulta pääluokkiin. Käytännössä työvaihe ei ollut jatkuvaa etenemistä ja luokkien yksinkertaista ryhmittelyä. Analyysivaihetta kuvaa pikemminkin jatkuva pohtiminen, epäily, erilaiset kokeilut ja oivaltaminen. Palasin useaan otteeseen alkuperäisten aineistoon, pohdin ilmausten antamaa informaatiota ja sitä, mitä ne kertovat ilmiöstä yksin sekä suhteessa toisiinsa. Lopulta analyysin tuloksena aineistosta muodostui teoreettinen malli, käsitejärjestelmä, jonka esittelen tutkimustuloksissa. Yhdistävänä luokkana on tutkimusongelman mukaisesti toimeentulotukityön ja sosiaalityön -suhde. Tuloksissa käytän pelkistettyjä ilmauksia esimerkinomaisesti käsitejärjestelmän sisällön kuvailemiseen sekä käytetyn logiikan esille tuomiseen. Kappaleessa kuusi esittelen johtopäätökset, joiden tekeminen kuuluu olennaisesti sisällönanalyysiin. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 7, 10; Tuomi & Sarajärvi 2002, 114.)

5.3 Luotettavuuden arviointia

Tutkimuksen luotettavuuden arvioimiseksi käytetään usein reliabiliteetin ja validiteetin käsitteitä. Validiteetilla tarkoitetaan, että tutkimuksessa on tutkittu sitä, mitä on ollut tarkoitus. Reliabiliteettia arvioitaessa keskiöön nousevat kysymykset tutkimuksen toistettavuudesta. Käsitteet ovat saaneet laadullisen tutkimuksen piirissä kritiikkiä, sillä ne ovat syntyneet määrällisen tutkimuksen tarpeista, eivätkä näin ensisijaisesti vastaa laadullisen tutkimuksen tarpeisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 133; Eskola & Suoranta 2008, 211.)

Eskolan ja Suorannan (2008, 210) mukaan tutkijan avoimuus on oleellista laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa, sillä tutkija on itse keskeisin tutkimusväline. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointi koskee tutkimusta ja tutkimusprosessia

kokonaisuutena (mt., 210; Tuomi & Sarajärvi 2002, 135). Reliabiliteetin ja validiteetin sijaan luotettavuuden arvioinnissa painottuvat toisenlaiset, laadullista tutkimusta paremmin vastaavat kokonaisuudet, kuten tutkijan oletusten esiin tuominen sekä näiden suhteuttaminen tutkimusprosessiin, aineistonkeruu ja analyysiprosessit sekä tutkimuksen raportointi. Yksiselitteisiä ohjeita luotettavuuden arviointiin ei ole, joten tutkijan on pohdittava tutkimuksensa jokaisen vaiheen luotettavuutta yhdessä ja erikseen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 135–136). Reliabiliteetin ja validiteetin sijaan pyrin arvioimaan tutkimusprosessia kokonaisuutena tuoden luotettavuudelle merkityksellisiksi katsomani seikat esiin.

Tutkimusprosessia arvioidessani olen miettinyt, keräsinkö haastatteluaineiston liian aikaisessa vaiheessa ja oliko tutkimustehtäväni vielä liian epämääräinen kentälle siirtymiseksi. Osaltaan nämä ajatukset kumpuavat tutkimuslupaprosessin tuomista haasteista ja muistan kyseenalaistaneeni tutkielmani mielekkyyden useasti. Haastatteluista keräsin aineistoa turhan laajasti, sillä tutkimustehtäväni tarkentui vasta aineistolähtöisen analyysin myötä. Ymmärtääkseni tämä on kuitenkin laadullisen tutkimukselle luonteenomaista. Havaintojen tekemisen jälkeen tutkija tekee uusia havaintoja ja joutuu usein palaamaan aiempien tutkimusvaiheiden kysymyksiin niitä edelleen arvioiden ja tarkentaen (Ruusuvoori ym. 2010, 12). Tämä kuvaa myös abduktiivisen päättelyn kulkua. Vaikka jouduin aineistomassaa käsitellessäni jatkuvasti hakemaan tutkielmani tarkoitusta ja tehtävää, on todettava aineistonkeruun vauhdittaneen tutkielman etenemistä ja vieneen ajatuksiani merkittäväällä tavoin eteenpäin.

Kokemattomuuteni haastattelijana asetti aineistonkeruulle haasteita. Koehaastatteluita lukuun ottamatta minulla ei ollut aiempaa kokemusta haastatteluiden tekemisestä. Helpotuksekseni kahdenkeskiset vuorovaikutustilanteet sinällään olivat työni kautta tuttuja ja tuntuivat luontaisilta. Pyrin kompensoimaan kokemattomuuttani perehtymällä metodikirjallisuuteen. Tästä huolimatta havaitsin haastatteluiden olevan aivan oma taitonsa, jonka omaksumiseen tarvitaan tiedon lisäksi myös harjoitusta ja kokemusta. Aineistoa lukiessani huomasin toisinaan johdattaneeni haastateltavaa teemojen ulkopuolelle, jättäneeni tarttumatta keskeisiin haastateltavan ilmaisuihin tai johdatelleeni haastateltavaa vastauksissaan. Aineistoa analysoidessani olin kriittinen tämän seikan suhteen. Kun ei ollut varmuutta siitä, että ajatus oli todella tutkittavan oma, päädyin jättämään sen analyysin ulkopuolelle.

Aineistoa on tässä yhteydessä tarkasteltava myös sosiaalisen konstruktionismin hengessä. Haastateltavien vastaukset on tuotettu haastattelutilanteessa tutkimusta varten. Ne ovat sosiaalisessa tilanteessa rakentuneita (Eskola & Suoranta 2008, 138–139). Haastattelutilanteessa on läsnä erilaisia oletuksia, käsityksiä ja sosiaalisia normeja. Tutkittava voi ajatella toisenlaisten vastausten olevan hyväksyttävämpiä kuin toisten. Vaarana asiantuntijahaastatteluissa on, että haastateltavat vastaavat niin kuin he ajattelevat heiltä oletettavan. Haastattelulle asetetut kysymykset ovat osaltaan vaikuttaneet vastauksiin. Eskolan ja Suorannan (2008, 138–139) mukaan on epärealistista ajatella vastausten kertovan vain sen, mitä tutkittavat ajattelevat. Nämä seikat huomioiden ymmärrän tiedon tavoittelun ja aineiston faktuaalisen luennan kriittisen realismin näkemyksen mukaan (Alastalo & Åkerman 2012, 377).

Aineiston analyysia varjostivat epäilykset aineiston riittävydestä. Miten tutkimusilmiöstä voi sanoa määrällisesti näin pienen otoksen perusteella mitään? Eskola ja Suoranta (2008, 60–63) pohtivat aineiston kokoa ja kattavuutta laadullisen tutkimuksen näkökulmasta. Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin vaan kuvaamaan, ymmärtämään ja antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jostakin ilmiöstä. Aineiston tieteellisyyden kriteeri määrittyy aineiston laadun perusteella (Eskola & Suoranta 2008, 18, 60–61). Samasta asiasta puhuu myös Pertti Alasuutari (2011, 38) selvittäessään ettei argumentaatiota voida perustaa tilastollisille muuttujille eivätkä tilastolliset todennäköisyydet kelpaa laadullisen aineiston analyysiksi. Aineiston suuri koko ei siis ole laadullisen tutkimuksen mittarina pätevä, sen sijaan oleellisia ovat aineistosta tehtävien tulkintojen syvyys ja kestävyys. (Mt., 38–39; Eskola & Suoranta 2008, 67.)

Aineiston kokoa pohdittaessa puhutaan aineiston saturaatiosta tai kylläntymisestä. Tällä tarkoitetaan laadullisen aineiston olevan riittävä, kun aineiston keruu ei enää tuota uutta tietoa tutkittavasta ilmiöstä. (Eskola & Suoranta 2008, 62–63.) Epäilykset aineiston riittämättömyydestä tässä suhteessa nousivat esiin erityisesti aineiston analyysivaiheessa. Sisällönanalyysissa aineiston saturaation saavuttamattomuus näkyy ilmausten yhdistelemisen vaikeutena (Kyngäs & Vanhanen 1999, 11). Aineiston analysoitua tutkija ei voi tietää, mitä mahdollisia muita käsitteitä kartasta puuttuu.

Pyrin saamaan haastatteluita enemmän varmistuakseni aineiston kylläntymisestä, mutta tämä ei tämän tutkielman resurssien rajoissa onnistunut. On siis mahdollista, että

lisähaastattelut olisivat tuottaneet edelleen uusia näkemyksiä tutkittavasta ilmiöstä. Samoin on todettava, että muiden sosiaalitoimistoiden sosiaalityöntekijöiden haastattelemisen olisi voinut tuoda aineistoon erilaisia näkemyksiä. Sosiaalitoimiston sosiaalityön näyttäytyminen on sidoksissa vahvasti paikalliseen kontekstiin, sen resursseihin ja toimintamalleihin (Blomgren & Kivipelto 2012, 17). Lisäksi aikuissosiaalityön kehitystä tapahtuu koko ajan – työ on liikkeessä paikallisesti eri tavoin. Samanlaisista tuloksista on kuitenkin viitteitä muualtakin (Wallius 2012). Tuloksena esittelemäni käsittekartat ovat kuitenkin tämän aineiston perusteella muodostuneita, kuvaavat ilmiötä tämän aineiston valossa ja voivat täydentyä tai saada uudenlaisia ilmenemismuotoja lisätutkimuksen myötä.

Aineiston lisäksi myös analyysin luotettavuustarkastelu on tarpeen. Aineistolähtöinen analyysi kohtaakin samanlaista kritiikkiä kuin induktiivinen päättely; uudet teoriat eivät voi syntyä pelkkien havaintojen perusteella. Tutkijalla on tutkittavasta ilmiöstä ennakkoletuksia, jotka vaikuttavat tutkimusasetelmaan, analyysiin ja tuloksiin. Tutkijan lukutapa, jäsenyydet ja analyysissa tekemänsä valinnat ovat aina teoreettisten käsitteiden ja esiyymmärryksen vaikuttamia. Empiirisen tutkimuksen kohdetta ei voida asettaa ilman sen olettamista jonkinlaiseksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98; Rauhala 2005, 12; Eskola & Suoranta 2008, 19; Ruusuvoori ym. 2010, 19–20). Voidaanko aineistolähtöistä analyysia siis tehdä?

Eskola ja Suoranta (2008, 19) huomauttavat, että kyse on ennen kaikkea lukkoon lyötyjen ennakkoletusten käyttämisestä. Oletusten olemassa oloa ei kiistetä, vaan niihin suhtaudutaan tietyin ehdoin. Oleellista on, että tutkija on herkkä aineistolle, valmis oppimaan siitä sekä muuttamaan näkemyksiään aineistonsa niin vaatiessa. Olen pyrkinyt tunnistamaan päättelyn ja havaintojen johdattamina abduktiivisesti toimineet oletukseni sekä tuomaan ne esiin analyysin objektiivisuuden arvioimiseksi. (mt., 19.) Tämä ei kuitenkaan poista aineistolähtöisyyteen liittyvää objektiivisuuden ongelmaa ja etenkin tutkijan analysoidessa aineiston piilomerkityksiä sisällönanalyysin luotettavuus on kyseenalaistettu. Tulosten katsotaan syntyvän tutkijan subjektiivisten näkemysten mukaisiksi, sillä piilomerkitysten analysointi edellyttää tutkijan tulkintaa. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 10; Tuomi & Sarajärvi 2002, 98.)

Tutkijan ajatteluun perustuva tulkinta voidaan kuitenkin ymmärtää tutkimuksen välttämättömänä edellytyksenä. Tieteellisessä tutkimuksessa on kritisoitu inhimillisen

ajattelun mahdollisuuksia ja sen sijaan vaadittu täsmällisen tutkimuksen edellytyksiksi tarkkoja laitteita ja mittareita. Tosiasiassa nämä välineet ovat vain ajattelun jatkeita, eivätkä suorita tutkimusta itsessään. Onkin todettu, että ajattelua parempaa keinoa tehdä tutkimusta ei ole. Kriittinen ajattelu on arvokas metodi etenkin, kun mittareiden käyttö ei tutkimuskohteen luonteen vuoksi ole mahdollista. (Rauhala 2005, 13–14.) Kriittisen ajattelun mukainen tulkinta on näin ymmärrettävä tutkimukseen kuuluvana välineenä, jonka käytössä tulee olla tarkka, niin kuin minkä tahansa tutkimusvälineen kanssa.

Tutkijan tulee muodostaa analyysi kuvaamaan mahdollisimman luotettavasti tutkittavaa ilmiötä (Kyngäs & Vanhanen 1999, 10). Piilomerkitysten analysoimista on mielestäni tarkasteltava myös tästä näkökulmasta, onhan mahdollista, että piilomerkitysten esiintuominen ja analysointi on hyvinkin merkityksellistä ilmiön luotettavan esityksen kannalta. Sosiaalityöntekijät kuvasivat ilmiötä hyvin monitasoisesti ja monin paikoin vertauskuvallisesti. Monimutkaisuudessaan itse aihe aiheutti sen, ettei yksiselitteisiä näkemyksiä moneenkaan asiaa ole. Jokaisen ilmaisun merkitystä mietin useita kertoja aineistoa redusoidessani. Työskentelyvaihetta kuvaakin jatkuva reflektointi ja kriittinen arviointi, ilmaisujen, tulkinnan ja omien näkemysteni suhteen peilaus. Tutkijalla on eettinen velvollisuus varmistaa, että tulokset ja aineisto vastaavat toisiaan. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 10.) Tutkimustuloksia esitellessäni pyrin osoittamaan yhteyden aineiston ja tulosten välillä.

Tutkijan sudenkuoppa sisällönanalyysissä on sen jättäminen kesken. Tutkija ei abstrahoi aineistoa riittävästi tai jättää johtopäätökset tekemättä. Ilman tutkijan tekemiä johtopäätöksiä käsitejärjestelmä ei saa merkitystään ja analyysi jää vajaaksi.

Joidenkin näkemysten mukaan vasta johtopäätösten tekeminen, eli tulosten selittäminen on varsinaista analyysia. Analyysin keskeneräisyys näkyy epäloogisuuden ohella liian yksinkertaisena järjestelmänä. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 11; Tuomi & Sarajärvi 2002, 114.)

Myöskään kategorioiden ja käsitejärjestelmän muodostaminen ei ole aivan yksinkertaista. Tutkija voi kompastua analyysissään yhdistellen erilaisia asioita samaan kategoriaan. Toisaalta liian usean kategorian lopputulos ei sekään kerro analyysin onnistumisesta vaan enemmän ryhmittelyn vaillinaisuudesta. Samoin hyvin yksinkertainen käsitejärjestelmä on merkki analyysin keskeneräisyydestä. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 11.) Onnistuneen

analyysin tuloksena kategorioita on siis jollakin tavoin sopivasti, ne ovat loogisia ja mielekkäässä suhteessa toisiinsa, vastaavat luotettavasti aineistoa ja sulkevat toisensa pois.

Ajatuskokonaisuuksien kategorisoiminen on haastavaa (Kyngäs & Vanhanen 1999, 5). Ilmaisut sisälsivät yhtäaikaaisesti monta merkitystä ja jouduin kategorioita muodostaessani tekemään valintoja ilmaisun keskeisten sisältöjen väliltä. Tulkintojen ja vaihtoehtojen välillä liikkeessani punnitsin ajatuskatkelmien merkitystä ja sijoittamista tarkoin. Palasin usein alkuperäisiin ilmauksiin ja aineistoon tarkastelemaan ilmaisun yhteyttä ja merkitystä haastattelun koko kontekstissa varmistuakseni ilmaisun merkityksen oikein ymmärtämisestä. Analyysivaihe oli tämän vuoksi erityisen työläs, aikaa vievä ja reflektointia vaativa. Näin saatoinkin kuitenkin varmistua, että analyysin tuloksena muodostunut käsitejärjestelmä vastaa aineistoa parhaalla mahdollisella tavalla.

Joidenkin ilmaisujen sijoittaminen olisi ollut mahdollista tehdä myös toiseen kategoriaan. Lopullisen analyysituloksen kannalta asialla ei sinänsä ollut merkitystä, sillä kaikki ajatuskokonaisuuksien merkitykset näkyvät käsitejärjestelmässä. Ilmaisujen sijoittaminen toisiin ei olisi tuonut käsitejärjestelmään uusia kategorioita. Koska en nähnyt tutkimustehtäväni kannalta tärkeänä analysoida aineistoa sisällön erittelyn tavoin kvantitatiivisesti, ilmausten määrällisellä sijoittumisella ei ollut merkitystä. Oleellista tämän tutkielman tarkoituksen kannalta oli kaikkien merkitysten näkyväksi tekeminen niiden määrällisen suosion sijaan.

Sisällönanalyysi on suosiostaan huolimatta vaativa analyysimenetelmä, jonka onnistunut käyttäminen osoitti vaativan paljon aikaa ja pohdintaa. Tutkijan on paitsi perehdyttävä erinomaisesti analysoimaansa aineistoon, pohdittava tarkoin, miten voi käyttää analyysimetodia tutkimuksensa tarkoitukseen. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 11.)

6 Toimeentulotukityön ja sosiaalityön suhde

Tässä luvussa esittelen tutkielmani keskeisimmät tulokset sekä vastaan tutkimuskysymyksiini. Aineistonanalyysissä tarkastelin sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta sisällönanalyysin avulla. Analyysin tuloksena muodostui käsitejärjestelmä (taulukko 2), joka kuvaa, miten sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde sosiaalityön näkökulmasta voidaan tämän aineiston perusteella ymmärtää. Käyn tutkielman keskeisimmät tulokset läpi tämän käsitejärjestelmän kautta. Pääluokkia nimitän sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetyypeiksi. Yhteyden aineistoon osoitan perinteisesti pelkistettyjä ilmauksia käyttäen. Haastateltavien vähäisen lukumäärän ja tunnistettavuuden poistamiseksi alkuperäisiä ilmauksia on muotoiltu, kuitenkin asiasisältöä muuttamatta.

Sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde voidaan tämän aineiston perusteella kuvata neljän suhdetyypin kautta. Pääluokat ovat *toimeentulotukityö sosiaalityön määrittäjänä*, *toimeentulotukityö sosiaalityön työvälineenä*, *sosiaalityön ja toimeentulotukityön erillisuus sekä toimeentulotukityö sosiaalityöntekijän työtehtävänä*. Nämä suhdetyypit kuvaavat, miten suhde käytännössä ilmenee ja kuinka sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhdetta voidaan ymmärtää ilmiönä. Esittelen suhdetyypit mahdollisesti sosiaalitoimiston sosiaalityössä elävinä jännitteinä, sillä ne saavat paikallisessa kontekstissa omat painotuksensa. Tässä aineistossa toimeentulotuen määrittävyys tuli esiin ilmeisemmin ja on esitelty tuloksissa tästä syystä muita suhdetyyppejä tarkemmin.

Taulukko 2. Sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde

Yläluokka	Päälouokka
<p>Toimeentulotuki sosiaalityön tehtävien sekä työn sisällöllisenä määrittäjänä</p> <p>Toimeentulotuki tuo asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutukseen erityisiä piirteitä</p> <p>Toimeentulotukilähtöinen organisaation toiminta</p> <p>Ulkopuolelle toimeentulotukityöksi määrittyvä sosiaalityö</p>	<p>TOIMEENTULOTUKITYÖ SOSIAALITYÖN MÄÄRITTÄJÄNÄ</p>
<p>Toimeentulotuki tuo sosiaalityöhön menetelmällisiä mahdollisuuksia</p> <p>Toimeentulotuki sosiaalityöntekijän työn hallinnan väline</p>	<p>TOIMEENTULOTUKITYÖ SOSIAALITYÖN TYÖVÄLINEENÄ</p>
<p>Sosiaalityössä ei ole sisällöllisesti kysymys toimeentulotukityöstä</p> <p>Sosiaalityö toteutuu vuorovaikutuksessa</p> <p>Sosiaalityötä pyritään tekemään sosiaalityön omista lähtökohdista</p> <p>Toimeentulotuen saaminen kirjallisesti hakemalla voi olla riittävä palvelu</p> <p>Perustoimeentulotukityön vähäinen merkitys sosiaalityölle</p> <p>Toimeentulotuen holhoamiskontrolli sosiaalityöstä erillistä</p>	<p>SOSIAALITYÖN JA TOIMEENTULOTUKITYÖN ERILLISYYS</p>
<p>Toimeentulotuki sosiaalityöntekijän työtehtävänä</p> <p>Toimeentulotukeen liittyvä harkinta sosiaalityöntekijän tehtävänä</p> <p>Sosiaalityöntekijällä toimeentulotukea koskevia asiakastapaamisia</p>	<p>TOIMEENTULOTUKITYÖ SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TYÖTEHTÄVÄNÄ</p>

6.1 Toimeentulotukityö sosiaalityön määrittäjänä

Toimeentulotuki voi määrittää sosiaalitoimiston aikuissosiaalityötä hyvinkin kokonaisvaltaisesti. Toimeentulotukityön määrittäessä sosiaalityöntekijöiden työtä sosiaalityön toteuttamisen mahdollisuudet kaventuvat. Sosiaalityöksi tässä yhteydessä mielletään ensisijaisesti suunnitelmallinen, prosessinomainen elämäntilanteen parantamiseen tähtäävä muutossosiaalityö (Liukko 2006, 13). Sosiaalityölle tämä luokka on negatiivinen, sillä työ ei määriy sen omista lähtökohdista, vaan toimeentulotuki ja siihen kytkeytyvät ilmiöt ovat työtä voimakkaasti ulkoapäin määrittäviä tekijöitä (Juhila 2006, 49). Toimeentulotuen määrittäessä sosiaalitoimiston sosiaalityötä, työssä ovat voimakkaasti läsnä byrokratiatyön (Sipilä 1996, 213–214) sekä liittämisen ja kontrollisuhteen elementit (Juhila 2006, 49–102).

6.1.1 Toimeentulotukityö sosiaalityöntekijöiden työtehtävien määrittäjänä ja työn hallitsijana

Toimeentulotukityön määrittäessä sosiaalityöntekijän pääasialliseksi työtehtäväksi työn hallitsevuus on kokonaisvaltaista. Toimeentulotukityö vie suurimman osan työajasta, rytmittää työtä ja määrittää muiden tehtävien toteutusta. Sosiaalityöntekijät kokevat, ettei sosiaalityön tekemiselle jää aikaa. Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta sosiaalityöntekijät arvioivat toimeentulotukityön osuudeksi vähintään 50 % ja tämä osuus koettiin liian suureksi.

"Viisikymmentä, kuusikymmentä prosenttia, niin se on liikaa, kun ajatellaan, että sillä sosiaalityöllähän pitäisi olla se painoarvo tässä.. Se on aivan liikaa, jos ajatellaan, että sosiaalityötä tehdään."

"Tällä hetkellä toimeentulotukityön rooli on varsin suuri, yli puolet työajasta arvioin siihen kyllä käyttäväni, kuusikymmentä- seitsemänkymmentä prosenttia."

Valtakunnallisen aikuissosiaalityön kartoituksen (Blomgren & Kivipelto 2012, 29–30) mukaan sosiaalityöntekijöiden työajasta keskimäärin 38 % kuluu toimeentulotukityöhön. Sosiaalityöntekijöistä 12 % ilmoitti työajasta toimeentulotukityöhön kuluvan yli 60 %. Voidaan ajatella aineistoni edustaneen tässä suhteessa toimeentulotukipainotteista ääripäätä. Prosentuaalisilla toteamuksilla en kuitenkaan pyri tässä aineistossa määrälliseen

yleistämiseen tai todistamiseen, vaan osoittamaan, että työajan käytöllä suhteessa toimeentulotukityöhön on tämän suhdetyypin kannalta merkitystä. Jos sosiaalityöntekijän työ koostuu pääasiallisesti toimeentulotuen käsittelystä, on tällä merkitystä sosiaalityön toteutumiselle ja sen sisällölle.

Sosiaalityöntekijät kokivat, ettei suunnitelmallisen sosiaalityön tekemiselle ollut aikaa työn sisällön määrittäessä voimakkaasti toimeentulotukityöksi. Tällaiselle työotteelle ei toimeentulotukityön hallitessa jää tarvittavissa määrin mahdollisuuksia. Tulokset eivät ole poikkeuksellisia. Piia Walliuksen (2012, 43–44, 88) pro gradu -tutkielmassaan haastattelemat sosiaalityöntekijät kuvasivat työtään ennen toimeentulotuen eriyttämistä erilliseen toimeentulotukiyksikköön toimeentulotukipainotteiseksi ja jopa etuuskäsittelyä vastaavaksi. Osa työntekijöistä koki, ettei sosiaalityötä ennen muutosta tehty. Leila Kankainen (2012, 101) toteaa, että toimeentulotukeen liittyvät tehtävät dominoivat aikuissosiaalityötä, vaikka niitä olisi siirretty etuuskäsittelyyn. Toimeentulotukityöltä ole aikaa suunnitelmalliselle, paneutuvalle asiakastyölle eikä suunnitelmallisuus esiinny aikuissosiaalityössä vallitsevana työmuotona (mt., 70, 75).

"Sosiaalityötä ei voi tehdä niin kuin haluaisi, kun sille ei ole aikaa."

"Niin siis se on aivan pintaraapaisua, että, jos halutaan sosiaalityöllä jotain saada aikaiseksi, niin eihän nämä meidän nykyiset, tämä meidän suunnitelmallinen sosiaalityö, niin eihän se ole siis, ei voi sanoa, että sitä oikeastaan edes kunnolla on."

Tällaisessa tilanteessa sosiaalityö ei vastaa kuvaa arviointiin perustuvasta suunnitelmallisesta ja tavoitteellisesta työstä, millaiseksi se muun muassa kuntien verkkosivuilla määritellään (Juhila 2008, 17). Kankainen (2012, 23) toteaa tutkimuksessaan, että aikuissosiaalityön määritelmät eivät näytä vastaavan todellisuudessa toteutettavaa työtä. Myös tämän tutkielman perusteella voidaan todeta suunnitelmallista muutossosiaalityötä koskevien määritelmien jäävän käytännöissä puutteellisiksi sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhteen ollessa toimeentulotuen määrittämä.

Toimeentulotukipäätökset on ehdittävä tekemään lain puitteissa ja ennen kaikkea siksi, etteivät ihmiset voi elää rahatta. Tämä on täysin ymmärrettävää: ihminen voi elää ilman sosiaalityötä ja sosiaalityöntekijän tapaamista, mutta ei ilman rahaa. Maslow'n tarvehierarkiaan nojaten voidaan sanoa, että toimeentulotuki perustarpeiden, kuten ruoan

tydyttämisen mahdollistajana määrittyy sosiaalityöhön nähden ensisijaiseksi. Onkin ymmärrettävää, että toimeentulotuen lainsäädäntö on voimakkaammin aikuissosiaalityötä velvoittava (Kankainen 2012, 66). Toimeentulotuki on käsiteltävä niin, ettei asiakkaan oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon vaarannu (Toimeentulotukilaki 14 a §). Kun sosiaalityöntekijöiden tehtävä sisältää paljon toimeentulotukityötä, sosiaalityöntekijät joutuvat valitsemaan päätösten tekemisen mahdollisten muiden tehtävien sijaan. Toimeentulotukityöhön liittyvät tehtävät ovat ensisijaisesti hoidettava viivytyksettä ja kohtuullisessa ajassa. Näin toimeentulotukityö hallitsee ja määrittää sosiaalityöntekijän työtä ja muut tehtävät suoritetaan toimeentulotukityön ehdollistamissa rajoissa.

"Ihmisille pitää ne rahansa saada, kun kuitenkin se peruseläminen pitää ihmisellä olla."

"On varmasti liian iso rooli (toimeentulotukityöllä), että se on sitä pyöritystä, se pyörittää ja sitten siinä tehdään muut siinä ympärillä sitten."

"Kuunvaiheviikot on pahoja, kun sitten kuitenkin asiakkaille haluaa ne rahat saada, varsinkin, jos on tulottomia ihmisiä. Saatan joskus sitten survoa niitä vähä tuonne (kalenteriin), että sitten niitä saattaa olla se seitsemänkin päivässä."

Kysymys ei ole vain hetkellisestä valintatilanteesta, vaan jatkumosta, sillä toimeentulotukityö määrittyy perusluonteeltaan ensisijaisesti hoidettavaksi tehtäväksi päivittäin. Myös aikuissosiaalityön resursoinnissa lakisääteisen ja velvoittavan toimeentulotukityön organisointi painottuu sosiaalityön muiden tarpeiden ohi (Kankainen 2012, 66). Työn käytännöissä sosiaalityöntekijät joutuvat kamppailemaan sosiaalityöhön panostamiseksi. Tällaisissa olosuhteissa sosiaalityön luonne ajautuu muutostyöstä kohti kriisiluonteisempaa työtä. Resurssien puutteessa aikuissosiaalityö muotoutuu lähinnä korjaavaksi rahanjakotyöksi ja kriisien paikkailuksi (Närhi & Talvensola & Valppu-Vanhainen & Karjalainen 2009, 180).

"Jos näen, että jollain asiakkaalla on tarve, niin hänelle sen ajan varaan. Se löytyy ihan niin kun mistä tahansa että.."

"Että ei, ei todellakaan ole aikaa tehdä sitä sosiaalityötä, mutta sitten kun sieltä niin selkeästi pistää silmään, että nyt on oikeasti jotain tehtävä, niin kyllä jätän sen nivaskan ja lähen liikenteeseen. Se on juuri sellaista, että nyt on pakko lähteä... ja silloin on jo paras menetetty."

Vaikka sosiaalityöntekijät painottivat asiakastyön tärkeyttä ja kokivat, että voivat tarvittaessa ja hyvin varata asiakasaikoja, toivat he samalla moninaisesti esiin sitä, että toimeentulotukityön ohella sosiaalityölle jää liian vähän aikaa. On pääteltävissä, että asiakastapaamiset ja paneutuva asiakastyö ovat eriasioita. Tästä kertovat myös pohdinnat suunnitelmallisen muutossosiaalityön toteuttamisen hankaluudesta, vaikka asiakasajoille aikaa olisikin.

"Jos sosiaalityölle olisi enemmän aikaa, se olisi enemmän suunnitelmallista työskentelyä, jossa olisi selkeämmin sovitut yhteiset tavoitteet ja keinot, joilla niihin pyritään ja niitä seurattaisiin. Sen prosessin pystyisi paremmin muodostamaan hallittavaksi ja seurattavaksi ja arvioitavaksi."

"No siihen vuorovaikutukseenhan se aikuissosiaalityössä perustuu se työskentely, että siihen keskittyminen ja siinä kehittyminen olisi tietysti se, mikä olisi toisella tavalla mahdollista (kun sosiaalityön tekemiselle olisi enemmän aikaa)."

Sosiaalityön toteuttamisen mahdollisuudet ja resursointi eivät kohtaa sosiaalityöntekijöiden näkemiä asiakkaiden tarpeita. Tämä voidaan nähdä aikuissosiaalityölle yleisenä ilmiönä ja johtuvan edelleen yleisimmistä yhteiskunnallisista arvotuksista. Aktiivisen kansalaisuuden, työnteon, itsestä huolehtimisen ja vastuullisuuden katsotaan kuuluvan aikuisuuteen, jolloin aikuisiän avuntarpeet määrittyvät poikkeavuudeksi ja vastuuttomuudeksi (Juhila 2008, 83–94). Tämä ajattelu vaikuttaa myös aikuisten parissa tehtävän työn julkiseen resursointiin. Itse aiheutettu avun tarve herättää auttamishalujen sijaan negatiivisia tunteita. (Kankainen 2012, 66.) Samalla ajattelumallilla yhteiskunnallisessa priorisoinnissa lapset, vanhukset ja vammaiset asettuvat palveluiden tarvitsijoina etusijalle. Aikuisten avuntarve on toissijaista, eikä aikuissosiaalityö näyttäydy kunnallishallinnossa sellaisena palveluna, johon haluttaisiin perusteellisemmin panostaa. Paineita palveluiden tuottamiseen ei tule asiakkaiden puolelta, sillä palveluun hakeutuminen ei perustu asiakkaan omaan motivaatioon. (Kankainen 2012, 66–67.) Sosiaalityö on asioihin puuttumista poikkeuksellisissa olosuhteissa (Raunio 2011, 59). Asiakkaat eivät välttämättä edes tiedä sosiaalitoimiston tarjoavan muita palveluita toimeentulotuen ohella (Kankainen 2012, 66–67).

Sosiaalityölle jäävien marginaalisten resurssien myötä *creaming off* -ilmiö eli asiakasvalikointi voimistuu. Kriteerit sosiaalityön saamiseksi tiukentuvat ja työ kohdistetaan entistä voimakkaammin asiakkaisiin, joilla on muutoksen – tai aktivoitumisen mahdollisuuksia. Tämän asiakasvalikoinnin logiikan myötä suunta on Mäntysaaren (2006,

115–131) kuvaileman mukainen, kaikkein vaikeimmin syrjäytyneet jäävät vaille viimesijaista sosiaalityötä. Jos sosiaalityön tarvetta ei viimesijaisessa palvelussa tunnisteta tai siihen ei vastata, on vaarana, ettei asiakas löydä mihinkään palveluihin ja jää auttamatta.

"On siellä kirjallisissa sellaisia, joita pitäisi ottaa ajallekin useammin, mutta todellisuus on se, ettei vaan kerkeä."

"Siinä olisi hyvin suurena vaarana ollut, että hän olisi lipsahtanut niin, että mikään näistä tahoista ei olisi tarttunut, hänelle olisi myönnetty se toimeentulotuki ja hän olisi istunut kotona."

Toimeentulotuen siirtämistä etuuskäsittelyyn etenkin perustoimeentulotuen osalta toivottiin vahvemmin. Rutiininomaista perustoimeentulotukityötä ja siihen liittyviä toimistotehtäviä ei katsottu sosiaalityöntekijän pääasiallisiksi tehtäviksi. Tällaisina ne nähtiin sosiaalityön toteuttamisen esteinä ja hallitsevan sosiaalityöntekijän työtä.

"Ehkä tätä nyt voisi karsia ainakin tuolta perustoimeentulotuen puolelta hyvin vahvasti, että kyllähän tässä köysikaulalla kuljetaan aina nämä kuun vaihteet, nämä viimeiset päivät tosiaankin."

"Ihan ensimmäiseksi se perustoimeentulotuki pois ja se, että ei minkäänlainen lasku kulkisi täältä sosiaalityöntekijöitten kautta, että ne ihan oikeasti.."

Toimeentulotuen tarve määrittää aikuissosiaalityön asiakkuutta ja asiakasprosessissa etenemistä. Tämä on perusteltua, sillä toimeentulotuen tarpeen saajien joukossa on todettu olevan vaikeasti syrjäytyneitä ihmisiä (Ritakallio 1991, 155). Toimeentulotukiprosessin vahvat toimintamallit ja käytännöt ehdollistavat kuitenkin sosiaalityötä. Käytännössä aikuissosiaalityön asiakkuudelle muodostuu toimeentulotuen prosessin mukainen vahva toimintamalli, josta poikkeaminen on vaikeaa. Sosiaalityön luovemmille ja toisinaan asiakaslähtöisemmille vaihtoehdoille jää heikommin tilaa. Toimeentulotuen toimintamallit määrittävät asiakkuuteen tulemisen tavat ja siinä etenemisen, esimerkiksi usein ensimmäiseksi jätetään kirjallinen toimeentulotukihakemus. Aikuissosiaalityön tarpeessa saattaa kuitenkin olla ihmisiä, joille ei toimeentulotukivajetta laskennallisesti jää.

"Joskus mietin sitä, että hirveän paljon meillä rakennetaan sitä asiakkuutta sen rahapulan ympärille, eli että on oikeus toimeentulotukeen, että kyllä tämä toimeentulotuki määrittää sen, miten tässä prosessissa edetään."

"Eli hänellä ei ole toimeentulotukioikeutta ollut, että siinä mielessä hän on ollut poikkeuksellinen."

"Yksi paradoksi tässä asiassa on se, että ihmiset kun ottaa tänne etenkin ensimmäistä kertaa yhteyttä, niin he ovat sitä mieltä, että he tulevat hakemaan apua. Selvästi monet ovat tosiaan hädissään, mutta täällä annetaan lista sääntöjä, että apu tulee sitten kun täytät nuo paperit."

Vaikka toimeentulotukityön painokkuus sosiaalityöntekijöiden työssä nähtiin ongelmallisena, aineistossa tuli esiin myös toimeentulotuen eriyttämisestä seuranneita kielteisiä vaikutuksia sosiaalityölle. Toimeentulotuen eriyttämisen etuuskäsittelyyn nähtiin tuovan entistä enemmän jäykkiä toimintamalleja, jotka vievät työaikaa eivätkä kohtaa asiakkaiden tarpeita. Yleisenä käytäntönä on, että toimeentulotukea pyritään pääsääntöisesti hakemaan kirjallisesti ja sosiaalityöntekijän aikavaraukselle pääsemiseksi on ensin jätettävä kirjallinen toimeentulotukihakemus. Näiden uusien toimintamallien seurauksena voidaan havaita menetettävän jotakin sosiaalityölle erityistä ja arvokasta. Toimintamallit vaativat yhä useammin kirjallista asioimista ihmisten kohtaamisen sijaan. Vaikka näin voidaan vapauttaa sosiaalityölle mahdollisuuksia toimia ja kehittyä (Wallenius 2012, 84), on toisaalta jotain oleellisesti ihmisten hätään ja tarpeisiin vastaamisen tavassa muuttunut.

"Että tässä yksikin päivä vietettiin ja mietittiin, ketä heitä pitäis sitten tavata uudestaan ja mitä heidän kanssaan pitäisi tehdä, ketkä ovat kirjallisessa etuuskäsittelyssä."

"Toisaalta vuosien varrella malli on muuttunut, että pyritään enemmän ja enemmän siihen, että ihmiset eivät kävisi tässä, vaan hoitaisivat asiat nopeasti papereilla, eikä niin kun nähdä ihmisiä ja jutella. Periaatteessa tämä asiakasesimerkki menee varmaan siihen piikkiin, että, mitä se työ voisi muuta olla sitten."

Ihmisten kanssakäymisessä on jotakin oleellisen erilaista, mikä erottaa sen kaikista muista viestinnän tavoista – sosiaalisen asioita ei voida papereilla hoitaa. Sosiaalityön sosiaalihuollollista näkemystä puolustavalle kannalle on perustelunsa (mm. Mäntysaari 2006, 117). Voidaanko tällä näkökulmalla kuitenkin perustella sosiaalityöntekijöiden tekemää kirjallista toimeentulotukityötä suunnitelmallisen muutokseen tähtäävän sosiaalityön kustannuksella?

6.1.2 Toimeentulotukilähtöinen organisaation toiminta

Toimeentulotukityö määrittää sosiaalityötä aikaa vievänä työtehtävänä, mutta kyse ei ole ainoastaan resursointiin ja tehtävien koordinoimiseen liittyvistä kysymyksistä. Toimeentulotukityön nähtiin määrittyvän organisaation keskeiseksi tehtäväksi toimeentulotukilähtöisen toimintaorientaation myötä. Tällaisen organisatorisen tavoitteen asettelussa sosiaalityön tavoitteet ja tehtävät saavat erityisiä piirteitä.

Organisaatiot ovat sosiaalisia järjestelmiä, joiden tavoitteena on tukea etukäteen asetetun tehtävän toteuttamista (Kankainen 2012, 23). Organisaation toiminnalle asetetaan tehtävä ja tavoitteet, joita erilaisten osatehtävien avulla toteutetaan. Organisaation toimintakäytännöt eivät ole neutraaleita asioiden hoitamisen tapoja, vaan tehtäviä ja tavoitteita määritellään työn käytännöissä, joissa ne konkretisoituvat. Näissä käytännöissä toimeentulotukityön nähtiin määrittyvän organisaation ensisijaiseksi tehtäväksi.

"Mutta tiedätkö, pelottavasti se alkaa olla totta, että se toimeentulotuki on niin kun aivan ehdottomasti se ykkösjuttu, mitä aikuissosiaalityössä tänä päivänä täällä tehdään."

Toimeentulotukityön määrittymisellä organisaation keskeiseksi tehtäväksi on vaikutusta toteutettavaan sosiaalityöhön. Toimeentulotukitehtävän toteuttamiseksi olennaisinta organisaatiossa on toimeentulotukeen liittyvien kysymysten ratkaiseminen ja tämän työn sujuvaksi tekeminen. Lainsäädännöllisesti vahvemman toimeentulotukityön organisointi painottuu myös työn resursoinnissa sosiaalityön muiden tarpeiden jäädessä tässä jalkoihin (Kankainen 2012, 66).

Sosiaalityöntekijät kertoivat toimeentulotukityön painottumisen näkyvän sosiaalitoimiston sisällä käytävissä keskusteluissa, joissa tarkastelu keskitetään toimeentulotukityöhön liittyvien kysymysten tarkasteluun. Sosiaalityölle ja tarkemmin muutossosiaalityölle keskeisten kysymysten tarkasteleminen ei nouse päivittäisen toiminnan keskiöön. Sosiaalityöntekijöiden sosiaalityöhön liittyvät kysymykset, kuten pohdinnat sosiaalityön suunnitelmien sisällöstä tai prosessien etenemisestä ovat organisaation ensisijaisen tavoitteen näkökulmasta toissijaisia kysymyksiä. Tämä kertoo toimeentulotukityön keskeisyydestä sosiaalitoimiston tehtävänä. Sosiaalityön prosessien, työmenetelmien, tavoitteiden ja tarkoitusten pohdinnat voidaan nähdä tälle tehtävälle vieraiksi.

"Se mikä välillä nyppii, ihan siis meidän työyhteisön keskusteluissakin on, että välillä tuntuu, että niitä asioita käsitellään sen toimeentulotuen kautta, kun meidän nimenomaan pitäisi käsitellä niitä sosiaalityön kautta ja nähdä se toimeentulotuki yhtenä työvälineenä siinä."

Kun toimeentulotukityö on organisaation ensisijainen tehtävä, jää sosiaalityön toteuttaminen paljon yksittäisten työntekijöiden vastuulle. Ulkoisten määritysten hallitessa sosiaalitoimiston sosiaalityötä, työn toteuttamisen ja kehittämisen mahdollisuudet sosiaalityön näkökulmasta ovat rajalliset. Äärimmillään sosiaalityöntekijän tehtäväkuva voi määrittyä etuuden käsittelyksi, toimeentulotuki- ja toimistotehtäviksi. Sosiaalityön todettiin määrittävän ennen kaikkea toimeentulotukityöksi myös sosiaalitoimiston ulkopuolisille tahoille.

"Luulen, että monesti mielletään aikuissosiaalityöntekijä, että se myöntää rahaa."

"Se, rooli, mitä siellä (yhteistyöverkostoissa) helposti tarjotaan aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijälle tietysti on se, että se on se raha-asiasta vastaava, että välttämättä muuta merkitystä sille ei sitten nähdä."

Sosiaalityöntekijät totesivat, ettei sosiaalityön palvelua ole organisaatiossa määritelty nettisivuilla toimeentulotukityön yhteydessä esiteltyä yleiskuvausta lukuun ottamatta. Keskustelu sosiaalityön sisällöstä on vähäistä eikä työlle ole määritelty selkeitä tavoitteita, joiden toteuttamiseksi työskennellä. Tämä näyttäisi olevan sosiaalitoimistoille luonteenomaista. Kankainen (2012, 67) toteaa tutkimuksessaan, ettei aikuissosiaalityö ole kovin selkeästi hallinnoitua toimintaa. Sosiaalitoimistot ovat heikkoja instituutioita, joiden tehtävänasettelut jäävät sosiaalityön käytännöille riittämättömiksi (mt., 23). Tehtävän ja tavoitteiden asettelun puuttuessa uupuvat myös sosiaalityön systemaattiset seuranta- ja arviointimittarit. Toimeentulotukilähtöisessä organisaation käytännöissä sosiaalityöntekijöiden työn mittareina toimivat toimeentulotuen päätös- ja asiakasmäärät, muunlaista työnsä selvitystä organisaatio ei sosiaalityöntekijöiltä vaadi.

"Työsopimuksessa sanotaan että tehtäviini kuuluvat aikuisten parissa tehtävä sosiaalityö, toimeentulotuen myöntäminen ja palveluohjaus, elikkä mitään kovin tarkkoja määritelmiä sille sosiaalityölle ei, ei organisaatiotasolla ole annettu."

"Se sosiaalityö, sitä ei niin kun kaikessa tässä hötäkässä tarvitse määritelläkään eikä yhteisesti puhua auki, että mitä se tässä meidän talossa tarkoittaa. Jotenkin se, että kunhan nyt se toimeentulotukilaki vaan täytyy, eivätkä käsittelyajat pauku ja ihmiset saa päätöksensä, ajaa niin kun tässäkin sen sosiaalityön ohi."

"Jos joku vaatisi sitä oman työn arviointia, niin sillonhan sitä tulisi tehtyä, mutta nyt kun sitä ei kukaan vaadi, niin sitten se on niin kun melkein niitä asioita, mistä sitten tämän aikapulan vuoksi luistaa."

Sosiaalityön laadullisia vaikutuksia on haasteellista mitata ja määritelmiltään epämääräistä työtä on vaikea tehdä näkyväksi. Aulikki Kananojan (2004, 26) mukaan näkemys kunnallisista sosiaalitoimistoista palvelujen tuotantolaitoksina on aiheuttanut sen, että toiminnan onnistumista arvioidaan määrällisin suorittein sekä tuottavuus- ja tehokkuusmittarein. Sosiaalitoimiston käytännöissä keskeisiä työn seurantamittareita ovat juuri asiakastietojärjestelmistä otettavat toimeentulotukipäätösten ja asiakastapaamisten määrät. Käsittääkseni käytössä on yleistynyt myös tehdyn asiakastyön merkitseminen. Toiminnan mittareiksi ja ohjaukseen on tuotu myös yrityskäsitteistöä tulokortit. Sellaisia seuranta- ja arviointimittareita, joilla arvioitaisiin asiakastilanteen etenemistä tai systemaattisesti sosiaalityön vaikuttavuutta ei työn käytännöissä juurikaan ole, ne eivät ole rantautuneet aikuissosiaalityöhön. (Blomgren & Kivipelto 2012, 50, 58.)

Sosiaalityöntekijöiden voidaan arvella joutuvan monenlaisten selitys- ja tosittamistehtävien eteen pyrkiessään työssään sosiaalityön priorisoimiseen, työn kehittämiseen, raportoimiseen tai muiden toimeentulokitehtävään nähden toissijaisten tehtävien suorittamiseen. Jorma Sipilä (1996, 214) toteaa, että byrokratiatyö legitimoit itsensä. Oletus selvityksiä ja päätöksiä tuottavan byrokratiatyön itseisarvosta on niin vahva, että muunlainen työ vaatii erityisiä perusteluja (mt., 214). Sosiaalityöntekijän on voitava perustella toisenlaista, esimerkiksi intensiiviseen asiakastyöhön keskittyvää työtötään. Poikkeava, sosiaalityön määrittämä työote kyseenalaistetaan ja sosiaalityöntekijä joutuu jatkuvasti perustelemaan vähäisiä päätösmääriään sekä muun työn sisältöä, toisin sanoen sosiaalityön osuutta työssään. Tämä on kovin epäloogista sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.

Hankalaa tästä perustelutyöstä tekee systemaattisten arviointi- ja seurantamittareiden puuttuminen. Näiden käyttöönotolle tai kehittämiselle jää toimeentulotukityön ehdollistamisissa käytännöissä heikosti mahdollisuuksia. Tehdun asiakastyön merkitseminen on askel tähän suuntaan, mutta tosiasiasa tämä asiakastietojärjestelmään laitettava työnteon minuuttimäärä kuvaa asiakastyöhön käytettyä eikä niinkään työn sisältöä, sen prosessinomaisuutta, kompleksisuutta tai vaikuttavuutta. Kun sosiaalityötä kuvaavat sisällölliset selvitykset puuttuvat, työ jää näkymättömäksi ja se on helppo kyseenalaistaa.

Painostavan tilanteesta tekee, jos organisaation puolelta viestitään työpanoksen riittämättömyydestä toimeentulotuen päätösmääriin ja asiakastapaamismääriin viitaten. Tällainen suhtautuminen on voimakas viesti työntekijälle, jonka olisi turvallisempaa tyytyä toimeentulotukipainotteiseen työotteeseen. Sosiaalityöntekijän arvio työnsä laadusta ja oikeellisuudesta ei ole riittävä. Kummallista tästä tekee se, etteivät perusteluvaatimukset päde toisin päin. Toimeentulotukityön painokkuutta sosiaalityössä ei tarvitse perustella. Kaikkineen nämä ilmiöt kytkeytyvät työn yleiseen arvostukseen sekä siihen, millaiseksi sosiaalityön luonne ja tarkoitus aikuissosiaalityössä muotoutuvat. Millaista apua yhteiskunnan heikompiosaisille lopulta tarjotaan?

6.1.3 Toimeentulotukityö sosiaalityön sisällöllisenä määrittäjänä

Toimeentulotuki tuo asiakkaan ja työntekijän väliseen vuorovaikutukseen erityisiä piirteitä, etenkin luottamukseen liittyen (Rostila 1997, 40). Rahanjaon myötä kohtaamisessa käydään neuvotteluita oikeista tarpeista ja hyväksyttävistä tavoitteista. Asiakas voi kokea toimeentulotuen saamisen osittain ehdollisena, riippuvaisena suhteesta sosiaalityöntekijään. Tämän vuoksi asiakas näkee etunaan säilyttää hyvät välit työntekijänsä kanssa.

"Toisaalta sitten, vaikka on selvät säännöt, millä rahaa esimerkiksi annetaan, asiakas voi ajatella, että se antaa sen takia, kun sillä on hyvät suhteet työntekijään, vaikka ei siitä todellakaan ole kysymys."

Tällainen sosiaalitoimiston sosiaalityöhön väistämättä kytkeytyvä ilmiö tuo vuorovaikutukseen erityisiä piirteitä. Työntekijän ja asiakkaan roolijako on vahvasti läsnä ja usein asiakkaat asettuvat odotettuun rooliin oman etunsa nimissä, samoin työntekijät. (ks. Eräsaari 1990). Yleisönä toimii yhteiskunta, jolle sekä työntekijä, että asiakas tosittavat tehtäviensä täyttämistä.

Sosiaalitoimiston sosiaalityöhön usein liitetty kontrolli konkretisoituu toimeentulotuen myötä. Toimeentulotuki on tarveharkintainen etuus, johon kytkeytyy vahvaa tarpeiden määrittelyä sekä normalisointia. Sanktioiden kautta toimeentulotukeen on tuotu velvoitteita, jotka vastuullistavat tuen tarvitsijoita aktiivisiksi kansalaisiksi. Toimeentulotuen normit ja ehdot kertovat asiakkaalle, millainen toiminta ja kansalaisuus ovat yhteiskunnassa hyväksyttäviä. Näiden sääntöjen ja normien opettaminen osoittautuu

toimeentulotuen myötä sosiaalityöntekijän tehtäväksi. Juhilan käsitteitä käyttäen kyse on liittämisen- ja kontrollisuhteen mukaisesta tehtävästä, johon kuuluvat yhteiskunnallisten lähtökohtien ja uusliberalististen suuntausten tulkitseminen asiakkaille. Tätä tehtävää toimittaessaan sosiaalityöntekijät eivät voi vapaasti asettua asiakkaiden puolelle. (Juhila 2006, 96.)

"Niin kun olen aikaisemmin tässä sanonut, että ne pelisäännöt, että tavallaan viitataan siihen, että tällainen joukkuepelihän tämä ihmisten elämä on, että se täytyy niin kun ymmärtää ja sisäistää se asia, että niitä sääntöjä on noudatettava enemmän tai vähemmän."

"Kyllähän me edustetaan tosiaankin sitä kontrollia tässä yhteiskunnassa, että tavallaan me ollaan sellaisia ukkosenjohdattimia niin kun muiden systeemien ja ihmisten, ihmisyksilöitten välillä, että koitetaan ne säännöt saada."

Myös harkinnallisen toimeentulotuen ratkaisutehtävissä sosiaalityön tavoitteet voidaan nähdä toissijaisina, kun sosiaalityön tehtävänä on varmistaa, ettei harkinnallisen toimeentulotuen tarve toistu. Toimeentulotukityön myötä sosiaalityölle asettuu tehtäviä, jotka ovat usein keskeisiä toimeentulotukijärjestelmälle, mutta perusteltavissa myös sosiaalityön näkökulmasta. Asiakkaan kannalta on merkitystä, mielletäänkö tämä tehtävä sosiaalityöhön toimeentulotuen vai sosiaalityön, järjestelmän vai yksilön näkökulmasta.

6.2 Toimeentulotukityö sosiaalityön työvälineenä

Toimeentulotukea on mahdollista käyttää sosiaalityön työvälineenä suunnitelmallisen sosiaalityön tavoitteiden tukena. Toimeentulotukityö tuo sosiaalityöhön ja sen asiakasprosesseihin menetelmällisiä mahdollisuuksia sekä toimii sosiaalityöntekijöiden työn hallinnan välineenä.

"No se toimeentulotukityö on tosi tärkeää ja se on myös yksi äärimmäisen hyvä työväline tässä."

"Että onhan se (toimeentulotuki) työväline ja siis täytyyhän sen olla, että vaikea olisi kuvitella, että sitä ei olisi ollenkaan sen myöntöoikeutta."

Toimeentulotuen käyttö työvälineenä näkyi aineistossa konkreettisesti onnistuneiden asiakasprosessien kuvauksissa. Toimeentulotukea on mahdollista käyttää osana suunnitelmallista sosiaalityötä asiakkaan elämäntilanteen ja tavoitteiden saavuttamisen

tukena. Vastaavia tuloksia on saanut myös Wallenius (2012, 44–47). Hänen haastattelemansa sosiaalityöntekijät huomioivat, että sillä on oleellinen ero, onko toimeentulotuki annettu työtehtävä vai käytettävissä oleva sosiaalityön työväline (mt., 47). Kankainen (2012, 77) toteaa tutkimuksessaan sosiaalityöntekijöiden toivovan, että toimeentulotuen rooli määriteltäisiin selkeästi aikuissosiaalityön työvälineeksi, jota käytetään vain rajatusti asiakastyön osana.

Menetelmällisiä mahdollisuuksia sosiaalityöhön tuo erityisesti toimeentulotuen harkinnallisuus. Toimeentulotukilaki (1412/1997) antaa harkinnallisen toimeentulotuen myöntämiselle reunaehdot ja tarkoituksen, mutta jättää konkreettisen, asiakkaan elämäntilanteesta lähtevän harkinnan sosiaalityöntekijöiden sovellettavaksi. Osin harkinnallisen toimeentulotuen myöntöperusteet ja kriteerit määritellään paikallisesti kuntatasolla yhdenvertaisen kohtelun turvaamiseksi. Yksittäiset sosiaalityöntekijät tekevät harkinnallista toimeentulotukea koskevia päätöksiä kuitenkin itsenäisesti ja voivat esimerkiksi poiketa perustoimeentulotuen normittavista säännöistä yksilöllisten elämäntilanteiden ja suunnitelmien perusteella. Harkinnallisen toimeentulotuen käyttö sosiaalityön välineenä on myös sosiaalityöntekijän velvollisuus. Sosiaalityöntekijän rohkeutta käyttää toimeentulotukea harkinnallisesti silloin, kun sen paikka on, peräänkuulutetaan.

"Meillä oli ihan tarkka suunnitelma, että vuosi katsotaan tilannetta sillä tavalla, että esimerkiksi perusosaa ei vähennetä."

"Se läheinen lähti siihen sillä tavalla mukaan, että minä myönsin sille täydentävänä toimeentulotukena ja reilulla kädellä vielä korvausta, että se kävi hakemassa tämän asiakkaan, istutti hänet autoon ja vei niille ajanvarauksille."

"Kyllä silloin pitää uskaltaa kun näkee, että tässä nyt kannattaisi sellaisia rahasummia käyttää, mistä ei välttämättä ole mitään ohjeistusta, että kyllä sosiaalityöntekijän pitää pystyä sellaistaikin tekemään silloin kun sen paikka on."

Sosiaalityöntekijät käyttävät toimeentulotukea myös työnhallinnan välineenä. Kiireisessä työssä sosiaalityöntekijät joutuvat priorisoimaan tehtäviään sekä valikoimaan asiakkaitaan. Kaikkien asiakkaiden tapaaminen ei usein ole mahdollista, eikä toisaalta tarpeen, sillä toimeentulotukiasiakkuuden on todettu yhä useammin johtuvan esimerkiksi ensisijaisten etuuksien riittämättömyydestä (Raunio 2009, 266). Toimeentulotuen käsittely kirjallisesti

mahdollistaa asiakasprosessien seuraamisen ja on kompromissi henkilökohtaisten asiakastapaamisten sekä etuuskäsittelyn välillä.

"Kun tiedän, ettei se asiakkuus ole yksin minun harteilla, mutta toisaalta se ei ole semmoinen, että voisin laittaa etuuskäsittelyyn, ettei siinä olisi minkäänlaista kontrollia, että pelittääkö se hoitosuhde tai toimiiko se. Siinä on jotakin sellaista, mitä pikkusen kuitenkin halutaan seurata, että mihin päin se kääntyy."

"On siellä omissa kirjallisissa asiakkaita, jotka kulkee vähän sivussakin, mutta sitten on niitä joita oikeasti seurataan."

"Kirjallisissa saattaa olla, jos esimerkiksi tiliotteelta jotain seurataan, että alkaako tämä nyt olla jotain hallitsematonta rahankäyttöä tai jotain tämmöistä."

Kun sosiaalityöntekijä käsittelee asiakkaan toimeentulotukihakemukset jostain sosiaalityöntekijän arvioimasta erityisestä syystä, voidaan toimeentulotuki nähdä sosiaalityötä, sosiaalityöntekijän työtä ja sosiaalityön tavoitteellista asiakastyöskentelyä tukevana elementtinä. Merkittävänä, periaatteellisena erotuksena ensimmäiseen luokkaan on, että toimeentulotukityö on osana sosiaalityöntekijän työtä sosiaalityön lähtökohdista. Tällöin toimeentulotukityö ei määritä sosiaalityötä, vaan toimeentulotuki hyödynnetään osaksi sosiaalityön ja asiakastyön tavoitteita sekä sosiaalityöntekijän arjen työn sujuvuutta.

6.3 Sosiaalityön ja toimeentulotukityön erillisuus

Tämä suhdetyyppi kuvaa sosiaalityön ja toimeentulotukityön erillisyyttä. Sosiaalityö on muuta kuin laskennallisen toimeentulotuen tekemistä, eikä toimeentulotukityö ei vastaa sosiaalityöntekijän vuorovaikutukseen ja suunnitelmalliseen työskentelyyn perustuvaa paneutuvaa asiakastyötä.

"Kyllä sosiaalityöstä ajattelen, että ei se ole, ei siinä pitäisi olla niin paljon rahasta kysymys kun jostain muusta... henkisestä tukemisesta."

"Ei se toimeentulotuki sitten kuitenkaan ole sitä työtä, mitä katson, että sosiaalityöntekijän olisi mielekkäintä tehdä täällä aikuissosiaalityössä, että niiden asiakkaiden tapaamisilta ja vuorovaikutukseltahan se vie tietenkin aikaa pois."

"Meillä on etuuskäsittelijöiden kanssa selkeä työnjako, että he tekevät kaikki kirjalliset toimeentulotukihakemukset ja sosiaalityöntekijät tekevät sitten sosiaalityötä."

Rutiininomaisen toimeentulotukityön eriyttäminen sosiaalityöstä ja sosiaalityöntekijöiden työtehtävistä on ollut mahdollista (mm. Mäntysaari 2006, 118) ja toimeentulotuen käsittelyä on tutkimuskunnissa eriytetty etuuskäsittelijöille. Toimeentulotukityö mielletään tässä yhteydessä konkreettisen toimeentulotukihakemuksen käsittelemiseksi sekä siihen liittyvien toimistotehtävien hoitamiseksi. Näitä aikaa vieviä, toimeentulotukeen liittyviä tehtäviä ei mielletä sosiaalityölle tärkeiksi tai sosiaalityöntekijän työhön kuuluviksi.

"Perustoimeentulotukea ja laskelmavajetta, mikä aiheutuu siitä, että ne ensisijaiset etuudet ovat riittämättömiä, en näe sosiaalityölle tarpeellisena.. että sen konkreettinen tekeminen todellakaan ei sikäli kiinnosta."

"Sitten tuota ihan toimistotehtäviä tehdään väkisinkin..."

Sosiaalitoimiston asiakkaalla voi sosiaalityöntekijöiden mukaan olla vain toimeentulotuen tarve. Toimeentulotukeen liittyvän köyhyyden onkin todettu olevan usein ensisijaisten etuuskäsittelyriittämättömyydestä aiheutuvaa sekundaarista köyhyyttä (Raunio 2009, 266). Tällainen toimeentulotuen tarve on usein sosiaalityön tarpeesta erillistä. Esimerkiksi yksinhuoltaja saattaa tarvita toimeentulotukea hoitotuen ohella, kunnes palaa työelämään. Perhe voi kuitenkin muuten tulla kaikin puolin hyvin toimeen ja voida hyvin. Sosiaalityötä ei tällaisessa tilanteessa perheelle tarjota, joskin palvelutarve voidaan resurssien puitteissa varmistaa kertaluontoisella tapaamisella. Toimeentulotuen ja syrjäytymisen yhteyden on nähty katkeavan jo 1990-luvun laman myötä toimeentulotuen asiakasmäärien räjähdysmäisesti kasvaessa. Toimeentulotuen hakijoiden ryhmä on muuttunut, eikä kyse ole enää ollut vain sosiaalisesti syrjäytyneistä ihmisistä. (Haapola & Mäntysaari 1997, 79.)

"Etuskäsittely huolehtii siitä kirjallisten toimeentulotukihakemusten käsittelystä niiden hakijoiden osalta, ketkä tarvitsevat vain sen laskelmavajeen, kun muut etuudet ovat riittämättömät tai ketkä eivät ole sosiaalityön asiakkuudessa."

"Eiväthän asiakkaat välttämättä täältä tarvitse muuta tukea, kuin toimeentulotukea."

Ennen kaikkea ilmaukset toimeentulotukityön ja sosiaalityön erillisyydestä koskevat perustoimeentulotuen käsittelyä sekä kunnassa tarkoin linjattuja täydentävän toimeentulotuen päätöksiä. Tämän kaltaisen etuuskäsittelytyön katsotaan palvelevan parhaiten asiakkaita sujuessaan rutiinilla. Sosiaalityöntekijöiden osallistuminen rutiininomaiseen työhön ei ole tarkoituksenmukaista. Tämän osoittavat myös toimeentulotukikokeilun tulokset, joissa normitetun toimeentulotuen siirtäminen Kelan

käsiteltäväksi nähtiin toimeentulotukiudistuksen realistisena vaihtoehtona (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 1997; Haapola & Mäntysaari 1997). Sen sijaan toimeentulotuen yksilökohtaisen, elämäntilanteen huomioivan harkinnallisuuden ajatellaan sekä yleisesti että tässä aineistossa vaativan sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta ja arviointia (Rostila 1997, 31). Kaikkien harkinnallisten päätösten konkreettisessa käsittelytyössä sosiaalityöntekijän osaamista ei nähty välttämättömäksi. Etuuskäsittelyn etuna nähtiin nimenomaan se, että kirjallinen käsittely sujuu nopeasti ja jättää tilaa sosiaalityön tekemiselle.

"Kirjallisessa käsittelyssä voi olla sellaisia juttuja, mihin tarvitaan sosiaalityöntekijän kannanotto. Mutta se että, se sosiaalityöntekijä ottaisi siihen sen kannan, mutta joku tekisi sen teknisen puolen, mikä vie hirveästi aikaa."

"Ja sitten joko niin, että sanon, miten se päätös tehdään ja hän tekee sen ja minä vain allekirjoitan tai sitten teen sen itse. Riippuu aina vähän työtilanteesta."

Sosiaalityö on ensisijaisesti muuta kuin toimeentulotuen käsittelyä, se on vuorovaikutukseen perustuvaa suunnitelmallista ja paneutuvaa asiakastyötä. Toimeentulotukityöhön voidaan todeta liittyvän paljon rutiininomaista etuudenkäsittelyä, joka voidaan erottaa sosiaalityöstä. Tämä ei tarkoita, että asiakkaat väistämättä jäävät vaille tarvitsemaansa palvelua – toimeentulotuen tarve ei aina vastaa sosiaalityön tarvetta. Toimeentulotuen, syrjäytymisen ja sosiaalityön välinen suora yhteys on katkennut (Haapola & Mäntysaari 1997, 79).

6.4 Toimeentulotukityö osana sosiaalityöntekijän tehtävää

Aikaisemmissa pääluokissa sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde on saanut tietynlaisen jännitteen määrittyen sosiaalityölle joko negatiiviseksi, positiiviseksi tai siitä erilliseksi. Tässä luokassa suhde saa neutraalin luonteen yhtenä työtehtävänä muiden joukossa. Toimeentulotuesta päättäminen on katsottu sosiaalitoimistojen tehtäväksi ja siten toimeentulotuesta päättäminen on osa sosiaalityöntekijän työtä aikuissosiaalityössä. Toimeentulotukeen liittyvät asiakastapaamiset sekä harkinnallisesta toimeentulotuesta päättäminen ovat työn arkea. Sosiaalityöntekijöillä on vastuu alueensa toimeentulotukiprosesseista myös kirjallisesti asioivien asiakkaiden kohdalla. Kun

toimeentulotuen käsittely poikkeaa rutiininomaisesta, päätöksen tekemisessä konsultoidaan alueen sosiaalityöntekijää.

"Teen myös toimeentulotukea omille asiakkailleni. Ja sitten saattaa olla, että minulla on ohjelmassa hälytykset, että jostain syystä haluan jonkun tietyn ihmisen hakemukset itselleni."

"Joskus on myös toimeentulotukeen liittyviä kotikäyntejä, elikkä on niin huonokuntoisia ihmisiä."

"Toimeentulotuen hakemiseen ei välttämättä tarvitse sitä tukea, kun sitten taas monet ketkä käy tässä ajalla niin ensinnäkin se kirjallinen hakeminen voi olla heille vaikeaa ja he tarvitsevat tuen siihen, että laskut tulee hoidettua."

"Kyllähän se painottuu sinne tavallaan, että se sosiaalityöntekijä vastaa siitä toimeentulotuen asiakasprosessista ja monesti se vielä imaisee, että se aika meneekin vielä enemmän sen vastuun kantamisessa kun sen varsinaisen sosiaalityön."

Toimeentulotukityö kytkeytyy sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen toimintaan harkinnallisuuden myötä. Harkinnallisuus voi edellyttää laaja-alaista sosiaalialan arviointia sekä eettistä arviota tuen tarpeesta. Juuri harkinnallisuus kytkee toimeentulotuen sosiaalityöhön. (Rostila 1997, 31.) Laskennallisen toimeentulotuen käsittely on nopeaa ja rutiininomaista ja takaa niin sanotun normitetun toimeentulotuen yhdenvertaisen käsittelyn lain vaatimissa käsittelyajoissa. Sosiaalityöntekijöiden ja etuuskäsittelyn välille rakentuu näin tarkoituksenmukaisesti erilainen näkemys tuesta ja sen käsittelystä (Kankainen 2012, 74).

"Että jos ajatellaan, että haluan erottaa perustuen, niin täydentävän ja ehkäisevän päätökset, ne ovat ihan toisia juttuja sitten."

"Asiakkaalle ei jää laskelmavajetta, että tietää jo, että etuuskäsittelyssä on tehty hylky. Mutta kuitenkin semmoisella pienellä, kerran puoleen vuoteen harkinnalla asiakas taas saa sen, mitä tarvitseekin, että ei voi vaan päättää, ettei mitään koskaan myönnetä."

Toimeentulotuki ja siihen kytkeytyvät tehtävät ovat osa sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän työtä. Tämä neutraali suhdetyyppi vahvistaa sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhteen jännitteisyyttä. Voidaan todeta, että pääasiassa kyse ei ole neutraalista työtehtävästä, vaan toimeentulotukityö saa useimmin sosiaalityön osana muita merkityksiä, kuten suhdetyypit osoittavat.

7 Yhteiskunnalliset tehtävät aikuissosiaalityön käytännöissä

Sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde ei kuvaa ainoastaan sosiaalitoimistoissa toteutettavan työn käytäntöä. Näen sosiaalityön suhteen toimeentulotukityöhön kytkeytyvän keskusteluun sosiaalityön sisällöllisistä kysymyksistä, työn tarkoituksesta ja yhteiskunnallisista tavoitteista. Sosiaalityö on aina sidoksissa tiettyyn yhteiskunnalliseen kontekstiin ja siinä vallitseviin näkemyksiin, sosiaalityöllä on yhteiskunnasta heijastuva normatiivinen perusta (Juhila 2006, 12; Kankainen 2012, 76). Näissä moninaisissa yhteyksissä sosiaalityötä ohjeistetaan ja määritellään, eikä sosiaalityö ole koskaan yksin asettamassa tehtäviään. Sosiaalityön tavat suhtautua asiakkaisiin kertoo siten olennaisia asioita koko yhteiskunnan tilasta ja ilmapiiristä. (Juhila 2006, 13). Se, miten ja millaista sosiaalityötä sosiaalitoimistoiden käytännöissä toteutetaan, kertoo aina myös jotain niistä vaateista, joita yhteiskunta sosiaalityölle ja heikompiosaisilleen asettaa.

Tämän tutkielman tulosten mukaan se, miten toimeentulotukityö sosiaalityön osana toteutuu, vaikuttaa sosiaalityön toteuttamisen mahdollisuuksiin ja tapoihin. Toimeentulotuen ollessa pääasiallisesti sosiaalityöntekijän työtehtävänä sosiaalityö muotoutuu eri tavoin kun sosiaalityöntekijän käyttäessä toimeentulotukea työnsä välineenä sosiaalityön näkökulmasta. Eri tavoin toteutuvalle työlle voidaan nähdä erilaisia merkityksiä. Näen tulosten olevan yhteydessä sosiaalityön tavoitteiden määrittymiseen sekä työssä onnistumisiin. Se, millaiseksi työ käytännössä määrittyy ja miten se käytännössä toteutuu, vaikuttaa niihin tuloksiin, joita työltä voidaan odottaa. Seuraavassa paikannan tulosten yhteyttä sosiaalityön orientaatioihin ja yhteiskunnallisiin tehtäviin teoreettisessa viitekehyksessä asettamistani näkökulmista.

7.1 Huollollisen sosiaalityön näkökulma

Toimeentulotuen tarkoitus on turvata ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo (Toimeentulotukilaki 1 §). Tämä yhteiskunnan viimesijainen tuki toteuttaa siten perustuslain 19 §:n takaamaa oikeutta huolenpitoon ja välttämättömään toimeentuloon. Huolenpito ja ihmisarvoisen elämän turvaaminen ovat sosiaalitoimiston aikuissosiaalityölle annettuja yhteiskunnallisia tehtävänantoja juuri toimeentulotuen ja siihen kytkeytyvän huono-osaisuuden myötä. Vastikkeettomuutta korostavalla

huollollisella työllä on tärkeä merkitys niin yksilöiden kuin yleisen inhimillisen yhteiskuntamoraalin näkökulmista. Huolenpito ei perustu tuottavuus- ja tehokkuusajatteluun vaan nojaa inhimillisiin arvoihin, oikeudenmukaisuuteen sekä yhteiseen vastuuseen. Näiden arvojen säilyttäminen voidaan nähdä universaalin pohjoismaisen hyvinvointivaltion edellytyksenä. (Särkelä 2004, 40; Juhila 2006, 155–166; Kankainen 2012, 102.) Toimeentulotukityöllä on siten pelkkää rahanjakoa painavampi merkitys ja työllä on tärkeä osa sosiaalityön huolenpitotehtävässä.

Toimeentulotuen funktio huollollisessa sosiaalityössä on elämän perusedellytysten täyttäminen (Karjalainen & Raivio 2010, 130). Sekä laskennallinen että yksilökohtaista harkintaa vaativa tuenkäsittely kuuluvat sosiaalityöntekijän työtehtäviin ja tämän tutkielman tulosten perusteella voidaan todeta, että aikuissosiaalityöntekijät käsittelevät työssään toimeentulotukea ja osallistuvat siten ihmisarvoisten elämänedellytysten turvaamiseen, arviointiin ja tukemiseen. Toimeentulotuen yksilökohtaisen harkinnan kautta sosiaalityöntekijät osallistuvat tarpeiden määrittelyyn ja ovat siten vahvasti mukana viimesijaisen toimeentulon ja huolenpidon toteuttamisessa (Juhila 2006, 163). *Toimeentulotukityö sosiaalityöntekijöiden työtehtävänä* voidaan mieltää huolenpitotehtävän toteuttamista tukevaksi suhdetyypiksi ja käytännöksi.

Toimeentulotukikokeilun hyvistä tuloksista (Sosiaali- ja terveysministeriö 1997; Haapola & Mäntysaari 1997) huolimatta toimeentulotukityö jäi sosiaalitoimistoihin sosiaalityön yhteyteen. Yhtenä perusteena tälle ratkaisulle nähtiin se, että toimeentulotuen siirtyessä Kelalle asiakkaat menettäisivät sosiaalityön tuen ja kontrollin. Ilman sosiaalityötä toimeentulotuki saattoi tyypistyä passivoivaksi rahanjaoksi, joka sivuuttaa asiakkaiden muut ongelmat ja avun tarpeet. Toimeentulotuen katsottiin kuuluvan sosiaalityöhön. (Sosiaali- ja terveysministeriö 1997, 3). Toimeentulotukityön ja sosiaalityön yhteyden tärkeyttä tulee edelleenkin perustella tällä argumentilla. Toimeentulotukityö toimii porttina sosiaalityön palveluihin ja on tarpeellinen asiakkaiden palveluiden turvaamiseksi (Kankainen 2012, 102).

Sosiaalityön ja toimeentulotukityön eriyttämisestä huolimatta yhteys näiden tehtävien välillä on tämän tutkielman mukaan säilynyt. Sosiaalityöntekijät arvioivat palvelutarvetta toimeentulotukea käsitellessään ja yhteys etuuskäsittelyyn on olemassa. Voidaan olettaa, että asiakkaiden palvelutarpeet tulevat sosiaalitoimistoissa huomioiduiksi. Tämä on

sosiaalityön edellytys, ilman asiakkaita ei ole sosiaalityötä (Juhila 2006, 12–13). On kuitenkin huomioitava, että toimeentulotukityön määrittäessä sosiaalityöntekijöiden pääasialliseksi tehtäväksi tämän yhteyden merkitys kyseenalaistuu. Jos sosiaalityöntekijät eivät pysty vastaamaan näkemiinsä palvelutarpeisiin, eivätkä paneutumaan asiakkaiden tilanteisiin, voidaan kysyä, millainen merkitys tälle yhteydelle jää.

Etuuskäsittelyyn on todettu hautautuvan sosiaalityön tarpeessa olevia asiakkaita (Karjalainen & Raivio 2010, 132). Kyse ei kuitenkaan välttämättä ole siitä, että heidän palvelutarpeitaan ei olisi aikuissosiaalityössä tunnistettu. Yhtäläillä kysymys voi olla sosiaalityön resurssien riittämättömyydestä ja painottumisesta toimeentulotukityön käsittelyyn. Tässä aineistossa esiin tuli, että etuuskäsittelyn asiakkaissa on sosiaalityön tarpeessa olevia, joiden kanssa ei ehditä työskentelemään. Aktivointitavoitteiden ensisijaistuksessa ja asiakasluokittelun voimistuessa (Karjalainen & Raivio 2010, 118, 121, 131) näiden ihmisten voidaan arvioida olevan juuri huollollisen sosiaalityön tarpeessa olevia sosiaalityön asiakkaita (Mäntysaari 2006, 125). Yhtä mieltä joka tapauksessa näytettäisiin olevan siitä, että sosiaalisia ongelmia ei ratkaista yksinkertaisesti perustarpeiden turvaamisella, eikä huollollisen sosiaalityön tehtävän vaativuutta pidä vähätellä. Vaikeimmin syrjäytyneiden ihmisten pitäminen toimintakuntoisina ja kiinni ihmisarvoisessa elämässä on vaativa tavoite, jonka toteuttamiseen ei perustarpeiden turvaaminen yksin riitä. (Sipilä 1996, 215; Särkelä 2004, 42; Mäntysaari 2006, 126.)

Huollollisen sosiaalityön kaventuessa välttämättömien tarpeiden turvaamiseksi yhteiskunnallinen tehtävä saa edelleen merkittäviä painotuksia. Mikäli perustarpeiden turvaaminen hyväksytään sosiaalityön tavoitteeksi vaikeimmin syrjäytyneiden ihmisten kanssa, hyväksytään myös heikompiosaisten yhteiskunnasta syrjäytyminen olemassa olevaksi tilaksi, jonka korjaamiseen yhteiskunnan ei tarvitse osallistua. Vallitsevan olotilan ylläpitävä työ hyväksyy syrjäytymisen vahvistaen syrjäytymistä itsessään. (Raunio 2006, 151–155.) Tällaiseen huolenpitoa ja syrjäytymistä ylläpitävää työtä voidaan nähdä toteutettavan sosiaalityön toteutuessa toimeentulotuen käsittelynä.

Toimeentulotuella on yhteiskunnassa normalisoiva tehtävä ja tukeen tuodut aktivointipoliittiset sanktiot yksipuolistavat työllistymistavoitteet myös kaikkein syrjäytyneimpiä koskevaksi (Kotiranta 2008, 169; Karjalainen & Raivio 2010; Suortti 2012, 70). Ilman yksilöiden elämäntilanteista lähtevää sosiaalityötä huolenpityö

kaventuu ja työn moraalinen merkitys kyseenalaistuu. Voidaan pohtia, onko kyse enää huolenpidosta vai yhteiskunnallista ideologiaa toteuttavasta vastuuttamisen välineestä, kontrolloinnista ja pakko aktivoinnista. Huollollisen sosiaalityön vaarana on sen pelkistyminen liittämisen- ja kontrollitehtävän (Juhila 2006, 47–58) mukaiseksi byrokratiatyöksi (Sipilä 1996, 213–218), jonka itseisarvona on yhteiskunnallista ideologiaa myötäilevien päätösten tuottaminen.

Näiden huomioiden perusteella on todettava, ettei pelkän toimeentulotuen myöntäminen voi olla sosiaalityölle riittävää. Sosiaalityön ja toimeentulotukityön yhteyden säilyttäminen ei ole riittävä peruste sille, että sosiaalityöntekijöiden työpanos käytetään rutiininomaisen perustoimeentulotuen käsittelyyn. Sosiaalihuollon ammattirakennetta voidaan käyttää hyväksi siten, että toimeentulotuen ja sosiaalityön yhteys aikuissosiaalityössä säilyy muutoinkin (Kankainen 2012, 102.) Toimeentulotuen määrittävyyttä ei tule näin ymmärtää huolenpitotehtävän toteuttamista tukevana suhdetyyppinä, vaikka tämä käytäntönä tukee sosiaalityön ja toimeentulotukityön yhteyttä.

7.2 Muutossosiaalityön näkökulma

Aulikki Kananoja (2004, 28–29) katsoo ammatillisen sosiaalityön keskeisen paikan olevan sosiaalisen muutostyön alueella. Yksilöiden ja perheiden tarpeet vaativat räätälöityä lähestymistapaa sekä sosiaalista muutostyötä, kun sosiaalihuollon yleiset palvelut ja etuudet eivät näiden vastaamiseen riitä tai muuten sovellu (mt., 28–29). Juuri tällaisesta tilanteesta on kyse aikuissosiaalityössä viimesijaisena palveluna (Kankainen 2012, 63–64).

Toimeentulotukea on siirretty pois sosiaalitoimistoiden aikuissosiaalityöstä ja näyttäisi, että näiden tehtävien eriyttämistä pyritään edelleen vahvistamaan. Kankaisen (2012, 49) tutkimissa aikuissosiaalityön hankeraporteissa ideaalitalanteeksi nähtiin toimeentulotuen eriyttäminen sosiaalityöstä niin, että vain yksilökohtaista arviointia ja harkintaa vaativa toimeentulotukityö olisi sosiaalityöntekijöillä. Toimeentulotuki määriteltäisiin selkeästi ja vain rajatusti asiakastyön osana käytettäväksi sosiaalityön työvälineeksi ja sosiaalityöntekijät keskittyisivät intensiiviseen, muutosta tavoittelevaan asiakastyöhön. (mt., 49, 77). Tämän tutkielman perusteella *toimeentulotuki sosiaalityön työvälineenä* sekä *toimeentulotuen ja sosiaalityön erillisyyss* tukevat asiakastyöhön paneutuvan,

suunnitelmallisen sosiaalityön toteuttamista. Toimeentulotuen eriyttäminen etuuskäsittelyyn mahdollistaa asiakastyön tekemistä ja siihen paneutumista. Toimeentulotuen määrittäessä sosiaalityön työvälineeksi sosiaalityöntekijät voivat vahvemmin toimia sosiaalityön omista lähtökohdista ja vastata näkemiinsä palvelutarpeisiin toimeentulotukea asiakkaan tukena käyttäen.

Kankaisen (mt., 49, 76, 108) tutkimuksen mukaan käytännön työ ei kuitenkaan toteudu ideaalimääritelmien mukaan ja samoin voidaan todeta tämän tutkielman perusteella. Toimeentulotukityön määrittäessä aikuissosiaalityötä suunnitelmallisen muutossosiaalityön toteuttamisen mahdollisuudet kaventuvat. Sekä tarveharkintainen että harkinnanvarainen taloudellisesta etuudesta päättäminen hallitsevat sosiaalityöntekijöiden työtä. Työn käytännöissä asiakkaiden toimeentulo on turvattava sosiaalityön tarpeisiin vastaamisen kustannuksella. Organisaation toimeentulotukilähtöisistä käytännöistä ei ole sosiaalityön priorisoimisyrityksille tukea ja työ kangistuu kriisityöksi. *Toimeentulotukityö sosiaalityön määrittäjänä* ei ole muutossosiaalityön toteuttamista tukeva suhdetyyppi ja asettaa haasteita aikuissosiaalityön ideaalitulanteen tavoittelulle.

Muutossosiaalityöhön kuuluvat olennaisesti sosiaalityön systemaattiset käytännöt, työn suunnitelmallisuus sekä seuranta ja arviointi (Thompson 2002, 292–294). Näitä käytäntöjä on haastavaa käyttää ennakoimattoman toimeentulotukityön ohjeistaessa sosiaalityön arkea. On selvää, että systemaattisten käytäntöjen hyödyntäminen vaatii aikaa, paneutumista ja sosiaalityön ammatillista osaamista. Jos ratkaisut vaikeisiin elämäntilanteisiin olisivat muutoin löydettävissä, viimesijainen aikuissosiaalityö ei näissä tilanteissa asiakkaidensa kanssa kamppailisi.

Kuten kaikella toiminnalla yleensä, myös sosiaalityön ja toimeentulotuen eriyttämisellä on ollut tarkoittamattomia vaikutuksia. Toimeentulotukityön eriytyessä sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön toimintamallit ovat muuttuneet. Sosiaalityötä ei tehdä enää 1980-luvun lopun tapaan vastaanottamalla oven takana jonottavaa toimeentulotuen asiakaskuntaa (Eräsaari 1990, Mäntysaari 1991). Tämä ei ole ollut enää mahdollista 1990-luvun laman tuomien suurten toimeentulotukiasiakkuuksien myötä (Haapola & Mäntysaari 1997, 78–79). Sosiaalitoimiston käytännöt ovat monimutkaistuneet ja toimintamallia on tullut kehittää siten, että toimeentulotuen erillisestä käsittelystä huolimatta sosiaalityön tarpeet tulevat arvioiduksi. Järjestelmä on monimutkaistanut käytäntöjä ja sosiaalityöntekijän

tapaamiselle on entistä hankalampi päästä. Järjestelmäkeskeisyys ja asiakasluokittelu ovat aikuissosiaalityössä voimistuneet (Mäntysaari 2006, Karjalainen & Raivio 2010, 118, 121, 131).

Samoin näyttää käyneen myös muiden palveluiden kohdalla. Samalla kun tehokkuusajattelu on voimistunut, ovat myös asiakaskriteerit ensisijaisissa palveluissa kiristyneet. Tulosten saamiseksi kuntouttaviin palveluihin ja työllistäviin toimiin valikoituvat vain parhaiten kuntoutumiskykyiset. Työttömyysrekistereistä poistetaan sosiaalisesti ongelmaiset ja heidät jätetään viimesijaisen aikuissosiaalityön asiakkaiksi. (Kankainen 2012, 100.) Aikuissosiaalityöntekijät kohtaavat näin kaikkein vaikeimmin työllistettäviä ja rakenteellista työttömyyttä. Tällaisessa tilanteessa aikuissosiaalityön työllistämistavoitteet on määriteltävä uudelleen. Aikuissosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävänanto ei voi yksipuolistua työttömien aktivointiin. (Mt., 100.)

Paynen (2002, 129) käsitteitä käyttäen aikuissosiaalityön ja sen muutossosiaalityössä on kyse individualistis-reformistisesta lähestymistavasta. Muutostyön kohteena on yksilö ja tavoitteena yhteiskuntaan sopeuttaminen. Työn lähtökohdat ovat ensisijaisesti kuitenkin järjestelmän normeissa ja ehdoissa yksilöiden sijaan. Yhteiskuntaan parhaiten sopeutuvat ovat aikuisväestön työtä tekevät. Uuden sosiaalihuoltolain tavoitteena on nostaa asiakas tarpeineen työn ja toiminnan keskiöön. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012, 90, 2010, 10). Järjestelmäkeskeisten toimien kääntäminen ihmisistä ja asiakkaista lähteviksi on haaste, joka myös aikuissosiaalityön käytännöissä kohdataan. Toivottavaa on, että uusi sosiaalihuoltolaki antaa sosiaalityölle vahvan oikeutuksen näihin haasteisiin vastaamiseksi.

Aito asiakaslähtöisyys tarkoittaa myös ideologista muutosta. Vaihtoehtoja syrjäytymisen hyväksyvän ylläpitotyön ja työllistymistä tavoittelevan aktivointityön välille on hyväksyttävä myös työn tuloksellisuutta arvioitaessa (Väisänen & Hämäläinen 2008, 13). Sosiaalisen toimintakyvyn ja osallisuuden vahvistaminen tulee nähdä arvokkaina tavoitteina silloin, kun työllistymisen mahdollisuuksia ei ole (Kankainen 2012, 100). Muuten aikuissosiaalityön tehtävät polarisoituvat syrjäytymistä ylläpitäväksi huollolliseksi työksi sekä kaikkein vaikeimmin työllistettävien aktivoinniksi. Työllistämisen noustessa aikuissosiaalityön keskeiseksi tavoitteeksi aikuissosiaalityö kaventuu eräänlaiseksi luokittelutyöksi. Asiakkaita jaetaan tuottavuuden periaattein mahdollisesti potentiaalisiin aktivointityöstä hyötyviin ja ei hyötyviin. (Karjalainen & Raivio 2010, 118, 121, 131.)

Aikuissosiaalityön asiakkaat jakautuvat etuuskäsittelyyn ja vaihtoehtoisesti toimeentulotuen kontrollin turvin aktivoitaviksi aikuissosiaalityön asiakkaiksi. Aikuissosiaalityön asiakaslähtöinen muutossosiaalityö on mahdollisuus monipuolisten ihmiselämän arvojen ylläpitämiselle.

7.3 Rakenteellista sosiaalityötä unohtamatta

Olen tutkielmassani keskittynyt ensisijaisesti tarkastelemaan aikuissosiaalityön toteutumista toimeentulotukityöhön kytkettynä asiakastyönä. Tämä ei kuitenkaan ole työn koko kuva – tai sen ei tulisi olla, vaan aikuissosiaalityöhön katsotaan oleellisesti kuuluvan muutakin. Tämä näkökulma on aikuissosiaalityössä käytännön sosiaalityöntekijälle kovin kaukainen ja jäänyt siten tämän tutkielman tarkastelussa sivuosaan.

Sosiaalityön keskeinen tehtävä on toimia hyvinvointipolitiikan palautejärjestelmänä (Kananoja 2004, 26). Sosiaalityön eettiset periaatteet edellyttävät sosiaalityöltä tiedonkeruuta ja kriittistä raportointia järjestelmän suuntaan (Talentia 2009, 25–26). Tämä rakenteellinen, yhteiskunnallinen vaikuttamistyö määrittää sosiaalihuollon ammattirakennesuosituksessa sosiaalityöntekijän työtehtäväksi myös aikuissosiaalityössä (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 41–42).

Tämän tutkielman perusteella rakenteellisen sosiaalityön käytännöistä on vaikea sanoa paljoa ja ehkä tämän sinällään voi todeta kertovan jotain. Aikuissosiaalityössä haasteita kohdataan jo asiakastyön mahdollistamisessa ja työ näiden haasteiden ratkaisemiseksi on ensisijaista. Aikuissosiaalityön arki täyttyy asiakastyöstä ja toimeentulotuen käsittelystä, eivätkä käytännöt tunnista pitkäjänteistä vaikuttamistyötä. Rakenteellinen työ näyttäisi kuuluvan osaksi aikuissosiaalityön ideaalimääritelmää, jota ei vielä päästä toteuttamaan.

Päätöksentekopaikat tuntuvat ajautuvan aikuissosiaalityöntekijöistä yhä kauemmas palvelujärjestelmien kasvaessa ja yhdistyessä yhä suurempien organisaatioiden järjestämisvastuulle. Rakenteellisen sosiaalityön edellyttämät vaikuttamisen väylät ovat aikuissosiaalityöltä kateissa. Nähtäväksi jää, aukeneeko näitä uuden sosiaalihuoltolain ja rakenteellisen sosiaalityön velvoittavuuden myötä, jota valmistelutyöryhmän loppuraportti (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012, 115) tällä hetkellä enteilee.

7.4 Hieman aikuissosiaalityön onnistumisista

Aikuissosiaalityön onnistumiset ovat kulkeneet ajatuksina tämän tutkimusprosessin mukana. Perimmiltään aikuissosiaalityön käytännöissä ja tehtävien toteuttamisessa on kyse siitä, kuinka aikuissosiaalityössä asiakkaita autetaan ja millaisista käytännöistä onnistumiset syntyvät. Aineistoni antoi minulle käsitystä siitä, mitä onnistumiset voivat aikuissosiaalityössä tarkoittaa ja koen muutaman yleisluontoisen havainnon tekemisen tässä tärkeäksi. Aikuissosiaalityön onnistumisten ja tapauskohtaisen arvioinnin näen hyvänä jatkotutkimuksen aiheena aikuissosiaalityön hyvien käytäntöjen paikantamiseksi sekä vaikuttavuuden esiin tuomiseksi.

Sain kuusi konkreettista tapausesimerkkiä siitä, miten aikuissosiaalityöllä on ollut merkitystä ja vaikutusta yksilöllisten elämäntilanteiden kohentumisessa. Keskeinen onnistumiskuvausten tuottama huomio on, että kaikissa esimerkkitapauksissa on ollut kyse yksilökohtaiseen elämäntilanteeseen paneutuvasta asiakastyöstä. Kuvauksissa muutossosiaalityö määrittyi monimuotoiseksi asiakkaiden elämäntilanteista lähteväksi työksi, jossa aikuissosiaalityön välineinä toimivat sekä toimeentulotuki, etenkin harkinnallinen että muu palvelujärjestelmä. Onnistumiskuvauksissa tuli myös esiin huollollisen sosiaalityön ja huolenpitosuhteen merkitykset. Myös työ, jolta ei odotettu lopullista kuntoutumista, saattoi olla hyvinkin onnistunutta ja arvokasta.

Tutkielmassa tekemieni kriittisten huomioiden jälkeen on todettava, etteivät aikuissosiaalityön tavoitteet näytä näiden esimerkkien perusteella yksipuolistuneen työllistymistä tavoittelevaksi aktivoinniksi. Tämän näkökulman ohella keskeisiksi onnistumisen kriteereiksi nähdään edelleen sosiaalityön omista lähtökohdista määrittyvät tavoitteet, yksilöllisen hyvinvoinnin ja osallisuuden lisääminen. Sosiaalityöntekijät osin kuitenkin vähättelivät näiden onnistumisten merkitystä, minkä näen kertovan tällaisen työn merkityksen kyseenalaistumisesta yhteiskunnassa yleensä. Työllistymisen ihannetavoitteen rinnalla nämä tavoitteet näyttävät mitättömiltä. Sitä ne eivät kuitenkaan ole asiakkaille olleet.

8 Sosiaalityötä ja toimeentulotukea

Tämän tutkielman tarkoituksena on ollut selvittää, miten sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde sosiaalitoimiston aikuissosiaalityössä ilmenee sekä millaisia merkityksiä tämän suhteen ilmenemisellä on sosiaalityön yhteiskunnallisten tehtävien muodostumiselle. Luvussa kuusi olen vastannut ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ja esitellyt toimeentulotukityön ja sosiaalityön suhdetta aineistoanalyysiin perustuen. Edellisessä luvussa seitsemän olen tarkastellut tämän suhteen tuomia merkityksiä aikuissosiaalityön yhteiskunnallisille tehtävänannoille. Tässä luvussa teen yhteenvedon tutkielmani keskeisimmistä tuloksista.

Tämän tutkielman perusteella toimeentulotukityö voi edelleen määrittää sosiaalityötä voimakkaasti ja kokonaisvaltaisesti, jolloin sosiaalityön ja etenkin suunnitelmallisen muutossosiaalityön toteuttamismahdollisuuksien voidaan todeta merkittävässä määrin kapenevan. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus voi äärimmillään kohdentua toimeentulotukilain mukaisten tehtävien hoitamiseen ja konkretisoitua etuudenkäsitteilytyöksi. Tällaisissa käytännöissä aikuissosiaalityö toteutuu byrokraatiatyönä, jonka keskeisenä tehtävänä on tuottaa päteviä päätöksiä (Sipilä 1996, 214–215).

Aikuissosiaalityötä vahvemmin lailla säädellyn toimeentulotukitehtävän toteuttaminen määrittyy sosiaalitoimiston ensisijaiseksi tehtäväksi ja organisaation käytännöt ovat toimeentulotukilähtöisiä tukeakseen tämän tehtävän toteutusta. Sosiaalityö ei saa taakseen vahvaa institutionaalista tukea. Pohdinnat ja määritelmät aikuissosiaalityön sisällöstä jäävät puutteellisiksi, jolloin yhteistä näkemystä tehtävästä ei muodostu ja työn kehittäminen hankaloituu (Kankainen 2012, 106–107). Sosiaalityö jää myös näkymättömäksi systemaattisten seuranta- ja arviointimittarien puuttuessa. Organisaation käyttämät määrälliset mittarit kuvaavat työtä toimeentulotukipäätösten ja asiakasmäärien avulla. Puutteelliset määrittelyt sekä työn vaikuttavuuden näkymättömyys ylläpitävät aikuissosiaalityön hahmottomuutta sosiaalityön sisällä sekä yhteiskunnan, hallinnon ja kansalaisten parissa (mt., 99).

Toimeentulotukityö ja sosiaalityö mielletään erillisiksi tehtäviksi, joille voidaan nähdä erilliset funktiot. Toimeentulotuen ja sosiaalityön erillisyyttä kuvaa se, että työt on ollut

mahdollista eriyttää eri ammattiryhmille, jotka toimivat aikuissosiaalityön käytännöissä itsenäisesti. Toimeentulotuella paikataan nykyisin paljon ensisijaisten etuuksien riittämättömyyttä, eikä toimeentulotuki ole enää suoraan sidoksissa sosiaaliin ongelmiin (Haapola & Mäntysaari 1997, 79; Rostila 1997, 28; Raunio 2009, 266). Toimeentulotuki on yksi erilaisia elämäntilanteita kohtaava etuus, jonka tarpeessa tuen hakijat ovat. Laskennallisen perustoimeentulotuen käsittelyssä ei voida hyödyntää sosiaalityöntekijöiden osaamista ja laaja-alaista arviointia. Sosiaalityölle perustoimeentulotuen käsittely ei puolestaan ole välttämätöntä, sosiaalityötä on mahdollista tehdä ja sosiaalityön tarpeisiin on mahdollista vastata ilman, että työhön on kytketty konkreettisia perustoimeentulotuen tehtäviä. Toimeentulotukityön ja sosiaalityön yhteys on myös mahdollista säilyttää ilman, että sosiaalityöntekijät käsittelevät työn käytännöissä rutiininomaista toimeentulotukea (Kankainen 2012, 102).

Aikuissosiaalityön käytännöissä toimeentulotukityö toimii yhä osana sosiaalityöntekijöiden tehtävää ja eriyttämisestä huolimatta yhteys näiden tehtävien välillä on säilynyt. Toimeentulotuki toimii edelleen porttina sosiaalityön ja asiakkaiden välillä sekä tuo sosiaalityöhön menetelmällisiä mahdollisuuksia. Toimeentulotukea voidaan käyttää suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineenä, jolloin toimeentulotukityö osana aikuissosiaalityötä tukee muutossosiaalityön tehtäviä. Sosiaalityön ja toimeentulotukityön yhteys voidaan nähdä myös sosiaalityön huolenpitotehtävää tukevana käytäntönä, sillä toimeentulotuella viimesijaisena etuutena ja perustarpeiden turvaajana on huolenpidollinen merkitys. Erityisesti harkinnallisen toimeentulotuen kautta sosiaalityöntekijät osallistuvat viimesijaisten tarpeiden määrittelyyn.

Toimeentulotukityön määrittäessä sosiaalityötä huolenpitotehtävä muuttaa luonnettaan ja kyseenalaistuu. Huollollisessa sosiaalityössä on usein kysymys kaikkein vaikeimmin syrjäytyneiden kanssa tehtävästä työstä, eikä arkielämän jatkuvuuden ja normaalisuuden ylläpitäminen (Sipilä 1996, 61–62) usein ole pelkästään materiaalisin resurssein turvattavissa. Pelkkä rahanjako ei ole sosiaalityölle riittävää huollollisen tehtävän täyttämiseksi. Huollolliseen sosiaalityöhön työntyy toimeentulotuen kautta velvollisuuksia ja sosiaalityö joutuu puolustamaan huolenpitotehtävää uusliberalistisia aatteita ihannoivassa ilmapiirissä (Juhila 2006, 165–166).

Huollollisen sosiaalityön merkitystä väheksymättä voidaan sanoa sosiaalityön ydintehtävän olevan muutossosiaalityön alueella (mm. Kananoja 2004, 28–29). Myös muutossosiaalityö problematisoituu aikuissosiaalityön vahvoissa toimeentulotukikäytännöissä. Systemaattisiin käytäntöihin perustuvaa suunnitelmallista sosiaalityötä ei päästä riittävässä määrin toteuttamaan eikä kehittämään. Asiakasvalikointi voimistuu ja aikuissosiaalityö kaventuu asiakkaiden luokitteluksi (Karjalainen & Raivio, 121), jossa todennäköisemmin häviävät ne, joiden kohdalla aktivoitumismahdollisuudet näyttävät epätodennäköisimmiltä.

Ongelmalliseksi näyttäisi siis muodostuvan toimeentulotuen sosiaalityön ja suunnitelmallisen aikuissosiaalityön yhteensovittaminen. Voidaanko toimeentulotukityötä tehdä suunnitelmallisen sosiaalityön kustannuksella? Entä toisinpäin? Suunnitelmallisen muutossosiaalityön ja toimeentulotukityön tiivis liitto ei näyttäisi ilman kipuiluja toimivan. Tämän tutkielman tulosten mukaan toimeentulotukityön määrittävyys ei tue sosiaalityön yhteiskunnallisten tehtävien toteuttamista myöskään huollollisen sosiaalityön näkökulmasta, vaan päinvastoin. Ollaanko tällaiseen tilanteeseen aikuissosiaalityössä tyytymässä?

Olen puhunut vallitsevista käytännöistä sosiaalityölle valmiiksi määräytyvinä asiantiloina. Ylhäältä alaspäin tuotetut yhteiskunnalliset ja hallinnolliset tekijät vaikuttavat aikuissosiaalityön muotoutumiseen ja esimerkiksi siihen, että toimeentulotukikäytännöt määrittävät aikuissosiaalityötä niin vahvasti ehdollistaviksi (Kankainen 2012, 103). Tämä on kuitenkin asiasta yksipuolinen näkemys, jossa olen pitäytynyt, sillä tavoitteenani on ollut tuoda esiin aikuissosiaalityön toteutumisen tapoja käytännössä. Aikuissosiaalityöllä ja aikuissosiaalityöntekijöillä on itsellään vahva rooli työn käytäntöjen muodostamisessa sekä yhteiskunnallisen tehtävänsä määrittelyssä. Toisin toimimisen mahdollisuuksia on aina olemassa. Ulkoisiin määrittelyihin tyytymisen sijaan aikuissosiaalityöllä on mahdollisuus kehittää työtä omista lähtökohdistaan. Tämä vaatii aikuissosiaalityöltä yhteisen näkemyksen tuottamista työn peruslähtökodista ja toimintatavoista. (Kankainen 2012, 106–108). Toivon tämän tutkielman tuovan näitä lähtökohtia esiin sekä antavan välineitä yhteisen pohdinnan jatkamiselle.

Sosiaalityön toteuttamisen mahdollisuudet ovat sosiaalityön onnistumisten edellytys. Ilman sosiaalityötä ei sosiaalityön onnistumisia ole. Kärjistäen voidaan kysyä, annetaanko vaikeimmin syrjäytyneille edes mahdollisuutta onnistua yhteiskunnan asettaman

aktivointitehtävän edessä, jos sosiaalityöntekijöiden työpanos kohdistuu pääasiassa toimeentulotukityöhön ja kapeasti ymmärrettyyn huolenpitotehtävään. Toki ihmisten elämässä tapahtuu sosiaalityön onnistumisia kuten voimaantumista ja subjektiivisen hyvinvoinnin kasvua jatkuvasti ilman sosiaalityötäkin – onneksi. Tämä ei kuitenkaan poista yhteiskunnan velvollisuutta kantaa vastuuta syrjäytymisprosessiensa seurauksista ja näiden prosessien koulumista yksilöistään. Sosiaalityö on tässä tehtävässä yksi tärkeä vastuunkannon väline (Kananaja 2004, 24; Särkelä 2004, 40).

Sosiaalityön käytäntöjen tulisi muodostua sellaiseksi, että asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin sekä sosiaalityön tehtäviin vastaaminen mahdollistuu. Mahdollisuuksien luominen ei ole yksin sosiaalityön vastuulla, vaikka käytännön sosiaalityö ei voimaton institutionaalisten, ulkoisten määritelmien alla olekaan (Kankainen 2012, 106). Käytännön aikuissosiaalityön kysymykseksi näyttäisi jäävän, kuinka toteuttaa sosiaalityön yhteiskunnallisia tehtäviä niin, että sekä huollollisen sosiaalityön moraalinen arvo että muutossosiaalityön mahdollisuudet vastata asiakkaiden aitoihin, monimuotoisiin tarpeisiin ja tavoitteisiin toteutuvat.

Kirjallisuus

Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2010) Asiantuntijahaastattelun analyysi; Faktojen jäljillä. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.). *Haastattelun analyysi*, s. 372–392. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (2011). Laadullinen tutkimus 2.0. 4. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Blomgren, Sanna & Kivipelto, Minna (2012). Valtaistus. Valtakunnallinen aikuissosiaalityön kartoitus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportteja 27/2012. Tampere. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://www.julkari.fi/handle/10024/80404>>.

Dominelli, Lena (2002). Anti-oppressive Practice in Context. Teoksessa: Adams, Robert, Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (edit.). *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*, 3–19. Second Edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2008). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 8. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Eräsaari, Leena (1990). Nilkin naamio. Jyväskylä: Tutkijaliitto.

Haaparanta, Leila & Niiniluoto, Ilkka (1993). Johdatus tieteelliseen ajatteluun. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 3. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Haapola, Ilkka & Mäntysaari, Mikko (1997). Yhdessä vai erikseen? Toimeentulotuen ja sosiaalityön vaikea liitto. Teoksessa: *Toimeentulotukikokeilu 1995–1996. Loppuraportti*, s. 78–98. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 1997:5. Helsinki.

Heinonen, Taina & Mustonen, Mari (2006). Viimesijaisen viimesijaista sosiaalityötä? Aikuissosiaalityön toiminnan kehukset ja niiden pohjalta rakentuva työnkuva. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Saatavana www-muodossa: <URL: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/11536/URN_NBN_fi_jyu-2006530.pdf?sequence=1>.

Hinkka, Terhi, Koivisto, Juha & Haverinen, Riitta (2006). Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista. Stakesin raportteja. Helsinki. Saatavana osoitteesta: <URL: <http://www.julkari.fi/handle/10024/77938>>.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) (2008). Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2006). Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2008) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi. toim. *Sosiaalityö aikuisten parissa*, s. 14–47. Tampere: Vastapaino.

Kananoja, Aulikki (2004). Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2012. Teoksessa *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä -artikkelikokoelma*, s. 24–30. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:15. Helsinki. Viitattu 4.5.2013. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1082826>.

Kananoja, Aulikki, Lähteinen Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) (2011). Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.

Kankainen, Leila (2012). Aikuissosiaalityön haasteet. Institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan sosiaalityöhön. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Tampereen yliopisto. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/lisuri00145.pdf>>.

Karisto, Antti. Mitä kokeilun seurannasta jäi käteen? Sosiaalityön muutosnäkyistä toimeentulotukikokeilun valossa. Teoksessa: *Toimeentulotukikokeilu 1995–1996. Loppuraportti*, s. 196–207. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1997:5. Helsinki.

Karjalainen, Jouko & Raivio, Helka (2010). Toimeentulotuen jakolinjat. Teoksessa: Hänninen, Sakari, Palola, Elina & Kaivonurmi, Maija (toim.) (2010). *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa*, s.111–137. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.) (2005). Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13. Helsinki. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1082146>.

Kemppainen, Tarja, Koskinen, Simo, Pohjola, Anneli & Urponen Kyösti (1998). Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja.

Kivipelto, Minna (2008). Osallistava ja valtaistava arviointi. Johdatus periaatteisiin ja käytäntöihin. Stakes. Työpapereita 17. Helsinki. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/tyopaperit/T17-2008-VERKKO.pdf>>.

Korteniemi, Pertti & Borg, Pekka (2008). Kohti näyttöön perustuvaa ammatillista käytäntöä? Stakes. Työpapereita 23/2008. Helsinki. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://www.julkari.fi/handle/10024/74980>>.

Kotiranta, Tuija (2008). Aktivoinnin paradoksit. *Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research* 335. Jyväskylän yliopisto. Saatavana www-muodossa: <URL:<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/18004/9789513932503.pdf?sequence=1>>.

Kotro, Helena (2008). Aikuissosiaalityön areenat. Kehittämishankkeen loppuraportti. Socom. Kaakkois-Suomen Sosiaalialan Kehittämiskeskus. Saatavana www-muodossa: <URL:http://www.socom.fi/dokumentit/Paattyneet_hankkeet/areenat/Aikuissosiaalityon_areenat_loppuraportti.pdf>.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999). Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 11 (1), 3-12.

- Kärki, Jarmo (2007). Asiakaskohtaisen sosiaalityön luokitukset. Sosiaalityöntekijän asiakaskohtainen toimintoluokitus ja asiakaskohtaisen sosiaalityön kohdeluokitusversiot 1.0. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Ohjeita ja luokituksia 2007:2. Helsinki.
- Kärki, Jarmo, Tossavainen, Päivi & Väyrynen, Riikka (toim.) (2009). Selvitys palvelukohtaisista asiakastiedoista. Aikuissosiaalityön, toimeentulotuen ja sosiaalisen luotituksen tehtävissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportteja 24/2009. Helsinki.
- Liukko, Eeva (2006). Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 9. Helsinki. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.socca.fi/files/78/Kuntouttavaa_sosiaalityota_paikantamassa.pdf>.
- Mäntysaari, Mikko (1991). Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51. Tampere: Vastapaino.
- Mäntysaari, Mikko (2006). Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku. *Vääryyskirja*, s. 115–131. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Niemelä, Pauli (2011). Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.). *Sosiaalityön arvot ja etiikka*, s. 13–43. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Niemi, Petteri (2011). Minä itse ja sen määrittäminen. Teoksessa: Kotiranta, Tuija, Niemi, Petteri & Haaki, Raili (toim.). *Sosiaalisen toiminnan perusta*, s. 169–197. Helsinki: Gaudeamus.
- Niskala, Asta (2008). Salatusta suhteesta kahden kimppaan. Analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta. Acta Universitatis Lapponiensis 150. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Närhi, Kati, Talvesoja, Sivi, Valppu-Vanhanen, Anne & Karjalainen, Juhani (2009). Aikuissosiaalityö muutoksessa? Keski-Suomen maakunnan aikuissosiaalityön kehittämishankkeen loppuraportti. Jyväskylä: Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusraportteja 22. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://www.koskeverkko.fi/public/default.aspx?contentid=15441>>.
- Paavola, Sami (2009). Abduktiivinen argumentaatio - hypoteesien hakemisen ja keksimisen välittyneet strategiat. Suomalainen argumentaation tutkimus -konferenssi. Turun yliopisto. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://www.helsinki.fi/science/networkedlearning/texts/paavola-2009-abduktiivinen-argumentaatio.pdf>>.
- Payne, Malcolm (2002). Social Work Theories and Reflective Practice. Teoksessa: Adams, Robert, Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (edit.). *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*, 123–138. Second Edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
- Raatikainen, Panu (2004). Ihmistieteet ja filosofia. Helsinki: Gaudeamus.

- Rauhala, Lauri (2005). Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Raunio, Kyösti (2006). Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Raunio, Kyösti (2009). Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti (2010). Mitä on sosiaalityön tutkimus? Mitä sen pitäisi olla? Puheenvuoro Varalan urheiluopistolla. Viitattu 13.11.11. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.uta.fi/laitokset/sostyo/hlokunta/raunio/mita_st_tutk10.pdf>.
- Raunio, Kyösti (2011). Johdatus Gradun tekemiseen. Gradun hyvät käytännöt. Viitattu 7.3.12. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://tampub.uta.fi/tup/978-951-44-7633-4>>.
- Ritakallio, Veli-Matti (1991). Köyhyys ei tule yksin. Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulotukiasiakkailta. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 11/1991. Helsinki.
- Rostila, Ilmari (1997). Keskustelu sosiaaliluukulla. Sosiaalityön arki sosiaalitoimiston toimeentulokeskusteluissa. Tampereen yliopisto.
- Rostila, Ilmari (2001). Tavoitelähtöinen sosiaalityö; voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010). Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.
- Sarvimäki, Pirjo & Siltaniemi, Aki (toim.) (2007). Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:14. Helsinki. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://pre20090115.stm.fi/ka1181634468618/passthru.pdf>>.
- Sipilä, Jorma (1996). Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.
- Sosiaalityön neuvottelukunta (2003). Kiireelliset toimenpiteet sosiaalityön vahvistamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003:10. Helsinki. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/toimepideohje/toimenpideohje.pdf>>.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (1997). Toimeentulotukikokeilu 1995–1996. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1997:5. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2010). Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:19. Helsinki. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1514048>.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2012). Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja

terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:21. Helsinki. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1823395>.

Sosnet (2003). Sosiaalityön määritelmä. Viitattu 17.5.2013.
http://www.sosnet.fi/Peruskoulutus/Sosiaalityon_maarittely.iw3.

Suomen säädöskokoelma:

Laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä 13.6.2003/497

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 29.2.2005/608

Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412

Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710

Suortti, Juho (2012). Aktivoituminen henkilökohtaisena päätöksentekoprosessina aikuissosiaalityössä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Saatavana www-muodossa: <URL: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/39924>>.

Särkelä, Antti (2004). Sosiaalityö yhtenä välttämättömänä työnä yhteiskunnallisessa työnjaossa. Teoksessa *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä -artikkelikokoelma*, s. 36–43. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:15. Helsinki. Viitattu 4.5.2013. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1082826>.

Talentia (2009). Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettisen ohjeet. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia. Viitattu 20.11.11. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.talentia.isintexas.com/edocs/julkaisut/eettinen_opas/eettinenopas.pdf>.

Thompson, Neil (2002). Social Work with Adults. Teoksessa Adams, Robert, Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (edit.). *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*, s. 287-307. Second Edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.

Tienari, Janne, Vaara, Eero & Meriläinen, Susan (2005). Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.). *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, s.103–124. Tampere: Vastapaino.

Toikko, Timo (2008). Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Töttö, Pertti (2004). Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalityö tutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.

Uusitalo, Hannu (1991). Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Helsinki: WSOY.

Vuorenmaa, Minna (2012). "Meidän mahdollisuudet on rajalliset, et eihän me voida ostaa ihmisille taloja tai autoja." Sosiaalityöntekijöiden pohdintoja aikuissosiaalityön eettisistä

kysymyksistä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu06196.pdf>>.

Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha (toim.) (2008). Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisu A. 6:2008. Lappeenranta.

Väänänen, Niko (2010). Sosiaalitoimisto ja sen valta – etnografinen tutkielma vallan rakentumisesta sosiaalitoimistossa. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.

Wallenius, Piia (2012). "Olemme viimeinkin saaneet Tampereelle aikuissosiaalityön". Aikuissosiaalityön organisaatiomuutoksen alkuvaiheen arviointia sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu05791.pdf>>.

Yliruka, Laura (2006). Kuvastin. Reflektiivinen itse- ja vertaisarviointimenetelmä sosiaalityössä. Stakes. Työpapereita 15. Helsinki. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://www.helsinki.fi/sosiaalityo/tietoa/sosweb/dokumentit/kuvastin.pdf>>.

Liitteet

Liite 1 Teemahaastattelurunko

TEEMA 1: SOSIAALITOIMISTON AIKUISSOSIAALITYÖN LÄHTÖKOHDAT

Miten kauan olet työskennellyt nykyisessä työssäsi sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöntekijänä? Paljon sinulla on kaikkiaan sosiaalialan työkokemusta?

Mitä tehtäviä teillä sosiaalitoimiston aikuissosiaalityössä on?

Mitä ammattiryhmiä teillä työskentelee ja mitkä ovat pääpiirteissään näiden ammattiryhmien tehtävät sosiaalitoimiston aikuissosiaalityössä?

Kuvailisitko tarkemmin toimenkuvaasi sosiaalityöntekijänä aikuissosiaalityössä?

Millainen rooli toimeentulokivityöllä on nykyisessä työtehtävässäsi? Jos ajattelet työaika prosentteina, kuinka monta prosenttia toimeentulokivityö tästä vie?

Koetko, että sinulla on mahdollisuus tehdä sosiaalityötä haluamallasi tavoin? Muuttaisitko jotain?

Onko sosiaalityön palvelu teillä määritelty? Mitä aikuissosiaalityön palvelulla teillä tarkoitetaan?

TEEMA 2: ASIAKASPROSESSI, TYÖSKENTELELY JA TAVOITTEET (esimerkkiasiakkaan kautta tarkasteltuna)

Miten kauan olet työskennellyt valitsemasi asiakkaan/ perheen kanssa? Miten usein olette tavanneet tai muuten olleet vuorovaikutuksessa?

Kuvaile lyhyesti problematiikka sekä konteksti, joiden kanssa kyseisen asiakkaan/ perheen kohdalla on työskennelty?

Kuvailisitko myös lyhyesti asiakasprosessin kulun tämän kyseisen asiakkaan/ perheen kohdalla?

Onko valitsemasi asiakkaan/perheen kanssa määritelty työskentelyn sisältöä ja tavoitteita?

Millaisia tavoitteita työskentelylle on kyseisen asiakkaan/perheen kohdalla asetettu?

Miten luonnehtisit sosiaalityön roolia ja tarkoitusta kyseisen asiakkaan kohdalla (esim. aktivointia/ kuntouttavaa/ hengissä pitämistä)?

TEEMA 3: AIKUISSOSIAALITYÖN ONNISTUMINEN (esimerkkiasiakkaan kautta tarkasteltuna)

Miten tavoitteet ovat kyseisen asiakkaan/ perheen kohdalla toteutuneet?

Onko työskentelyä ja tavoitteiden toteutumista arvioitu kyseisen asiakkaan/ perheen kohdalla? Miten?

Arvioitko yleisesti työtäsi ja sen vaikuttavuutta; miten ja kenen kanssa? Onko työn arvioiminen mahdollista, entä tarpeellista?

Millaista apua palvelusta on kyseiselle asiakkaalle/ perheelle ollut? Millaisena näet sosiaalityön merkityksen kyseisen asiakkaan/ perheen elämässä?

Mitä ajattelet, jos asiakas ei olisi saanut sosiaalityön palvelua, olisiko hänen tilanteensa nyt samanlainen? Jos ei niin, miten voisit kuvitella tilanteen eroavan nykyisestä?

Millainen olisi tämän asiakkaan kohdalla hyvä ja toivottava lopputulos?

Koetko yleisellä tasolla, että työlläsi, sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöllä on tavoiteltua vaikutusta asiakkaiden elämässä? Toteutuvatko asetetut tavoitteet?

TEEMA 4: ASIAKAS- TYÖNTEKIJÄ – SUHDE (esimerkkiasiakkaan kanssa)

Miten kuvailisit työskentelysuhdettaanne kyseisen asiakkaan/ perheen kanssa?

Millaisissa rooleissa näet sosiaalityöntekijänä tämän asiakkaan/ perheen kanssa toimivasi (esim. kontrolli, huolenpito, kumppanuus, vuorovaikutus)?

Mitä ajattelet sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöhön liittyvästä kontrollista? Mitä tällä kontrollilla mielestäsi tarkoitetaan?

Millaisissa tilanteissa olet käyttänyt kontrollia kyseisen asiakkaan/ perheen kanssa? Mikä on mielestäsi kontrollin merkitys kyseisen asiakkaan/ perheen kanssa työskenneltäessä?

TEEMA 5: AIKUISSOSIAALITYÖN PÄÄTTYMINEN

Milloin koet kyseisen asiakkaan/ perheen kohdalla ”työsi tehdyksi”? Millaisessa tilanteessa tulet päättämään tai olet päättänyt aikuissosiaalityön palvelun kyseisen asiakkaan/ perheen kohdalla?

Entä, onko teillä yleisesti määritelty kriteereitä aikuissosiaalityön palvelun päättämiseksi?

TEEMA 6: YHTEENVETO

Miksi juuri tämän asiakkaan/ perheen kohdalla sosiaalityön voi katsoa olleen onnistunutta?

Missä olet tämän asiakkaan/ perheen kanssa sosiaalityöntekijänä onnistunut? Entä mahdollisesti epäonnistunut?

Mikä on tämän asiakkaan/ perheen kanssa työskentelyssä ollut ammatillisesti palkitsevaa? Mistä työssäsi pidät? Mikä työssäsi innostaa sinua?

Mikä on mielestäsi yleisesti sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön tehtävä ja tavoite yhteiskunnassa?

Liite 2 Saatekirje

Saatteeksi

Hyvä sosiaalityöntekijä.

Opiskelen Jyväskylän yliopistossa sosiaalityötä ja olen tekemässä pro gradu -tutkielmaa sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöstä. Pro gradu -tutkielmani tarkoituksena on tutkia sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön sisältöä ja paikantaa tämän työn onnistumisia sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.

Olen työskennellyt sosiaalitoimistossa aikuissosiaalityöntekijänä vajaan kolmen vuoden ajan. Toimin neuvonta- ja vastaanottotiimin sosiaalityöntekijänä ja tehtäväni on uusien asiakkaiden palvelutarveselvitysten tekeminen. Työnkuvani vuoksi minulla ei ole kokemusta pitkäaikaisesti toteutettavasta sosiaalityöstä ja asiakasprosesseista. Olenkin hyvin kiinnostunut ymmärtämään sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön tätä puolta ja kuulemaan näkemyksiänne tästä työstä.

Toivoisin, että ehtisit ennen haastattelua miettimään ja palauttamaan mieleesi **yhden asiakkaan/ asiakasperheen, jonka kohdalla koet tai olet kokenut sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön jollakin tavoin auttaneen ja olleen onnistunutta**. Tarkoitukseni on haastatella sinua tämän esimerkkiasiakkaan kautta. Asiakkaasta en tarvitse tai saa tietää yksilöitävissä olevia tietoja, kuten henkilöllisyyttä.

Ohessa on haastattelurunko etukäteen silmäiltäväksi. Tarkoituksena on, että teemat ja kysymykset tulisivat hieman tutuiksi jo ennen varsinaista haastattelua. Sinun ei kuitenkaan tarvitse tehdä esimerkiksi muistiinpanoja etukäteen.

Tutkimuksesta sekä haastatteluista annan mielelläni lisätietoja.

Ystävällisin terveisin,

Jaana Taina
puhelin 040 xxx xxxx
sähköposti jaana.h.taina@student.jyu.fi

Liite 3 Suostumuslomake

Suostumus haastatteluun ja tutkimukseen osallistumisesta

Haastattelu on osa Jyväskylän yliopiston sosiaalityön opintoihin kuuluvaa pro gradu – tutkielmaa. Tutkielman tavoitteena on saada haastatteluiden avulla tietoa sosiaalitoimiston aikuissosiaalityöstä.

Haastattelussa saatuja tietoja käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja vain tässä tutkimuksessa. Saadut tiedot ovat vain tutkijan käytettävissä eikä tietoja luovuteta ulkopuolisille. Tutkimusraportista ei ole tunnistettavissa yksittäistä henkilöä. Tutkimusaineisto, haastattelutallenteet sekä näiden kirjalliset muodot hävitetään asianmukaisesti tutkimuksen päätyttyä ja viimeistään 31.5.2013 mennessä.

Tutkimus julkaistaan sähköisessä muodossa Jyväskylän yliopiston kirjaston tietokannassa sen valmistuttua 31.5.2013 mennessä.

Allekirjoittamalla tämän lomakkeen suostun osallistumaan Jyväskylän yliopiston sosiaalityön opintoihin liittyvään pro gradu – tutkielmaan ja antamaan haastatteluni tutkijan käyttöön tätä tutkimusta varten. Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja minulla on oikeus perua tämä suostumus tutkimuksen kaikissa vaiheissa ilman minkäänlaisia seurauksia ilmoittamalla peruutuksesta tutkijalle.

Paikkakunta __/__/2012

Allekirjoitus ja nimen selvennys

Liite 4 Esimerkkejä analyysista

Pääluokka: Toimeentulotukityö sosiaalityön määrittäjänä

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
<p><i>Tällä hetkellä toimeentulotukityön rooli on varsin suuri.."</i></p> <p><i>"Viisikymmentä, kuusikymmentä prosenttia, niin se on liikaa, kun ajatellaan, että sillä sosiaalityöllähän pitäisi olla se painoarvo tässä.. Se on aivan liikaa, jos ajatellaan, että sosiaalityötä tehdään."</i></p> <p><i>"..yli puolet työajasta arvioin siihen kyllä käyttäväni, kuusikymmentä-seitsemänkymmentä prosenttia."</i></p> <p><i>"Niin kyllä siinä (toimeentulotukityössä) varmaan se.. mitä nyt sanoisin.. 80 %.."</i></p> <p><i>"Ihmisille pitää ne rahansa saada, kun kuitenkin se peruseläminen pitää ihmisellä olla."</i></p> <p><i>"On varmasti liian iso rooli, että se on sitä pyöritystä, se pyörittää ja sitten siinä tehdään muut siinä ympärillä sitten."</i></p> <p><i>"Että ei, ei todellakaan ole aikaa tehdä sitä sosiaalityötä.."</i></p> <p><i>"Sosiaalityötä ei voi tehdä niin kuin haluaisi, kun sille ei ole aikaa."</i></p> <p><i>"Niiden asiakkaiden tapaamista ja sitä vuorovaikutukseltahan se (toimeentulotukityö) sitten vie tietenkin aikaa pois."</i></p>	<p>Toimeentulotukityöllä on suuri rooli sosiaalityöntekijän työssä</p> <p>Toimeentulotukityön osuus on aivan liian suuri sosiaalityöhön nähden</p> <p>Sosiaalityöntekijä arvioi käyttävänsä 60–70% työajasta toimeentulotukityöhön</p> <p>Sosiaalityöntekijä arvioi toimeentulotukityöhön menevän 80 % työajasta</p> <p>Ihmisille pitää saada rahat, koska peruseläminen täytyy ihmisellä olla.</p> <p>Toimeentulotukityö pyörittää työtä ja muut tehtävät tehdään sen ehdoilla</p> <p>Sosiaalityön toteuttamiselle ei ole mahdollisuuksia</p> <p>Sosiaalityöntekijä ei voi toteuttaa sosiaalityötä ajanpuutteen vuoksi näkemällään tavalla</p> <p>Toimeentulotukityö vie aikaa asiakkaiden tapaamiselta ja vuorovaikutukselliselta työltä</p>	<p>Toimeentulotukityöllä on liian suuri rooli sosiaalityöntekijän työssä</p> <p>Sosiaalityöntekijän työnsisältö koostuu merkittävässä määrin toimeentulotukityöstä</p> <p>Toimeentulotukipäätökset on ehdittävä tekemään</p> <p>Sosiaalityötä toteutetaan toimeentulotukityön ehdoilla</p>	<p>Toimeentulotuki sosiaalityön tehtävien sekä työn sisällöllisenä määrittäjänä</p>

Pääluokka: Toimeentulotukityö sosiaalityön määrittäjänä

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
<p><i>"Mutta tiedätkö, pelottavasti se alkaa olla totta, että se toimeentulotuki on niin kun aivan ehdottomasti se ykkösjuttu, mitä aikuissosiaalityössä tänä päivänä täällä tehdään."</i></p> <p><i>"Ei siihen kukaan reagoi mitenkään, tähän saakka ole reagoinut (että sosiaalityölle ei ole aikaa)."</i></p> <p><i>Jotenkin se, että kunhan nyt se toimeentulotukilaki vaan täytyy, eivätkä käsittelyajat pauku ja ihmiset saa päätöksensä, ajaa niin kun tässäkin sen sosiaalityön ohi."</i></p> <p><i>"Lainsäädännöllisestikin siinä on ne tietyt käsittelyajat, mitä pitää seurata niin oikeastaan luulen, että esimiehilläkään, ne vaatimukset tulevat sen toimeentulotuen laillisuuden täyttymisestä."</i></p> <p><i>"Että ne ovat siellä päivästä toiseen, niin mitä ne nyt on saaneet aikaiseksi, niin sitä toimeentulotukea keskitytään mittaamaan sitä."</i></p> <p><i>"Et ehkä niin kun toimeentulotukipäätösten määrä on sellanen aikuissosiaalityön mittari sitten tällä hetkellä plus asiakasmäärät."</i></p> <p><i>"Työsopimuksessa sanotaan, että tehtäviini kuuluvat aikuisten parissa tehtävä sosiaalityö toimeentulotuen myöntäminen ja palveluohjaus elikkä, mitään kovin tarkkoja määritelmiä sille ei organisaatiossalla ole annettu."</i></p>	<p>Pelottavasti alkaa olla totta, että toimeentulotuki on ehdottomasti ensisijainen tehtävä aikuissosiaalityössä</p> <p>Siihen, että sosiaalityölle ei ole aikaa, ei organisaatiossa reagoida</p> <p>Toimeentulotukilain vaatimusten täyttäminen on organisaatiossa ensisijaista sosiaalityön toteutumiseen nähden</p> <p>Työn vaatimukset esimiehiltä tulevat toimeentulotukilain toteutumisesta, jota seurataan</p> <p>Toimeentulotuen mittaamisella arvioidaan sosiaalityöntekijöiden työtä</p> <p>Toimeentulotukipäätösten määrät ja asiakasmäärät ovat sosiaalityön mittari</p> <p>Sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluvat aikuissosiaalityö, toimeentulotuen myöntäminen ja palveluohjaus, sosiaalityölle ei ole annettu tarkempia määrittelyjä</p>	<p>Toimeentulotuki on organisaation ensisijainen tehtävä</p> <p>Toimeentulotukilain täyttäminen on organisaatiossa sosiaalityöhön nähden ensisijaista</p> <p>Toimeentulotukilain täyttäminen on organisaatiossa sosiaalityöhön nähden ensisijaista</p> <p>Sosiaalityötä mitataan toimeentulotuen mittareilla sosiaalityön laadullisten mittareiden Sijaan</p> <p>Sosiaalityötä aikuissosiaalityössä ei ole määriteltä</p>	<p>Toimeentulotuki-lähtöinen organisaation toiminta</p>

Pääluokka: Toimeentulotukityö sosiaalityön välineenä

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
<p><i>"Meillä oli ihan tarkka suunnitelma, että vuosi katsotaan tilannetta sillä tavalla, että esimerkiksi perusosaa ei vähennetä."</i></p> <p><i>"Kyllä silloin pitää uskaltaa kun näkee, että tässä nyt kannataisi sellaisia rahasummia käyttää, mistä ei välttämättä ole mitään ohjeistusta, että kyllä sosiaalityöntekijän pitää pystyä sellaistakin tekemään silloin kun sen paikka on."</i></p> <p><i>"Lopussa piti väläytellä jo niitä sanktiokortteja, että tämä ei voi kovin paljota pitemmälle tämä tilanne.."</i></p> <p><i>Mutta kyllä kuitenkin silloin, kun se kontrolli sopii, niin näen sen kuitenkin työvälineenä."</i></p>	<p>Sosiaalityöntekijä käyttänyt asiakkaan suunnitelman tukemiseksi toimeentulotuen harkintaa</p> <p>Sosiaalityöntekijän tulee käyttää harkinnallista toimeentulotukea sosiaalityössä</p> <p>Toimeentulotuen kontrolli asiakkaan menetelmänä suunnitelman loppuun saamiseksi</p> <p>Kontrolli yksi sosiaalityön työväline oikein käytettynä</p>	<p>Harkinnallinen toimeentulotuki sosiaalityön menetelmänä</p> <p>Toimeentulotuki sosiaalityön työväline kontrollin kautta</p>	<p>Toimeentulotuki tuo sosiaalityöhön menetelmällisiä mahdollisuuksia</p>
<p><i>"Kyllä niiden pitäisi oikeasti käydä enemmän, mutta se on se totuus, että se on tavallaan sitten se kompromissi siihen, ettei kerkeä niitä ottaa, mutta ei viitsi laittaa etuuskäsittelyynkään."</i></p> <p><i>"Joidenkin asiakkaiden kohdalla ja tietysti sitä (toimeentulotuen) kautta nyt pystyy myös seuraamaan sitä asiakastilannetta, mutta eihän se nyt ehkä ihan optimaalinen tilanne ole."</i></p> <p><i>"Kirjallisissa saattaa olla, jos esimerkiksi tilioitteelta jotain seurataan, että alkaako tämä nyt olla jotain hallitsematonta rahankäyttöä tai jotain tämmöistä."</i></p>	<p>Toimeentulotuen käsitteleminen kirjallisesti on kompromissi tapaamisten ja etuuskäsittelyn välillä</p> <p>Toimeentulotuen kautta pystyy joidenkin asiakkaiden kohdalla seuraamaan asiakastilannetta, mutta tämä ei ole ehkä optimaalinen tilanne</p> <p>Kirjallisesti sosiaalityöntekijän on mahdollista seurata asiakkaan tilannetta</p>	<p>Toimeentulotuen käsittely kirjallisesti mahdollistaa asiakasprosessin seuraamisen, kun aikavarauksille ei ole mahdollisuuksia</p>	<p>Toimeentulotuki sosiaalityöntekijän työn hallinnan väline</p>

Pääluokka: sosiaalityön ja toimeentulotukityön erillisuus

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
<p><i>"Jos se olisi se perustoimeentulotuki muualla, niin se paljon enemmän, kuvaisi sitä, mitä sen sosiaalityön pitäisi olla."</i></p> <p><i>"Kyllä sosiaalityöstä ajattelen, että ei se ole, ei siinä pitäisi olla niin paljon rahasta kysymys kun jostain muusta... henkisesti tukemisesta."</i></p> <p><i>"Ei se toimeentulotuki sitten kuitenkaan ole sitä työtä, mitä katson, että sosiaalityöntekijän olisi mielekkäintä tehdä täällä aikuissosiaalityössä."</i></p> <p><i>"Toimeentulotukityö ei ehkä sinänsä vastaa sitä sosiaalityöntekijän koulutusta."</i></p> <p><i>"Meillä on hirveän hyvä tilanne siinä, että sosiaalityöntekijöiden työ on rauhoitettu siihen sosiaalityöhön ja se toimeentulotukityö on sitten etuuskäsittelijöillä."</i></p>	<p>Perustoimeentulotukityön eriyttäminen sosiaalityöstä kuvaisi sosiaalityötä enemmän</p> <p>Sosiaalityössä ei pitäisi olla paljon kysymys rahasta, vaan jostain muusta</p> <p>Sosiaalityöntekijän ei ole mielekkäintä tehdä aikuissosiaalityössä toimeentulotukityötä</p> <p>Toimeentulotukityö ei vastaa sosiaalityöntekijän koulutusta</p> <p>On hyvä, että sosiaalityöntekijöiden työ on rauhoitettu sosiaalityöhön toimeentulotukityön eriyttämisellä</p>	<p>Sosiaalityön "oikea" sisältö on muuta kuin toimeentulotukityötä</p> <p>Toimeentulotukityö ei vastaa sosiaalityöntekijän työtä</p> <p>Toimeentulotuen eriyttäminen sosiaalityöstä mahdollistaa sosiaalityön tekemistä</p>	<p>Sosiaalityössä ei ole sisällöllisesti kysymys toimeentulotukityöstä</p> <p>Toimeentulotuen saaminen kirjallisesti hakemalla voi olla riittävä palvelu</p>
<p><i>"Hän on nyt vaan toimeentuloasiakas, että hänellä ei ole sitä kaikkea muuta sosiaalityötä enää sillä tavalla."</i></p> <p><i>"Eiväthän asiakkaat välttämättä täältä tarvitse muuta tukea, kuin toimeentulotukea."</i></p> <p><i>"Meillä on etuuskäsittelijöiden kanssa selkeä työnjako, että he tekevät kaikki kirjalliset toimeentulotukihakemukset ja sosiaalityöntekijät tekevät sitten sosiaalityötä."</i></p>	<p>Asiakas on vain toimeentuloasiakas sosiaalityön päättyessä</p> <p>Asiakkaat eivät välttämättä tarvitse kuin toimeentulotuen</p> <p>Etuuskäsittelijät tekevät kirjalliset toimeentulotukihakemukset ja sosiaalityöntekijät tekevät sosiaalityötä</p>	<p>Asiakkailla voi olla vain toimeentulotuentarve</p> <p>Toimeentulotuen kirjallinen käsittely on eriytetty sosiaalityöstä</p>	<p>Toimeentulotuen saaminen kirjallisesti hakemalla voi olla riittävä palvelu</p>